

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ - ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ - ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΙΑΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΚΑΙ ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ «ΗΘΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Θέμα Εργασίας

«Παρένθετη μητρότητα: Βιοηθικά Ζητήματα και Νομολογία»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

της

ΕΥΓΕΝΙΑΣ ΚΟΝΤΟΠΟΥΛΟΥ

Διπλωματούχου Τμήματος Φιλολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού
Πανεπιστημίου Αθηνών 2009

Επιβλέπων Καθηγητής: κ. Ευάγγελος Πρωτοπαπαδάκης, λέκτωρ Εφαρμοσμένης
Ηθικής του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής, Ψυχολογίας του Ε.Κ.ΠΑ.

Συνεπιβλέποντες Καθηγητές: κα. Ισμήνη Κριάρη-Κατράνη, καθηγήτρια Τμήματος
Δημόσιας Διοίκησης Παντείου Πανεπιστημίου

κ. Γεώργιος Πολίτης, λέκτωρ Κοινωνικής
Φιλοσοφίας του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής, Ψυχολογίας του Ε.Κ.ΠΑ.

Καλαμάτα, Ιούνιος 2013

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	5
---------------	---

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

I. Η οριοθέτηση του προβλήματος

i) Ορισμός της Βιοηθικής.....	7
ii) Ιστορική διαδρομή της Παρένθετης Μητρότητας.....	12
iii) Ορισμός της Παρένθετης Μητρότητας.....	19

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

I. Ηθικά Διλλήματα

i) Διάκριση της ηθικής από το δίκαιο.....	24
ii) Η τύχη των πλεοναζόντων εμβρύων.....	25
iii) Η αρχή της ζωής.....	27
iv) Ηθικά δικαιώματα του εμβρύου.....	30
v) Συμβόλαια παρένθετης μητρότητας.....	30
vi) Το οικονομικό αντάλλαγμα.....	35
vii) Η αντιμετώπιση της παρένθετης μητρότητας σαν πορνεία.....	36
viii) Η παρένθετη μητρότητα ως εκμετάλλευση της γυναίκας και του παιδιού;.....	38
ix) Οι ιατρικές, κοινωνικές και ψυχολογικές επιπτώσεις της μεθόδου στο παιδί, την παρένθετη μητέρα και τους κοινωνικούς γονείς.....	39
x) Συναίνεση.....	41
xi) Άποψη των φεμινιστών.....	43

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΗΘΙΚΩΣ ΕΠΙΤΡΕΠΤΟΥ ΤΗΣ ΠΑΡΕΝΘΕΤΗΣ ΜΗΤΡΟΤΗΤΑΣ-ΒΙΟΗΘΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

I.	Επιχειρήματα υπέρ της παρένθετης μητρότητας.	44
	i) Το δικαίωμα της αναπαραγωγής.	45
	ii) Η αυτονομία του ατόμου.	48
	iii) Συνεπειοκρατία.	48
	iv) Το ωφελμιστικό επιχείρημα.	49
	v) Η καντιανή κατηγορική προσταγή.	52
II.	Επιχειρήματα κατά της παρένθετης μητρότητας	
	i) Δεοντοκρατία.	55
	ii) Ολισθηρή πλαγιά.	56
	iii) Επιχειρήματα θεολογικής φύσεως.	59
	iv) Εμπλοκή τρίτου προσώπου.	62
III.	Άλλες φιλοσοφικές θέσεις.	68

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΕΣ ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ.71

I.	Η παρένθετη μητρότητα σύμφωνα με το ν.3089/2002 και 3305/2005.	
	a. Η έννοια της παρένθετης μητρότητας.	72
	b. Προϋποθέσεις νομιμότητας της παρένθετης μητρότητας στην Ελλάδα.	72
	i) Ιατρική αδυναμία κυοφορίας της αιτούσας.	72
	ii) Ηλικιακός περιορισμός της αιτούσας.	73
	iii) Η γυναίκα που προσφεύγει σε αυτή τη μέθοδο να είναι έγγαμη ή άγαμη, που ζει μόνη της ή σε ελεύθερη συμβίωση.	74

iv) Τα γονιμοποιημένα ωάρια που εμφυτεύονται στη μήτρα της κυοφόρου να μην ανήκουν στην ίδια.	74
v) Καταλληλότητα για κυοφορία της γυναίκας που θα γίνει παρένθετη μητέρα	75
vi) Έγγραφο και χωρίς αντάλλαγμα συμφωνία μεταξύ των μελλοντικών γονέων και της κυοφόρου και του συζύγου της αν είναι έγγαμη.	75
vii) Η αιτούσα και η κυοφόρος θα πρέπει να έχουν ως μόνιμη κατοικία την Ελλάδα.	76
viii) Δικαστική άδεια.	76
II. Συγκριτικές Νομοθεσίες.	76
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.	81
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.	84

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η μητέρα λατρεύτηκε σαν σύμβολο γονιμότητας ήδη από τις πρώτες ανθρώπινες κοινωνίες και υπήρξε αγαπημένο θέμα όλων των μορφών της τέχνης από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση του βασιλιά της Ιερουσαλήμ Σολομώντα που κάποτε του έφεραν μπροστά του δύο μητέρες με ένα μωρό. Η καθεμιά απ' αυτές υποστήριζε ότι το μωρό είναι δικό της. Τότε ο βασιλιάς ζήτησε ένα μαχαίρι να κόψουν το παιδί στη μέση για να το μοιραστούν οι δύο γυναίκες. Η γυναίκα που είχε γεννήσει το μωρό αρνήθηκε να το κόψουν στη μέση και δέχθηκε να το παραχωρήσει στην άλλη γυναίκα. Έτσι, ο Σολομώντας κατάλαβε ότι αυτή ήταν η πραγματική μητέρα του παιδιού και το έδωσε σε εκείνη.¹

Στο θεατρικό έργο του Μπρέχτ «Ο κύκλος με την κιμωλία» συμβαίνει κάτι παρόμοιο. Ο λαϊκός δικαστής Αζντεκ έπρεπε να δώσει λύση ανάμεσα στη βιολογική μητέρα και σε εκείνη που είχε αναθρέψει το παιδί. Χάραξε ένα κύκλο, έβαλε το παιδί στη μέση και τις κάλεσε να τραβήξουν με δύναμη. Όποια κατάφερνε να το σύρει προς την πλευρά της, αυτή θα το έπαιρνε. Η γυναίκα που το ανέθρεψε κοντοστάθηκε και αρνήθηκε την διαδικασία. Ο δικαστής της έδωσε το παιδί.

Ιδιαίτερα στην ελληνική κοινωνία η φιγούρα της μητέρας κατέχει κεντρική θέση, αφού συνοψίζει τις ιδέες της ασφάλειας, της συνέχειας, της θυσίας, της προσφοράς, της άνευ όρων αγάπης. Ακόμη, σε μια κοινωνία η αναπαραγωγή αποτελεί στοιχείο κοινωνικής συγκρότησης και οργάνωσης αφού με την πάροδο των χρόνων δημιουργούνται διάφορα στερεότυπα τα οποία αν κάποιος δεν τα ακολουθεί περιθωριοποιείται και στιγματίζεται. Η ατεκνία λοιπόν προκαλεί πολλά προβλήματα σε ένα ζευγάρι τόσο στη μεταξύ του σχέση όσο και στην εικόνα που παρουσιάζουν στην κοινωνία.

Η υιοθεσία, ο παράλληλος γάμος, η προσφυγή σε άλλον άνδρα ή άλλη γυναίκα ήταν ανέκαθεν μερικοί από τους τρόπους αντιμετώπισης της ατεκνίας. Με την εξέλιξη στις μέρες μας της βιοτεχνολογίας και της γενετικής πολλά υπογόνιμα ζευγάρια μπορούν πια να αποκτήσουν φυσικούς απογόνους με την διαδικασία της

¹ “Harvest Song of Stan and Sena: Surrogate motherhood”, University Van Pretoria, σελ.113.

εξωσωματικής γονιμοποίησης, την χρήση γενετικού υλικού κάποιου δότη ή την δανεική μήτρα. Η αλματώδης ανέλιξη των ιατρικών μεθόδων υποβοήθησης της ανθρώπινης αναπαραγωγής και η εφαρμογή τους σε ευρεία κλίμακα ακόμη και στη χώρα μας έχουν εγείρει πλήθος από κρίσιμα ηθικά, κοινωνικά και νομικά προβλήματα.

Ιδιαίτερα η παρένθετη μητρότητα προκαλεί τις πιο έντονες αντιδράσεις καθώς πέρα από το ότι διαχωρίζεται η διαιώνιση του είδους ολοκληρωτικά από την σεξουαλική επαφή, διασπάται και η μητρότητα ενώ ορισμένοι θεωρούν ότι η γυναίκα εμπορευματοποιείται. Ο σύνδεσμος της κυοφόρου με το παιδί, το οποίο καλείται να αποχωριστεί νομικά και ουσιαστικά, το ενδεχόμενο ανώμαλης εξέλιξης στη συμφωνία κυοφόρου και κοινωνικοσυναισθηματικής μητέρας είναι μερικοί από τους λόγους για τους οποίους η μέθοδος αυτή αντιμετωπίζεται με έντονο σκεπτικισμό. Έγινε έτσι επιτακτική η ανάγκη αντιμετώπισης του ζητήματος της παρένθετης μητρότητας και των συνεπειών της μέσω ενός νομοθετήματος που θα έθετε τους όρους του επιτρεπτού. Νομικοί, θεολόγοι, φιλόσοφοι αλλά και πολλές άλλες ειδικότητες ασχολήθηκαν με τα ποικίλα θέματα που εγείρουν οι νέες μέθοδοι της υποβοήθησης στην αναπαραγωγή προσπαθώντας η καθεμιά ειδικότητα από το δικό της πρίσμα να δώσει μια λύση σε ένα τόσο σημαντικό και διαχρονικό θέμα.

Θεολόγοι και φιλόσοφοι εκφράζουν τις ανησυχίες τους σε πολλά επίπεδα. Η ιδέα της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής και της παρένθετης μητρότητας φαίνεται να κλονίζουν και να προκαλούν τις παραδοσιακές πεποιθήσεις για την οικογένεια και τη μητρότητα. Ορισμένοι Χριστιανοί συγγραφείς θεωρούν την χρήση της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής σαν ευλογία με την προϋπόθεση ότι λαμβάνει χώρα στα πλαίσια του γάμου και ότι χρησιμοποιείται το γενετικό υλικό και των δύο συζύγων. Θα πρέπει λοιπόν να γίνεται εξονυχιστικός έλεγχος της ηθικής πάνω στην ιατρική και την επιστήμη αλλά την ίδια στιγμή να δίνεται βάση στην έντονη επιθυμία των γονιών να αποκτήσουν το δικό τους παιδί.

Στις μέρες μας και με αποκορύφωμα την απονομή του βραβείου Νόμπελ Ιατρικής στον Robert Edwards τον πρωτεργάτη της εξωσωματικής γονιμοποίησης κάθε εξέλιξη στην υποβοηθούμενη αναπαραγωγή είναι πεδίο αντιδράσεων, ηθικών αντιπαραθέσεων και διχογνωμιών. Ξεκινώντας από την αντίληψη ότι η ηθικότητα αφορά στο δεον μιας πράξης, από την εποχή του Σωκράτη ακόμα, όπου η ηθική είναι περισσότερο πράξη παρά θεωρία, βλέπουμε ότι η κοινωνική συμβίωση εμπεριέχει

ηθικές αξιώσεις για το πώς πρέπει να ζούμε και να πράττουμε μέσα από κοινά αποδεκτές αρχές και αξίες οι οποίες μπορούν να δώσουν στον δράντα τη δυνατότητα να αιτιολογήσει και να θεμελιώσει τις επιλογές του αλλά και τις πράξεις στις οποίες κατέληξε οι οποίες μπορεί να επηρεάζουν όχι μόνο τον ίδιο αλλά και άλλα πρόσωπα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΒΙΟΗΘΙΚΗΣ

Η **φιλοσοφία** [φιλέω-ω(=αγαπώ, επιδοκιμάζω,συνηθίζω)+ σοφία (=ευφυΐα, δεξιότητα, ορθή κρίση,φρόνηση)] γεννήθηκε από την ανάγκη και την επιδίωξη του ανθρώπου να μάθει και να εξηγήσει τον κόσμο, να αναζητήσει την αρχή του, ορίζοντας συνάμα και τη σχέση του με τον πλήσιον του. Η φιλοσοφία εισήλθε στον στίβο του πολιτισμού σχετικά αργά σε σχέση με άλλες εκδηλώσεις του πνεύματος όπως η τέχνη ή η θρησκεία. Οι πρώτοι φιλόσοφοι εμφανίστηκαν μόλις τον έκτο αιώνα προ Χριστού στη Μίλητο και επιχείρησαν να ερμηνεύσουν τον κόσμο: γι' αυτό και ονομάστηκαν και κοσμολόγοι.² Με τον Σωκράτη, τους Σοφιστές και τους πνευματικούς επιγόνους τους η φιλοσοφία από την εποχή των κοσμολόγων περνάει στην εποχή των ανθρωπολόγων. Το ερευνητικό ενδιαφέρον των φιλοσόφων εστιάζεται πλέον αλλού: όχι τόσο στην αντιμετώπιση προβλημάτων σχετικών με την εξήγηση του περιβάλλοντος κόσμου, όπως οι απορίες για την αρχή και την δομή του σύμπαντος, όσο στην προσέγγιση ζητημάτων που αφορούν τον ίδιο τον άνθρωπο, όπως η ηθική συμπεριφορά του ή η κατάκτηση της γνώσης³. Το «τι εστίν αγαθόν» αποτέλεσε πάντοτε ένα τεράστιο πρόβλημα για τους ανθρώπους ενώ οι φιλόσοφοι ρίχτηκαν στον αγώνα να απαντήσουν σε αυτό. Αργότερα, στην ελληνιστική εποχή στην οποία κυριαρχεί η ανασφάλεια των κατοίκων βάραινε περισσότερο ο παραμυθητικός και πρακτικός χαρακτήρας καθώς αυτά δεν στόχευαν απλώς στον ορισμό της αλήθειας και της αρετής αλλά αποσκοπούσαν στην παροχή τρόπων συμπεριφοράς, μέσω των οποίων η ζωή των ανθρώπων θα ήταν δυνατόν να ανακουφιστεί και να απαλυνθεί από την αγωνία, την ανασφάλεια, την δυστυχία. Αντίθετα, την εποχή της Αναγέννησης βασική μέριμνα των μεσαιωνικών φιλοσόφων ήταν η διατύπωση λογικών επιχειρημάτων, η προβολή των οποίων αποσκοπούσε στην αντιμετώπιση καθαρά θεωρητικών ζητημάτων, θεμάτων τα οποία δεν είχαν σχέση με τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι άνθρωποι στη ζωή τους.

Ηθική είναι ο κλάδος εκείνος της φιλοσοφίας που ασχολείται αρχικά με το παρακάτω ερώτημα: ποιές ανθρώπινες πράξεις είναι αποδεκτές και ορθές και ποιές

² Πελεγγίνης Θ., Οι Πέντε Εποχές της Φιλοσοφίας, Ελληνικά Γράμματα, 1998, σελ.23.

³ Πελεγγίνης Θ., Οι Πέντε Εποχές της Φιλοσοφίας, Ελληνικά Γράμματα, 1998, σελ.45.

ανάρμοστες και λανθασμένες; Ωστόσο στα θέματα ηθικής σπάνια υπάρχει ομοφωνία απόψεων και ακόμα και ο προσδιορισμός για το ποιό είναι το κεντρικό ζήτημα είναι και αυτός αντικείμενο διαφωνιών. Με τις ηθικές θεωρίες λοιπόν που διατυπώθηκαν κατά καιρούς επιχείρησαν, πρωτίστως, οι εισηγητές τους να ορίσουν ποιό είναι το ηθικά σωστό, το αγαθό και έτσι να υποδείξουν στους ανθρώπους πώς πρέπει να συμπεριφέρονται.⁴

Ο εικοστός πρώτος αιώνας σηματοδοτήθηκε από ραγδαία τεχνολογική ανάπτυξη και επιστημονική άνθιση, ιδίως στον τομέα της ιατρικής. Στα ερευνητικά εργαστήρια ανακαλύφθηκαν μέθοδοι για την ίαση και την καταπολέμηση σοβαρών ασθενειών αλλά και μέθοδοι, οι οποίες έδωσαν τη δυνατότητα σε ζευγάρια που αντιμετωπίζουν προβλήματα αναπαραγωγικής διαδικασίας να μπορέσουν να τεκνοποιήσουν. Το όλο αυτό θέμα της τεχνολογικά υποβοηθούμενης αναπαραγωγής είναι μοναδικής ψυχολογικής σπουδαιότητας, κοινωνικής σημασίας αλλά και πνευματικής βαρύτητας.

Ένας από τους τομείς ενασχόλησης της εφαρμοσμένης ηθικής είναι η **Βιοηθική** (Bioethics) ή Ιατρική Ηθική (Medicine Ethics). Η τεράστια εξέλιξη της τεχνολογίας καθώς και η ανάπτυξη της ιατρικής επιστήμης τις τελευταίες δεκαετίες έλυσε πολλά προβλήματα, βελτίωσε την ποιότητα ζωής του ανθρώπου καθώς επίσης αύξησε το προσδόκιμο της ζωής του. Όλες αυτές οι επαναστατικές δυνατότητες έφεραν στην επιφάνεια και μια σειρά ηθικών προβλημάτων. Ενώ λοιπόν η επιστήμη προσφέρει πολλά και υπέροχα όπλα στον άνθρωπο για να αντιμετωπίσει την ασθένεια, τον πόνο ή τη δυνατότητα αναπαραγωγής, δεν διαθέτει την απάντηση στο σημαντικότερο ερώτημα, στο αν δηλαδή θα πρέπει ο άνθρωπος να τα χρησιμοποιήσει και πώς. Ο ορος «Βιοηθική» εμφανίστηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1970, για να καλύψει την προβληματική των σχέσεων του ανθρώπου με τον «βιόκοσμο» που τον περιβάλλει. Στη θεματολογία της δεν άργησαν να προστεθούν και τα ερωτήματα που αφορούν την αντιμετώπιση του ίδιου του ανθρώπου ως βιολογικής οντότητας, κατ'εξοχήν αυτά της ιατρικής ηθικής και δεοντολογίας⁵. Ακόμα, καθίσταται εύκολα κατανοητό ότι τα ζητήματα αυτά δεν αφήνουν αδιάφορη την Εκκλησία και την Ορθόδοξη θεολογία που με τη σειρά τους προσπαθούν να απαντήσουν σε ερωτήματα όπως αν ο άνθρωπος μπορεί να παρεμβαίνει αδιάκριτα στο έργο του Θεού. Ζητήματα

⁴ Πελεγρίνης Θ., Ηθική Φιλοσοφία, Ελληνικά Γράμματα, 2009, σελ.13.

⁵ Βιδάλης Τ, Βιοδίκαιο: Το πρόσωπο, Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2007, σελ. 1-2.

όπως οι αμβλώσεις, η ευθανασία, η κλωνοποίηση, η υποβοηθούμενη αναπαραγωγή, η ευγονική αποτελούν προβλήματα της Βιοηθικής. Έτσι, αυτή ασχολείται με τα ηθικά, νομικά και κοινωνικά ζητήματα που ανακύπτουν από όλα αυτά τα επιτεύγματα της ιατρικής.

Οι ιατροί καλούνται πλέον να διαχειριστούν στην πράξη τις κοινωνικές προϋποθέσεις και συνέπειες μιας θεραπευτικής πρακτικής. Η Βιοηθική λοιπόν αποτελεί ένα νέο τρόπο ελέγχου της επιστημονικής, επαγγελματικής δραστηριότητας με αντικείμενο την ανθρώπινη ζωή και υγεία. Ο κλάδος αυτός είναι απαραίτητος αρωγός του δικαίου, για την δημοσιοποίηση των προβλημάτων των βιοϊατρικών πρακτικών και την ωρίμανση της κοινωνικής συνείδησης που αναντίρρητα προηγείται κάθε νομοθετικής ρύθμισης.

Θα πρέπει να κοιτάξουμε βαθιά στην ιστορία για να αντιληφθούμε ότι η τεχνολογία θέτει παλιά ερωτήματα σε νέο πλαίσιο. Η τεχνολογία συχνά κλονίζει ακλόνητες προσδοκίες, τραντάζει και προκαλεί φόβο, έχει ένα τρόπο να μας αποπροσανατολίζει αποσπώντας μακριά από τις αισιόδοξές μας υποθέσεις που προκύπτουν από το παρελθόν. Ενίοτε μάλιστα μας αναγκάζει να αναλογιστούμε και να ερευνήσουμε εκ νέου τις ηθικές μας αρχές και το πως αυτές εφαρμόζονται σε αυτά τα πρωτοφανή πλαίσια.⁶

Στη σύγχρονη ιατρική επιστήμη χρησιμοποιείται ο όρος «**υποβοηθούμενη αναπαραγωγή**» για να δηλωθούν όλες οι μέθοδοι, με τις οποίες επιτυγχάνεται η σύλληψη και η κυοφορία του εμβρύου χωρίς σεξουαλική επαφή, με τη συνδρομή της ιατρικής επιστήμης. Ο όρος αποτελεί μετάφραση αντίστοιχων όρων ξένων γλωσσών: *assistierte Fortpflanzung*, *assisted reproduction*, *procréation médicalement assistée* κλπ.⁷ Αυτές οι μέθοδοι εφαρμόζονται σε ειδικά οργανωμένες μονάδες ιατρικώς υποβοηθούμενης αναπαραγωγής. Σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία απο το 1978, έτος γεννήσεως της Louise Brown, μέχρι σήμερα υπολογίζεται ότι έχουν γεννηθεί με τεχνητή γονιμοποίηση περίπου τρία εκατομμύρια παιδιά.

Χωρίς αμφιβολία η παρέμβαση της τεχνολογίας στο «άβατο» της διαδικασίας της αναπαραγωγής και μάλιστα στο γεγονός της γονιμοποίησης, αποτελεί ασύλληπτο επίτευγμα που αφ' ενός γεννά θαυμασμό και δέος, αφ' ετέρου προξενεί φόβο και

⁶ Bezanson P. Randall, Solomon Would Weep: A Comment on In the Matter of Baby M and the Limits of Judicial Authority, *Law, Medicine and Health Care*, vol.16(1-2), 1988, σελ.126.

⁷ Κριάρη- Κατράνη Ι., Βιοϊατρικές εξελίξεις και Συνταγματικό Δίκαιο, Αντ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1994, σελ.19.

περίσκεψη. Χάρη στη δυνατότητα της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, ένας μεγάλος αριθμός υπογόνιμων ζευγαριών μπορούν να έχουν βάσιμες ελπίδες ότι θα τεκνοποιήσουν και θα ζήσουν τη χαρά και την ευλογία της πατρότητας και της μητρότητας.

Στις 25 Ιουλίου του 1978 γεννήθηκε η Louise Joy Brown στο Oldham Memorial Hospital του Bristol της Αγγλίας. Ήταν το πρώτο παιδί που συνελήφθη όχι με τον φυσιολογικό τρόπο της συνουσίας των γονέων του αλλά με τη μέθοδο της εξωσωματικής γονιμοποίησης (in vitro fertilization-IVF) από τους Patrick Steptoe και Roberts Edwards του Πανεπιστημίου του Εδιμβούργου. Η γέννηση αυτού του παιδιού χαιρετίστηκε απ' όλον τον κόσμο ως ένα εντυπωσιακό επιστημονικό επίτευγμα, ως ελπίδα πολλών υπογόνιμων ζευγαριών να γίνουν γονείς, αλλά και ως ενδεχόμενο αλλοίωσης των στοιχείων που συγκροτούν την οικογένεια και απειλή εμφάνισης πρωτοφανούς περιπλοκότητας και ποικιλίας προβλημάτων και δυνατοτήτων στον ιερό χώρο της αναπαραγωγής.

Χάρη στη δυνατότητα γονιμοποίησης του ωαρίου με το σπέρμα έξω από το γυναικείο σώμα, σε δοκιμαστικό σωλήνα, σε συνδυασμό και με τη μεταγενέστερη εμφύτευσή του στο γυναικείο σώμα αναπτύχθηκε πληθώρα παραλλαγών της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής που μέχρι τότε υπήρχαν μόνο στο χώρο της φαντασίας. Έτσι έχουμε την τεχνική της σπερματέγχυσης η οποία αποτελεί την παλαιότερη μέθοδο επιτεύξεως εγκυμοσύνης χωρίς σεξουαλική επαφή. Σε αυτή τη μέθοδο τοποθετείται το σπέρμα του συζύγου ή επιλεγμένου δότη στον τράχηλο ή στη μήτρα της γυναίκας χωρίς να αλλοιώνεται η ποιότητα του σπέρματος και χωρίς επιπτώσεις στο παιδί που θα γεννηθεί. Στην πρώτη περίπτωση έχουμε την λεγόμενη «ομόλογη σπερματέγχυση» η οποία δεν δημιουργεί νομικά προβλήματα ενώ στη δεύτερη περίπτωση έχουμε «ετερόλογη σπερματέγχυση». Μία άλλη μέθοδος υποβοήθησης στην ανθρώπινη αναπαραγωγή είναι η εξωσωματική γονιμοποίηση (in vitro fertilization), στην οποία χρησιμοποιείται το σπέρμα του συζύγου ή επιλεγένου δότη για να γονιμοποιήσει νωπά ή κατεψυγμένα ωάρια της συζύγου ή άλλης γυναίκας εκτός του μητρικού σώματος. Στη συνέχεια μετά από 72 ώρες από την γονιμοποίηση το γονιμοποιημένο ωάριο μεταφέρεται στη μήτρα της γυναίκας που θα κυοφορήσει.

Και βέβαια έχουμε την εγκυμοσύνη μέσω φέρουσας μητέρας ή υποκατάστατης μητέρας με την οποία θα ασχοληθώ στην παρούσα εργασία.⁸

Ιστορική διαδρομή της παρένθετης μητρότητας

Η μέθοδος που σήμερα μπορεί να χαρακτηριστεί ως μια από τις πιο «ακραίες» και αρα πιο θορυβώδεις και αμφισβητήσιμες, αυτή της δανεικής μήτρας αποτελεί διαχρονικό φαινόμενο στην ανθρώπινη ιστορία. Πρώτα απ' όλα το φαινόμενο αυτό απαντάται σε παλαιότερα δίκαια τα οποία για να αντιμετωπιστεί η στειρότητα της συζύγου επέτρεπαν στο σύζυγο τη σεξουαλική επαφή με άλλη γυναίκα εκτός από τη νόμιμη σύζυγο. Σήμερα πολλά δίκαια μεταξύ των οποίων και το ελληνικό επιτρέπουν την υποκατάστατη μητέρα μέσω του θεσμού της δανεικής μήτρας ή ακόμα και μέσω της υιοθεσίας, δηλαδή χωρίς να μεσολαβήσει σεξουαλική επαφή του συζύγου με άλλη γυναίκα πλην της νόμιμης συζύγου.

Η διαχρονικότητα της παρένθετης μητρότητας αποδεικνύεται από ορισμένα χαρακτηριστικά αποσπάσματα της Παλαιάς Διαθήκης, τα οποία καταδεικνύουν τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπιζόταν εκείνη την εποχή η αδυναμία της νόμιμης συζύγου να αποκτήσει τέκνο. Πιο συγκεκριμένα η Σάρα παρότρυνε τον Αβραάμ να εισέλθει στην «παιδίσκη» Άγαρ προκειμένου να αποκτήσει τέκνο⁹, και η Ραχήλ πρότεινε τη θεραπαινίδα της Βάλλα στον Ιακώβ, προκειμένου να γεννήσει τέκνο¹⁰. Επίσης, ο δανεισμός μήτρας (location uteri) ήταν γνωστός και στην Αρχαία Ρώμη, όπου οι πατρικίες είχαν τη δυνατότητα να αποκτήσουν τέκνο διαμέσου άλλης γυναίκας χωρίς να υποβληθούν στην ταλαιπωρία της εγκυνοσύνης¹¹.

Αλλά και στον ελλαδικό χώρο η υποκατάσταση στη μητρότητα ήταν σύνηθες κοινωνικό φαινόμενο. Σχετικές μαρτυρίες αναφέρονται στον Όμηρο, για τη γέννηση του Μεγαπένθη από το Μενέλαο και μια δούλη λόγω του ότι οι Θεοί δεν έδωσαν

⁸ Κριάρη- Κατράνη Ι., Βιοϊατρικές εξελίξεις και Συνταγματικό Δίκαιο, Αντ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1994, σελ.20-26.

⁹ Γένεση Ιστ', 1-3.

¹⁰ Γένεση Λ', 1-8.

¹¹ Παπαχρίστου Θ., Η τεχνητή αναπαραγωγή στον αστικό κώδικα, 2003, σελ.21.

απόγονο στην Ελένη¹². Ακόμα, ο Πλούταρχος αναφέρει ότι στην Αρχαία Σπάρτη επιτρεπόταν η απόκτηση παιδιού από ξένη γυναίκα, η οποία παρέμενε στο σπίτι του συζύγου με σκοπό τη βελτίωση και αύξηση του αριθμού των πολιτών¹³. Επίσης, μετά την εξάπλωση του Χριστιανισμού και παρά τις αντιρρήσεις της Εκκλησίας, εμφανίζεται σε ορισμένες ελληνικές περιοχές, όπως η Μάνη, η Κέρκυρα, η Κρήτη, ο θεσμός της «σύγκριας (συν+κυρία, κυρά)», οποίος έζησε ως τα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Το έθιμο αυτό εμφανίστηκε αρχικά στη Μάνη¹⁴, προσαρμοσμένο ακριβώς στην κοινωνική ιδιοτυπία της περιοχής και έπειτα μεταφυτεύθηκε στο Τρικέρι της Θεσσαλίας. Σύμφωνα με το έθιμο αυτό όταν η σύζυγος δεν μπορούσε να αποκτήσει άρρενες απογόνους ή όταν γενικότερα δεν μπορούσε να αποκτήσει τέκνο, ο σύζυγος συνήπτε νέο γάμο χωρίς να διαλυθεί ο πρώτος. Η δεύτερη σύζυγος ονομαζόταν σύγκρινα ή συγκόρμισσα και ήταν αυτή που υποκαθιστούσε την πρώτη σύζυγο στην αναπαραγωγική διαδικασία προκειμένου να αποκτηθεί ο κοινωνικά αναγκαίος άρρην απόγονος. Η σχετική συμφωνία εντασσόταν μάλιστα σε προικοσύμφωνο, στο οποίο συμβάλλονταν η πρώτη σύζυγος και οι γονείς της δεύτερης. Στη Μάνη, η θέση της σύγκριας τελούσε υπό την αναβλητική αίρεση της γέννησης αρσενικού τέκνου, ενώ οικοδέσποινα («κυρά του σπιτιού») παρέμενε η πρώτη σύζυγος. Μάλιστα, όταν γεννιόταν το αρσενικό τέκνο, συνήθως η πρώτη σύζυγος γινόταν συνανάδοχος αποκαθιστώντας έτσι την απύσχα φυσική συγγένεια της με το παιδί. Αν όμως η σύγκρια γεννούσε θηλυκά τέκνα, οι κόρες της μειονεκτούσαν απέναντι στις θυγατέρες της πρώτης συζύγου και κληρονομούσαν μόνο την πατρική περιουσία. Σε περίπτωση δε που η σύγκρια παρέμενε άτεκνη, υπήρχε κίνδυνος εκδίωξης της από το σπίτι ως αμαρτωλής παλλακίδας ή στην καλύτερη περίπτωση παρέμενε ως ψυχοκόρη.

Το θέμα αυτό έχει απασχολήσει την κοινή γνώμη αφού αποτελεί κάτι που μπορεί να απασχολήσει τον οποιοδήποτε. Μάλιστα στις 27 Φεβρουαρίου 1996 προβλήθηκε από την ΕΤ3 η ταινία «Μια Μητέρα με αμοιβή», παραγωγής του 1970, που αναφέρεται στην πραγματική περίπτωση ενός ζευγαριού με επιτυχημένο γάμο, από τον οποίο όμως έλειπε η χαρά και η ευτυχία της απόκτησης παιδιού. Η απώλεια αίσθησης της πατρότητας και της μητρότητας οδηγεί το ανδρόγυνο στην απόφαση απόκτησης παιδιού μέσω μιας νεαρής γυναίκας έναντι αμοιβής. Εμφανίζεται μια

¹² Οδύσσεια, Ραψωδία δ', στίχοι 10-14.

¹³ Βλ Παπαζήση Θ., Οριακά θέματα υιοθεσίας και τεχνητής γονιμοποίησης, τομ.36, 1995,σελ.997.

¹⁴ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το θεσμό της «Σύγκριας» στη Μάνη βλ. Ραπτάκη Δ., Ο θεσμός της Σύγκριας στην Παραδοσιακή κοινωνία της Μάνης, ΝομΕ, τόμ. 32, 2005, σελ. 43.

κυρία-μεσάζων, η οποία κάνει το συμβόλαιο ανάμεσα στο άτεκνο ζευγάρι και την κοπέλα, κρατώντας μάλιστα και ποσοστά για τη μεσολάβηση και τη διευθέτηση του όλου θέματος. Η κοπέλα που αναλαμβάνει να τεκνοποιήσει και να κυοφορήσει το έμβρυο συζεί με το φίλο της και δέχεται να τεκνοποιήσει με το σύζυγο σε επίσκεψη στο εξοχικό του ζευγαριού. Η σύζυγος απομακρύνεται και αφήνει το σύζυγό της με την κοπέλα. Στην ουσία γίνεται μοιχεία με τη συγκατάθεση της συζύγου και μάλιστα έναντι αμοιβής με στόχο την απόκτηση τέκνου. Η κοπέλα μένει έγκυος και επιστρέφει στο φίλο της και τη ζωή τους, την οποία δεν αρνείται χάριν της εγκυμοσύνης της. Ο φίλος της όμως διαφωνεί και εκείνη μετακομίζει στο σπίτι των εργοδοτών της. Η κοπέλα γεννά το παιδί και αμείβεται ανάλογα, φεύγοντας από τη ζωή των συζύγων σύμφωνα με το συμβόλαιο. Πρέπει να σημειωθεί ότι η εξωσωματική γονιμοποίηση και η τεχνητή σπερματέγχυση ήταν άγνωστες μέθοδοι την εποχή που εκτιλίσσεται η πλοκή του σεναρίου γι' αυτό απαιτείται ολοκληρωμένη σχέση με τη δανεική μητέρα.¹⁵

Το 1991 εμφανίστηκε μια περίπτωση δανεικής μητέρας στη Θεσσαλονίκη η οποία συζητήθηκε αρκετά από ηθικής απόψεως γιατί καταργούσε τα συμβόλαια και τις οικονομικές συμφωνίες και αποτελούσε μια ιδιότυπη μορφή προσφοράς και θυσίας. Ο κ. Νίκος Αβραμίδης και η σύζυγός του Αθηνά, η οποία δεν μπορούσε να κυοφορήσει, προέβησαν σε ομόλογη εξωσωματική γονιμοποίηση και το έμβρυο μεταφέρθηκε στη μήτρα της αδελφής του συζύγου Δήμητρας, η οποία είχε ήδη τέκνα από το γάμο της. Μετά την κυοφορία και γέννηση παρέδωσε το παιδί στους φυσικούς του γονείς και δήλωσε ότι το θεωρεί παιδί της Αθηνάς και του αδερφού της. Εκείνη απλά το φιλοξένησε και το έτρεφε.¹⁶

Στη σύγχρονη εποχή κατά τη δεκαετία του 1970 εμφανίστηκαν στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής οι πρώτες γυναίκες οι οποίες ήταν πρόθυμες να δανείσουν τη μήτρα τους για λογαριασμό μιας άλλης γυναίκας η οποία δεν μπορούσε να κυοφορήσει. Η προσφυγή σε δανεική μητέρα απέκτησε μεγάλη ένταση μετά την περίπτωση Baby M. Αξιοσημείωτη είναι η δικαστική διαμάχη, που συνέβη στην Καλιφόρνια των ΗΠΑ και δείχνει την πολυπλοκότητα του συνδυασμού της ετερόλογης γονιμοποίησης με τη δανεική ή υποκατάστατη μητρότητα. Έγινε γνωστή

¹⁵ Φαναράς Γ. Βασίλειος, «Υποβοηθούμενη Αναπαραγωγή, Ηθικοκοινωνική Προσέγγιση», Το Παλίμψηστον, Θεσσαλονίκη, 2000, σελ.100-101.

¹⁶ Φαναράς Γ. Βασίλειος, «Υποβοηθούμενη Αναπαραγωγή, Ηθικοκοινωνική Προσέγγιση», Το Παλίμψηστον, Θεσσαλονίκη, 2000, σελ.101.

ως η υπόθεση *Jaycee Buzzanca v Superior Court*, όπου έπρεπε να αποφασισθεί σε ποιόν θα δοθεί η κηδεμονία του κάποτε επιθυμητού μωρού καθώς οι γονείς του, John και Luanne, ήδη είχαν πάρει διαζύγιο. Πριν το χωρισμό τους είχαν συνάψει συμβόλαιο με δανεική μητέρα την έγγαμη, Pamela Snell, η οποία κυοφόρησε το παιδί, που δημιουργήθηκε με εξωσωματική γονιμοποίηση, αλλά με τους δύο γαμέτες (σπέρμα και ωάριο) να είναι δανεικοί και ανώνυμοι. Δεν υπήρχε ούτε γενετική σχέση ούτε σχέση κυοφορίας με το ζεύγος που χώρισε πριν την γέννηση του παιδιού ούτε όμως γενετική σχέση με την έγγαμη δανεική μητέρα. Το δικαστήριο είχε δυσκολία να αποφασίσει, αφού το παιδί δεν μπορούσε να θεωρηθεί παιδί από το γάμο του ζεύγους. Τελικά, αποφασίστηκε ότι ο σύζυγος θα λάμβανε την κηδεμονία του μωρού, καθώς είχε υπογράψει τα συμφωνητικά για όλη την διαδικασία της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής και δανεικής μητρότητας αν και αρχικά, είχε δοθεί προσωρινά η επίβλεψη του παιδιού στη σύζυγό του Luanne¹⁷.

Ένα άλλο συγκλονιστικό περιστατικό που αναδεικνύει τους κινδύνους από την αλλόγιστη και κακή χρήση της μεθόδου της παρένθετης μητέρας αλλά και γενικότερα των νέων μεθόδων υποβοηθούμενης αναπαραγωγής είναι αυτό ενός άτεκνου ζευγαριού από την Ιταλία, του Luigi και της Elisabetta. Το ζευγάρι αυτό μετά από θεραπεία σε κέντρο γονιμότητας απέκτησε τα δικά του κατέψυγμένα έμβρυα προς εμβρυομεταφορά και κύηση. Ωστόσο, η σύζυγος σκοτώθηκε σε αυτοκινητιστικό δυστύχημα και τότε ο σύζυγός της αποφάσισε να εμφυτευθούν για κυοφορία στην αδελφή της συζύγου του, Elena η οποία γέννησε την κόρη του Luigi και της ήδη πεθαμένης αδερφής της.¹⁸

Μια άλλη περίπτωση δανεικής μητρότητας που απασχόλησε τα διεθνή μέσα ενημέρωσης τον Ιανουάριο του 1997 είναι της Αγγλίδας Τρίσια Γκάντερ πάσχοντας από ενδομητρίωση και προσπαθώντας απεγνωσμένα για θεραπεία κατέφυγε στη δημιουργία κατεψυγμένων εμβρύων με εξωσωματική γονιμοποίηση, με το σπέρμα του συζύγου της Μαρκ. Έπειτα το ζευγάρι άρχισε να ψάχνει για δανεική μητέρα την οποία βρήκε μετά από επτά χρόνια. Στο διάστημα αυτό τα έμβρυα παρέμεναν κατεψυγμένα. Η δανεική μητέρα, Τερέζα Φίντερ γέννησε το κοριτσάκι του ζευγαριού στις 23 Μαρτίου 1993. Δύο χρόνια μετά μια άλλη δανεική μητέρα γέννησε για το

¹⁷ Φαναράς Γ. Βασίλειος, «Υποβοηθούμενη Αναπαραγωγή, Ηθικοκοινωνική Προσέγγιση», Το Παλίμψηστον, Θεσσαλονίκη, 2000, σελ.101-102.

¹⁸ Φαναράς Γ. Βασίλειος, «Υποβοηθούμενη Αναπαραγωγή, Ηθικοκοινωνική Προσέγγιση», Το Παλίμψηστον, Θεσσαλονίκη, 2000, σελ.103.

ζευγάρι ένα αγοράκι δίδυμο με το πρώτο αλλά με 22 μήνες διαφορά. Πρόκειται δηλαδή για μια ιδιαίτερα σπάνια περίπτωση όπου τα δίδυμα αυτά παιδιά γεννήθηκαν με 22 μήνες διαφορά μεταξύ τους και με τρεις διαφορετικές μητέρες¹⁹.

Χαρακτηριστική είναι και η περίπτωση που ανακοινώθηκε στις 7 Μαρτίου 1997 από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης στην Ιταλία. Εδώ μια δανεική μητέρα κυοφορούσε συγχρόνως δύο έμβρυα προερχόμενα από διαφορετικούς γονείς. Η γυναίκα αυτή απλώς κυοφορούσε τα έμβρυα αφού οι βιολογικές μητέρες είχαν σοβαρό γυναικολογικό πρόβλημα. Τα παιδιά μετά τη γέννα αναγνωρίστηκαν από την ομάδα αίματος.²⁰

Μια ιστορία γύρω στο 1983 ενσωματώνει πολλά από τα σύνθετα ηθικά ερωτήματα τα οποία προκαλούν οι ιατρικές καινοτομίες και τα οποία γίνονται αντικείμενο έντονων συζητήσεων. Η ιστορία αυτή αφορά ένα παιδί που γεννήθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής από την Judy Stiver, μια παρένθετη μητέρα αφού υποβλήθηκε σε τεχνητή σπερματέγχυση με το σπέρμα του Alexander Malahoff. Ο Alexander ήταν ένας λογιστής από τη Νέα Υόρκη, η σύζυγος του οποίου δεν μπορούσε να κυφορήσει και γι' αυτό το λόγο συμφώνησαν να πληρώσουν με 10.000\$ την Stiver για την κυφορία του παιδιού τους. Κατά τη γέννηση διαπιστώθηκε ότι το αγοράκι έπασχε από μικροκεφαλία. Ο Malahoff ενώ αρχικά δέχτηκε το παιδί στη συνέχεια το απέρριψε υποστηρίζοντας ότι δεν ήταν γιος του. Το παιδί ανέλαβαν κοινωνικοί λειτουργοί.

Λίγο καιρό αργότερα αποδείχθηκε από εξετάσεις αίματος στο παιδί ότι πατέρας του δεν ήταν ο Malahoff αλλά ο σύζυγος της παρένθετης μητέρας. Η περίπτωση αυτή φέρνει στο φως πολλά καίρια ηθικά ερωτήματα. Χάρη στις νέες αναπαραγωγικές τεχνολογίες έχουμε μια διαδικασία με την οποία ένας ανθρώπινος οργανισμός μπορεί να συλληφθεί σαν ένα βιομηχανικό προϊόν. Όταν λοιπόν δημιουργείται ένα τέλειο μωρό, όλοι οι συμμετέχοντες στη διαδικασία είναι ικανοποιημένοι. Τι συμβαίνει όμως όταν ένα «προϊόν» δεν είναι τέλειο; Μπορούν οι δυσαρεστημένοι πελάτες να το στείλουν πίσω και να ζητήσουν αποζημίωση; Πόσο θα πρέπει η ιατρική επιστήμη αλλά και η ίδια η πολιτεία να ρυθμίζουν υπεύθυνα τη διαδικασία; Τι συμβαίνει με το ζήτημα της ιερότητας της ζωής σε μια τόσο εμπορική

¹⁹ Φαναράς Γ. Βασίλειος, «Υποβοηθούμενη Αναπαραγωγή, Ηθικοκοινωνική Προσέγγιση», Το Παλίμψηστον, Θεσσαλονίκη, 2000, σελ.103.

²⁰ Φαναράς Γ. Βασίλειος, «Υποβοηθούμενη Αναπαραγωγή, Ηθικοκοινωνική Προσέγγιση», Το Παλίμψηστον, Θεσσαλονίκη, 2000, σελ.103-104.

ατμόσφαιρα; Αυτά είναι μερικά μόνο από τα ερωτήματα που ανακύπτουν για τη μέθοδο της παρένθετης μητρότητας.²¹

Είναι σαφές ότι η επιθυμία ενός ανθρώπου να φέρει στον κόσμο και να αναθρέψει ένα παιδί προέρχεται από μια ισχυρή ενστικτώδη δύναμη την οποία δυσκολεύονται να εξηγήσουν ακόμη και αυτοί που έχουν ζήσει την εμπειρία αυτή. Πιθανολογείται μάλιστα το πώς εξελίχθηκε στον άνθρωπο η επιθυμία απόκτησης του απογόνου που θα προέρχεται από τον ίδιο από τους προγόνους μας έως σήμερα. Πιθανόν λοιπόν ξεκίνησε με τη δυνατότητα να παράγει και να επεξεργάζεται αφηρημένες ιδέες και να κάνει λογικές συνδέσεις μεταξύ των γεγονότων που συνέβαιναν μακριά το ένα από το άλλο σε χώρο και χρόνο. Μάλιστα οι μαρτυρίες από τα απολιθώματα υποδηλώνουν ότι οι πρόγονοι μας απέκτησαν αυτή την διανοητική ικανότητα περίπου ένα έως τρία εκατομμύρια χρόνια πριν, κατά την περίοδο όπου ο εγκεφαλικός φλοιός υποβλήθηκε σε μια μεγάλη αύξηση μεγέθους. Ένα υποπροϊόν αυτής της αύξησης της διανοητικής ικανότητας του ανθρώπου ήταν η ικανότητά του να κάνει συνδέσεις μεταξύ της ερωτικής συνεύρεσης, της εγκυμοσύνης και των μωρών. Εφόσον λοιπόν έγιναν αυτές οι συνδέσεις, είχε τεθεί το στάδιο για την εξέλιξη της επιθυμίας της απόκτησης απογόνων.

Έτσι λοιπόν οι άνθρωποι των οποίων τα γονίδια τους έχουν προγραμματιστεί με αυτό το ένστικτο της αναπαραγωγής (το οποίο είναι εντελώς διαφορετικό από το απλό ένστικτο της σεξουαλικής επαφής) θα ήταν πιο πιθανό να εμπλακούν σε διαδικασίες οι οποίες θα προωθούσαν μια επιτυχημένη εγκυμοσύνη, γέννηση και ανατροφή των παιδιών. Ως αποτέλεσμα όλων αυτών των ενεργειών, οι άνθρωποι με αναπαραγωγικό ένστικτο θα είχαν περισσότερα παιδιά τα οποία σε σχέση με τους ανθρώπους που δεν έχουν αυτά τα ειδικά γονίδια.

Από την άλλη πλευρά, όλοι μας γνωρίζουμε ζευγάρια τα οποία δεν έχουν παιδιά από δικής τους επιλογή. Πώς άραγε το εξηγεί αυτό η βιολογία; Η εξήγηση προέρχεται από το χαρακτηριστικό που μας ξεχωρίζει σαν ανθρώπινα όντα. Μόνο ο άνθρωπος μεταξύ όλων των ειδών έχει αναπτύξει την διανοητική ικανότητα να αντιλαμβάνεται και ορισμένες φορές να αντενεργεί στις φυσικές προδιαθέσεις που του δίνουν τα γονίδιά του. Είναι πιθανό ότι κάτω από ορισμένες συνθήκες

²¹ “Surrogate parenting and right to life debated”, Can Med Assoc J, vol.130, 1984, σελ.65-66.

περιβαλλοντικές, πολιτιστικές ή διανοητικές οι αναπαραγωγικές επιθυμίες μπορεί να θυσιάστούν στο βωμό άλλων επιθυμιών των ανθρώπων ή άλλων στόχων ζωής.

Για την πλειοψηφία των ενηλίκων, ωστόσο, η επιθυμία να αποκτήσει κανείς το δικό του παιδί είναι τόσο έντονη που επισκιάζει οτιδήποτε άλλο ίσως θέλουν να κάνουν κατά τη διάρκεια της ζωής τους. Η ανικανότητα να ικανοποιήσουν την επιθυμία αυτή ίσως να συνοδεύεται σε κάποιο βαθμό με πόνο και πένθος ανάλογο με αυτό που αισθάνεται κανείς όταν χάνει ένα αγαπημένο του πρόσωπο. Δυστυχώς, εννέα με δεκαπέντε στα εκατό παντρεμένα ζευγάρια είναι υπογόνιμα. Στις Ηνωμένες Πολιτείες μόνο υπάρχουν περισσότερα από δύο εκατομμύρια παντρεμένα ζευγάρια αυτή τη στιγμή που επιθυμούν να αποκτήσουν δικό τους παιδί και δεν μπορούν να τα καταφέρουν²².

Από τη στιγμή λοιπόν που οι πρόγονοι μας αντιλήφθηκαν την σύνδεση μεταξύ της σεξουαλικής επαφής και της αναπαραγωγής, η μητέρα αντιλήφθηκε ότι δικό της παιδί είναι αυτό το οποίο γέννησε ενώ ο πατέρας ότι δικό του παιδί ήταν αυτό του οποίου η σύλληψη έγινε με το σπέρμα το οποίο άφησε στον κόλπο μιας γυναίκας. Στην ιστορία η διάκριση η οποία γινόταν μεταξύ ενός παιδιού που ήταν φυσικό τέκνο ενός ζευγαριού και του παιδιού που προερχόταν από κάποιον άλλο γενετικά ήταν πολύ μεγαλύτερη απ' ό,τι μπορούμε να αντιληφθούμε τώρα. Η υιοθεσία παιδιών που δεν σχετιζόνταν μαζί τους ήταν εντελώς σπάνια ως τις αρχές του εικοστού αιώνα. Παιδιά ορφανά χωρίς συγγενείς μπορεί να βρίσκονταν υπό την φροντίδα θετών γονέων τις παλαιότερες εποχές αλλά αυτοί οι γονείς κατά κανόνα έκαναν διαχωρισμούς μεταξύ των δικών τους παιδιών και των παιδιών των άλλων.

Με τη χρήση τώρα των αναπαραγωγικών τεχνολογιών, η σημασία «του δικού του παιδιού» ενός ανθρώπου, της γενετικής δηλαδή συγγένειας με τους γονείς γίνεται κάπως θολή. Αυτό συμβαίνει καθώς η εξωσωματική γονιμοποίηση καθιστά δυνατό για μια γυναίκα να γεννήσει ένα παιδί το οποίο θα έχει συλληφθεί με τα ωάρια μιας άλλης γυναίκας. Σε αυτή την περίπτωση άραγε ποιά γυναίκα έχει το δικαίωμα να θεωρεί το παιδί «δικό της»;

Αυτό που πιστεύουν οι περισσότεροι μορφωμένοι πολίτες του Δυτικού κόσμου είναι ότι το παιδί «ανήκει» στη γυναίκα της οποίας το ωάριο χρησιμοποιήθηκε για τη σύλληψη. Αυτό συμβαίνει γιατί όλοι μας γνωρίζουμε πολύ καλά ότι όλα τα

²² Lee M.Silver, Susan Remis Silver, "Confused Heritage and the Absurdity of Genetic Ownership", *Harvard Journal of Law & Technology*, 11(3):593-612, 1998, σελ.596.

κληρονομικά χαρακτηριστικά των παιδιών μεταφέρονται σε αυτό από το ωάριο και το σπερματοζωάριο· κανένα όμως δεν μεταφέρεται μέσα από το αίμα της γυναίκας που κυοφορεί και γεννά το παιδί. Έτσι λοιπόν μιλάμε με σιγουριά για μια γενετική μητέρα η οποία μπορεί να αποκαλεί ένα παιδί που γεννήθηκε από το γενετικό υλικό της δικό της, χωρίς να έχει σημασία που έλαβε χώρα η σύλληψη.

Ορισμός της παρένθετης μητρότητας

Ας εξετάσουμε όμως την έννοια της παρένθετης μητρότητας η οποία είναι συγχρόνως η παλαιότερη αλλά και η περισσότερο αμφιλεγόμενη από τις διάφορες μεθόδους υποβοήθησης στην αναπαραγωγή. Όπως αναφέρθηκε και νωρίτερα η τεκμηριωμένη ιστορία της μεθόδου της παρένθετης μητρότητας πηγαίνει πίσω το λιγότερο ως την Παλαιά Διαθήκη στην οποία η Αγαρ γέννησε τον Ισμαήλ με τον Αβραάμ αφού νωρίτερα η σύζυγός του, Σάρα, απέτυχε να συλλάβει παιδί. Ακόμα, η τεχνητή γονιμοποίηση (artificial insemination), μια ευρέως διαδεδομένη μέθοδος που χρησιμοποιείται στην παρένθετη μητρότητα δεν είναι ούτε καινούρια ούτε υψηλής τεχνολογίας. Στα τελευταία 25 χρόνια, ωστόσο, η εμπορευματοποίηση της παρένθετης μητρότητας καθώς και η λαίλαπα των μέσων μαζικής ενημέρωσης με την περίπτωση του Baby M έχουν προκαλέσει μεγάλο ενδιαφέρον αλλά και έντονη αμφισβήτηση γύρω από αυτή τη μέθοδο²³.

Έτσι λοιπόν καθίσταται σαφές ότι μεταξύ των πολλών εφαρμογών των νέων τεχνολογιών αναπαραγωγής (συμπεριλαμβανομένης της τεχνητής γονιμοποίησης από κάποιον δότη, της εξωσωματικής γονιμοποίησης, της εμβρυομεταφοράς και της κατάψυξης εμβρυου) η παρένθετη μητρότητα έχει τόσο εκτεταμένες συνέπειες ώστε εγείρει ένα πλήθος από ηθικά και νομικά ερωτήματα. Πρόκειται για ένα πολυσυζητημένο στα δικαστήρια και στα νομοθετικά σώματα θέμα ενώ επίσης έχει χρίσει εξέτασης από επιτροπές, έρευνες, ομάδες εργασίας και επαγγελματικές κοινότητες στην Αυστραλία, στη Μεγάλη Βρετανία, τη Γαλλία, τον Καναδά και

²³ Janice Ciccarelli, Linda Beckman, "Navigating rough waters : An Overview of Psychological Aspects of Surrogacy", *Journal of Social Issues*, 61(1):21-43, 2005, σελ.21.

πολλές άλλες χώρες, όπως επίσης και στις Ηνωμένες Πολιτείες. Αυτό που διαχωρίζει την παρένθετη μητρότητα από τις άλλες αναπαραγωγικές τεχνολογίες δεν είναι η τεχνολογία από μόνη της αλλά οι συνθήκες της εφαρμογής της. Μία συμφωνία δηλαδή όπου μια γυναίκα φέρει (κυοφορεί) ένα παιδί για μία άλλη, με την πρόθεση να παραδώσει το βρέφος μετά τη γέννηση.²⁴

Ο όρος λοιπόν παρένθετη μητρότητα περιλαμβάνει την πρακτική κατά την οποία μία γυναίκα αναλαμβάνει να κυοφορήσει ένα έμβρυο για λογαριασμό μιας άλλης, στην οποία θα ανήκει το βρέφος μόλις γεννηθεί. Συνήθως, η συμφωνία αυτή γίνεται μεταξύ ενός ζευγαριού (όπου η γυναίκα δεν μπορεί να τεκνοποιήσει) και μιας «παρένθετης μητέρας». Στο συμβόλαιο αυτό που υπογράφεται και από τις δυο πλευρές, η παρένθετη μητέρα συμφωνεί να γονιμοποιηθεί τεχνητά με το σπέρμα του συζύγου, να φέρει ένα παιδί και μετά την γέννησή του να εγκαταλείψει όλα τα πατρικά δικαιώματα και να μεταφέρει την κηδεμονία του παιδιού στο ζευγάρι που της έχει αναθέσει το έργο αυτό. Αν και σε γενικές γραμμές τα συμβόλαια ποικίλουν, όλα περικλείουν προβλέψεις που αφορούν τα δικαιώματα και τις ευθύνες όλων των μερών, τόσο πριν όσο και κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης καθώς και μετά την γέννηση του παιδιού²⁵.

Οι ραγδαίες πρόοδοι που σημείωσε τα τελευταία χρόνια η επιστήμη επέτρεψαν λοιπόν τη διάσπαση της μητρότητας. Έτσι έχουμε την γενετική μητέρα, εκείνη δηλαδή που δωρίζει το ωάριο, τη φυσική μητέρα εκείνη δηλαδή που κυοφορεί και γεννά και την κοινωνική μητέρα εκείνη δηλαδή που μεγαλώνει το παιδί.

Διακρίνονται δύο είδη βιολογικής μητρότητας. Στην πρώτη περίπτωση (traditional/straight surrogacy) η παρένθετη μητέρα εμποτίζεται με το σπέρμα του συζύγου του ζεύγους που επιθυμεί την απόκτηση τέκνου. Έτσι, η γυναίκα αυτή είναι και γενετική/βιολογική μητέρα (genetic mother), αυτή δηλαδή που το γονιμοποιημένο ωάριο είναι δικό της αλλά και η μητέρα που κυοφορεί και γεννά το παιδί (birth or gestational mother). Ενώ ο σύζυγος είναι ο γενετικός ή βιολογικός πατέρας.²⁶ Στην περίπτωση αυτή η γονιμοποίηση γίνεται είτε με την φυσική διαδικασία, δηλαδή τη

²⁴ Sue A. Meinke, "Surrogate Motherhood: Ethical and Legal Issues", National Reference Center for Bioethics Literature, σελ.1.

²⁵ Sue A. Meinke, "Surrogate Motherhood: Ethical and Legal Issues", National Reference Center for Bioethics Literature, σελ.1.

²⁶ Janice Ciccarelli, Linda Beckman, "Navigating rough waters : An Overview of Psychological Aspects of Surrogacy", Journal of Social Issues, 61(1):21-43, 2005, σελ.22.

σεξουαλική επαφή (natural insemination), είτε με ενδομήτρια (intrauterine insemination) ή τραχηλική σπερματέγχυση (intracervical insemination), ή ακόμα με την εξαγωγή ενός ώριμου ωαρίου, εξωσωματική γονιμοποίησή του in vitro (in vitro fertilization) και επανεμφύτευσή του στη μήτρα της υποψήφιας.

Σε αντιδιαστολή με την προπεριγραφόμενη περίπτωση της πλήρους υποκατάστασης είναι η λεγόμενη μερική υποκατάσταση. Η παρένθετη μητέρα εδώ δεν είναι η βιολογική μητέρα, δηλαδή το εξωσωματικά γονιμοποιημένο ωάριο που εμφυτεύεται στη μήτρα της δεν είναι δικό της (gestational mother). Η γυναίκα λοιπόν στο ζευγάρι που θέλει να αποκτήσει τέκνο έχει ωάρια αλλά δεν μπορεί να κυφορήσει. Έτσι, τα ωάριά της γονιμοποιούνται με αυτά του συζύγου της στο εργαστήριο χρησιμοποιώντας την εξωσωματική γονιμοποίηση και το έμβρυο έπειτα εμφυτεύεται στην μήτρα της παρένθετης μητέρας²⁷. Στην περίπτωση αυτή έχουμε υποκατάσταση κύησης και κάνουμε λόγο όχι για παρένθετη αλλά για φέρουσα μητέρα (carrier).

Ποιό είναι όμως το κίνητρο για να επιλέξει κάποιος να προβεί σε μια συμφωνία παρένθετης μητρότητας; Υπάρχουν πάρα πολλοί λόγοι για τους οποίους ένα ζευγάρι θα επέλεγε να αποκτήσει ένα παιδί μέσω μιας παρένθετης μητέρας. Η υπογονιμότητα είναι μια κοινή αιτία. Με περίπου 15-20 % υπογόνιμα ζευγάρια και μία σχετική μείωση στα παιδιά που μπορούν να υιοθετηθούν, πολλοί υποστηρίζουν ότι η παρένθετη μητρότητα δίνει την μοναδική ευκαιρία σε ορισμένα ζευγάρια να αποκτήσουν ένα παιδί που να συνδέεται βιολογικά με τον σύζυγο. Άλλοι λόγοι ποικίλλουν από την επιθυμία να αποφύγουν την μετάδοση το βρέφος ενός γονιδιακού ελαττώματος έως απλά την ευκολία.

Επίσης, διπλή βιολογική μητρότητα υπάρχει και όταν η γυναίκα που επιθυμεί το παιδί, έχοντας πρόβλημα τόσο με τα ωάρια της όσο και με την κυφορία, λαμβάνει από μία γυναίκα το γενετικό υλικό αυτής και από μία δεύτερη «δανείζεται» το σώμα της. Σε κάθε περίπτωση η γυναίκα που επιθυμεί το παιδί και πρόκειται να το αναθρέψει καλείται κοινωνική μητέρα.

Οι λόγοι για τους οποίους επιθυμεί κάποιος να αποκτήσει παιδί σε όλες τις εποχές ανεξαιρέτως, ανεξάρτητα από τη διαδικασία που θα ακολουθήσει είναι συνήθως οι ίδιοι: είτε για να συμμετάσχει στη δημιουργία ενός προσώπου, είτε για να

²⁷ Janice Ciccarelli, Linda Beckman, "Navigating rough waters : An Overview of Psychological Aspects of Surrogacy", Journal of Social Issues, 61(1):21-43, 2005, σελ.22.

επιβεβαιώσει την αμοιβαία αγάπη του για τον/την σύντροφό του, να έχει την εμπειρία της γέννησης και ανατροφής ενός παιδιού, να αποκτήσει ένα δεσμό με μελλοντικά πρόσωπα είτε ακόμα να ικανοποιήσει τα εγωιστικά ναρκισσιστικά ένστικτά του. Σήμερα, με τις τεχνικές υποβοήθησης στην αναπαραγωγή η απόκτηση τέκνου μπορεί να επιτευχθεί χωρίς σεξουαλική επαφή πράγμα που απομακρύνει τη διαδικασία αυτή από τη φύση και καθορίζεται από τυχαίους παράγοντες.

Αξιοσημείωτη είναι η άποψη σύμφωνα με την οποία η εμφύτευση του εμβρύου στη μήτρα της γυναίκας αφού προηγουμένως έχει επιτευχθεί η γονιμοποίηση του ωαρίου από το σπερματοζώαριο στο εργαστήριο δεν αποτελεί θεραπεία της υπογονιμότητας καθώς ο ασθενής παραμένει υπογόνιμος. Αυτό που υποθετικά αντιμετωπίζεται είναι η επιθυμία των ανθρώπων να αποκτήσουν παιδιά (Kass,1971a). Πολλές από τις ιατρικές προόδους βασίζονται στην αντικατάσταση μιας ελαττωματικής ένωσης ή οργάνου. Τέτοια παραδείγματα είναι η ινσουλίνη, τα ψεύτικα δόντια, τα γυαλιά. Η κλινική κατάσταση του ασθενούς παραμένει αλλά η θεραπεία τροποποιεί τον τρόπο που εκφράζεται η αδυναμία αυτή. Το ίδιο ακριβώς επιχείρημα εφαρμόζεται και στη θεραπεία της υπογονιμότητας: εφόσον οι ασθενείς αποκτήσουν το παιδί που τόσο επιθυμούν, η θεραπεία έχει επιτύχει τον σκοπό της.²⁸

Σχετικά με την παρένθετη μητρότητα υπάρχει διχογνωμία απόψεων. Στις ΗΠΑ η μέθοδος της παρένθετης μητρότητας ήταν αποδεκτή μόνο σαν πείραμα έως ότου συλλεχθούν επαρκή δεδομένα για να εκτιμήσουν τα οφέλη και τους κινδύνους. Συγκεκριμένα η αμερικανική επιτροπή αναγνώρισε την πρακτική της παρένθετης μητέρας σαν μια από τις πιο προβληματικές περιοχές των νέων αναπαραγωγικών τεχνολογιών. Στο Ηνωμένο Βασίλειο, η μέθοδος αυτή θεωρείτο μη αποδεκτή.

Τα βασικά επιχειρήματα στηρίζονται:

1) Στο βαθμό συμμετοχής του τρίτου μέρους

-Ο βαθμός συμμετοχής είναι πολύ μεγαλύτερος απ' ότι στη δωρεά γενετικού υλικού

-Τα αποτελέσματα της σύνδεσης μεταξύ της παρένθετης μητέρας και του εμβρύου.

2) Αν η παρένθετη μητέρα θα ασκείται με τη δέουσα προσοχή κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης.

²⁸ Edwards R.G., Fertilization of Human Eggs in Vitro: A Defense, σελ.75.

- 3) Στην τύχη του παιδιού. Τι συμβαίνει δηλαδή αν αυτό παρουσιάσει μια μη θανατηφόρα ανωμαλία ή κάποιο μειονέκτημα.
- 4) Στο ότι η παρένθετη μητέρα διατρέχει κινδύνους που σχετίζονται με την εγκυμοσύνη χωρίς κάποιο όφελος.
- 5) Στην περίπτωση των κοντινών συγγενών, ίσως υπάρχει κάποιο αίσθημα εξαναγκασμού
- 6) Στην εμπορευματοποίηση της μεθόδου.²⁹

²⁹ T.B. Hargreave, “Ethics of Reproductive Research and Treatment”, σελ.12.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΗΘΙΚΑ ΔΙΛΗΜΜΑΤΑ

Διάκριση ηθικής από το δίκαιο: Το χαρακτηριστικό γνώρισμα της ηθικής, αυτό που τη διαφοροποιεί από αυτό που ονομάζουμε δίκαιο είναι ότι δεν έχει εξαναγκαστικό χαρακτήρα. Για την παράβαση των νόμων του δικαίου η Πολιτεία επιβάλλει δυσμενείς ποινές, κυρώσεις. Αντίθετα δεν επιβάλλονται τέτοιες ποινές από την Πολιτεία για παράβαση ηθικών αρχών. Κύρωση για τα ηθικά ατοπήματα είναι ίσως η αποδοκιμασία του κόσμου ή τύψεις στη συνείδηση του ατόμου που διέπραξε κάτι ηθικά μη αποδεκτό. Ο καθένας με βάση τις αντιλήψεις του και την επιρροή που δέχεται από τον κοινωνικό του περίγυρο διαμορφώνει ένα σύστημα ηθικής. Γίνεται λοιπόν εύκολα κατανοητό ότι επειδή οι ηθικοί κανόνες υπόκεινται σε υποκειμενικά στοιχεία και επομένως χαρακτηρίζονται από κάποια ρευστότητα θα πρέπει να διαμορφωθούν κάποιοι κανόνες για το τι επιτρέπεται και τι όχι, τους οποίους θα ρυθμίζει η Πολιτεία. Προκειμένου να γίνει αυτή η μετάβαση από την υποκειμενική ηθική στους αντικειμενικούς νόμους θα πρέπει να υπάρξει μια ενδιάμεση κατάσταση. Όπως συμβαίνει με κάθε νέο επίτευγμα της γενετικής και της ιατρικής έτσι και με την παρένθετη μητρότητα δημιουργούνται ποικίλοι προβληματισμοί για τα αποτελέσματα που θα έχει η εφαρμογή της. Δημιουργούνται λοιπόν πολλά ερωτήματα: Θα επιτρέπεται η τεχνητή γονιμοποίηση και σε γυναίκες που βρίσκονται σε εμμηνόπαυση, ώστε να μπορούν κι αυτές να αναλάβουν να γεννήσουν ως φέρουσες μητέρες για λογαριασμό των παιδιών τους; Τι γίνεται όταν η κυοφόρος γυναίκα αρνείται να παραδώσει το παιδί; Τι θα συμβεί αν το παιδί γεννηθεί με κάποια γενετική ανωμαλία παρά την ιατρική παρακολούθηση; Ποιού βαθμού ψυχολογική πίεση ασκείται στην κυοφόρο γυναίκα, στο ζεύγος των δικαιούχων αλλά και στο παιδί; Μπορούμε να αξιολογούμε με τον ίδιο τρόπο την προσφυγή στην παρένθετη μητέρα η οποία γίνεται για λόγους στειρότητας ή βεβαρημένου ιατρικού ιστορικού με την αντίστοιχη για επαγγελματικούς σκοπούς ή χάριν ευκολίας; Είναι θεμιτό η παρένθετη μητέρα να αμείβεται για τις υπηρεσίες της; Ποιά είναι τα δικαιώματα των πολλαπλών γονιμοποιημένων ωαρίων; Όλα αυτά και αρκετά ακόμα αποτελούν

φλέγοντα ηθικά ζητήματα που προκύπτουν από τη μέθοδο αυτή. Θα αναλύσουμε ορισμένα από αυτά.

Η τύχη των πλεοναζόντων εμβρυων

Ένα από τα βασικά ηθικά διλήμματα που προκύπτει από την υποβοηθούμενη αναπαραγωγή και κατ' επέκταση από την παρένθετη μητρότητα είναι η τύχη των «πλεοναζόντων εμβρύων». Πιο συγκεκριμένα όπως είναι γνωστό κατά τη γονιμοποίηση in vitro γονιμοποιούνται περισσότερα ωάρια άρα και περισσότερα έμβρυα από όσα είναι ιατρικώς δυνατό να εμφυτευθούν σε μια γυναίκα. Είναι λοιπόν ηθικό να εφαρμόζεται η μέθοδος αυτή μέσω της οποίας δημιουργείται ανθρώπινη ζωή χωρίς να είναι σίγουρο αν θα οδηγήσει στη γέννηση ενός παιδιού; Ή αλλιώς επιτρέπεται η δημιουργία ανθρώπινης ζωής να αποτελεί το μέσο για την επίτευξη του στόχου καταπολέμησης της στειρότητας; Αυτή τη στιγμή με την πρόοδο της τεχνολογίας το ωάριο μιας γυναίκας μπορεί να γονιμοποιηθεί έξω από το σώμα της στο εργαστήριο. Έπειτα το έμβρυο αυτό μπορεί να εμφυτευθεί στη μήτρα μιας γυναίκας ώστε να μεγαλώσει και να γεννηθεί με το φυσιολογικό τρόπο. Αν τα έμβρυα δεν εμφυτευθούν στη μήτρα της γυναίκας συνεχίζουν να μεγαλώνουν in vitro. Έπειτα μπορεί να χρησιμοποιηθούν για πειραματισμούς, να καταστραφούν όπως τα έμβρυα που αποβάλλονται, να χρησιμοποιηθούν για θεραπεία ή να καταψυχθούν για μελλοντική χρήση.³⁰

Τα περισσότερα ωάρια για γονιμοποίηση προέρχονται από γυναίκες οι οποίες επιθυμούν να αποκτήσουν παιδί και μετά τη γονιμοποίηση το έμβρυο τοποθετείται στη μήτρα της γυναίκας. Τα ονομαζόμενα «πλεονάζοντα» έμβρυα (spare embryos) δημιουργούνται όταν συνήθως σαν αποτέλεσμα των ορμονών που χρησιμοποιούνται η γυναίκα παράγει πολύ περισσότερα ωάρια τα οποία γονιμοποιούνται όλα αλλά μόνο ένα ή δύο εμφυτεύονται στη μήτρα της. Αυτά λοιπόν τα έμβρυα που περισσεύουν ονομάζονται πλεονάζοντα.

Στην περίπτωση αυτή προκύπτουν διάφορες πιθανότητες. Έτσι μια γυναίκα μπορεί να δώσει το ωάριο της να γονιμοποιηθεί είτε από το σπερματοζωάριο του

³⁰ Harris John, "In Vitro Fertilization: The Ethical Issues I", The Philosophical Quarterly, 33(132), 1983, σελ.218.

σύζυγου της είτε του σύντροφου της είτε κάποιου δότη για να ξανα-εμφυτευθεί στη μήτρα της. Υπάρχει όμως και η δυνατότητα μια γυναίκα να δώσει το ωάριο της για γονιμοποίηση με έναν από τους παραπάνω τρόπους το οποίο όμως στη συνέχεια θα εμφυτευθεί στη μήτρα μιας άλλης γυναίκας ώστε αυτή γυναίκα να έχει το δικό της παιδί (πιθανώς γονιμοποιημένο από το σύζυγο ή τον σύντροφό της) είτε ώστε η γυναίκα που δίνει το ωάριό της να αποκτήσει το δικό της παιδί αποφεύγοντας όμως την εγκυμοσύνη.³¹

Σχετικά με την κατάψυξη των εμβρύων τίθενται επίσης πολλά ηθικά ερωτήματα. Το αν η κατάψυξη εμβρύου και το μετέπειτα ξεπάγωμα επιφέρει κινδύνους δεν έχει ακόμα πλήρως επιλυθεί. Ενώ πολλές δεκαετίες τώρα καταψύχονται έμβρυα θηλαστικών με μεγάλα ποσοστά επιτυχίας, στην περίπτωση του ανθρώπου υπάρχει ο φόβος του 10% της αποτυχίας όπως υποστήριξε και ο Clifford Grobstein που μπορεί και να είναι μερική ή μη ανιχνεύσιμη μετά τη γέννηση ή στα πρώτα χρόνια της ζωής. Στην Αυστραλία θεωρούν τη μέθοδο αυτή της κρυοσυντήρησης των εμβρύων ως ηθικά αποδεκτή καθώς τα έμβρυα δεν σκοτώνονται μετά τη δημιουργία τους αν δεν μεταφερθούν στο σώμα της γυναίκας αλλά καταψύχονται για να χρησιμοποιηθούν σε μια μεταγενέστερη εγκυμοσύνη. Κατά την διαδικασία της κρυοσυντήρησης του εμβρύου αφαιρείται το νερό που περιέχει το έμβρυο και αναπληρώνεται με ένα ειδικό ψυκτικό μείγμα, ώστε να προστατεύονται τα κύτταρα κατά τη διάρκεια της κατάψυξής τους. Η κατάψυξη και η απόψυξη του εμβρύου γίνονται σταδιακά και με αργούς ρυθμούς ώστε να αποφευχθούν τυχόν βλάβες των κυττάρων³². Και βέβαια με τον τρόπο αυτό μπορεί να επιτευχθεί και η μετά το θάνατο κυοφορία και γέννηση εμβρύων που έχουν καταψυχθεί. Θα μπορούσε δηλαδή ένα ζευγάρι να έχει καταψύξει το σπερματοζώαριο του συζύγου και μετά τον θάνατό του αυτό να εμποτιστεί τη μήτρα της γυναίκας κι έτσι να κυοφορεί ένα έμβρυο δικό της και του αποθανόντος συζύγου της. Το ίδιο βέβαια μπορεί να συμβεί και αντίστροφα με την χρήση μιας παρένθετης μητέρας για να κυοφορήσει το έμβρυο³³.

³¹ Harris John, "In Vitro Fertilization: The Ethical Issues I", The Philosophical Quarterly, 33(132), 1983, σελ.219.

³² Μητροπολίτη Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου Ιερόθεου, Βιοηθική και Βιοτεχνολογία, Ιερά Μονή Γενεθλίου της Θεοτόκου, 2005, σελ.140.

³³ Harris John, "In Vitro Fertilization: The Ethical Issues I", The Philosophical Quarterly, 33(132), 1983, σελ.219-220.

Η μέθοδος της εξωσωματικής γονιμοποίησης σύμφωνα με τα παραπάνω ξεκίνησε ως μια προσπάθεια να αντιμετωπιστεί η υπογονιμότητα η οποία μαστίζει τη σύγχρονη εποχή. Εκτιμάται μάλιστα ότι στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής υπάρχουν 2,5 εκατομμύρια υπογόνιμα ζευγάρια, 75% των οποίων θα μπορούσαν να βοηθηθούν από τις νέες μεθόδους της τεχνικής υποβοήθησης. Ωστόσο, πέρα από την αντιμετώπιση της υπογονιμότητας σύντομα προσέλαβε και άλλες χρήσεις. Για παράδειγμα μια νέα γυναίκα γονιμοποίησε τα ωάρια της με σπερματοζώαριο του συζύγου της με εξωσωματική γονιμοποίηση στο εργαστήριο. Αυτή η γυναίκα μπορεί να καταψύξει και να αποθηκεύσει το γονιμοποιημένο έμβρυο όταν οι συνθήκες της δουλειάς της το επιτρέψουν. Με αυτό τον τρόπο μειώνονται τα ενδεχόμενα να γεννηθεί ένα παιδί με σύνδρομο Down ή με κάποια άλλη χρωμοσωμική ανωμαλία που συνήθως συμβαίνει όταν η γυναίκα βρίσκεται σε ηλικία 35-45 χρόνων. Έτσι αν έχει γίνει η σύλληψη του παιδιού σε μια νεότερη ηλικία και η κυοφορία σε μεγαλύτερη ηλικία αποφεύγεται η γέννηση ενός παιδιού με γενετικές ανωμαλίες. Αυτή η άποψη ίσως ακούγεται αρκετά επιπόλαιη ωστόσο θα αποτελούσε μια λύση για ορισμένες γυναίκες που για επαγγελματικούς κυρίως λόγους αναβάλλουν την γέννηση ενός παιδιού.³⁴

Αυτά παραμένουν συνήθως πέντε ως δέκα χρόνια στην κατάψυξη και ή χρησιμοποιούνται σε επόμενη φάση θεραπείας ή εμφυτεύονται σε άλλη γυναίκα, με την συγκατάθεση και των δύο γονέων ή χρησιμοποιούνται για ερευνητικούς σκοπούς ή καταστρέφονται. Στην Αγγλία το 1996 σημειώθηκε μεγάλος σάλος αφού καταστράφηκαν 3000 έμβρυα από τις κλινικές τα οποία είχαν κλείσει μια πενταετία κρυοσυντήρησης.

Η αρχή της ζωής

Όλα αυτά που αναφέραμε παραπάνω είναι οι πιθανές χρήσεις της εξωσωματικής γονιμοποίησης οι οποίες όπως είδαμε προσφέρουν πολλαπλούς τρόπους για την αντιμετώπιση της υπογονιμότητας. Ωστόσο προκύπτουν πολλαπλά ερωτήματα ώστε να μπορέσουμε να αποφασίσουμε αν οι παραπάνω δυνατότητες που

³⁴ Harris John, "In Vitro Fertilization: The Ethical Issues I", The Philosophical Quarterly, 33(132), 1983, σελ.220.

μας προσφέρει η επιστήμη είναι ηθικά ορθό να χρησιμοποιηθούν. Πότε λοιπόν ξεκινάει η ζωή; Και πότε η ζωή αρχίζει να μετράει ηθικά;

Για ορισμένους είναι σαφές ότι η σύλληψη είναι η απάντηση στο ερώτημα πότε ξεκινάει η ζωή. Στην ιατρική επιστήμη είναι σαφές ότι η εξατομικευμένη ανθρώπινη ζωή αρχίζει να δημιουργείται μετά τις 14 ημέρες από την γονιμοποίηση, δηλαδή την ένωση του σπέρματος και του ωαρίου, οπότε και αρχίζει να αναπτύσσεται η νωτιαία χορδή, που είναι ο πρόδρομος του νευρικού συστήματος³⁵. Κατά συνέπεια, το σύνολο του γενετικού υλικού, όχι μόνο το σπέρμα και το ωάριο αλλά και το εξωσωματικά γονιμοποιημένο ωάριο των 14 πρώτων ημερών και πριν τη μεταφορά τους στη μήτρα έχουν με βάση το δικαίωμά μας σύστημα διπλή νομική φύση: Αποτελούν αφενός πράγματα και αφετέρου στοιχεία της προσωπικότητας των δοτών τους και άρα η τύχη τους μπορεί να αποφασίζεται από αυτούς.

Η ιατρική επιστήμη όπως και η νομική δεν αποδέχεται το γονιμοποιημένο ωάριο ως τον ανθρώπινο οργανισμό που δικαιούται να απολαμβάνει τα δικαιώματα του ανθρώπινου κυήματος από την πρώτη στιγμή της σύλληψης. Παράδειγμα αποτελεί η νομιμοποίηση των αμβλώσεων σε παγκόσμια κλίμακα όσο και η διαρκής εφαρμογή της από τους ιατρούς.

Σύμφωνα λοιπόν με την ιατρική άποψη, έχουμε το έμβρυο και ένα στάδιο πριν από αυτό κατά το οποίο ονομάζουμε την οντότητα αυτή προ-έμβρυο. Πιο συγκεκριμένα προ-έμβρυο θεωρείται ο οργανισμός που αποτελείται από μια μάζα αδιαμόρφωτων κυττάρων, η οποία ξεκινά από το μονοκύτταρο ζυγωτό μετά τη γονιμοποίηση μέχρι το σχηματισμό της πρωταρχικής λωρίδας ή του αρχικού σωματικού άξονα στη διάρκεια της τρίτης εβδομάδας κυοφορίας. Με βάση αυτό τον ορισμό η γονιμοποίηση και η σύλληψη δεν συμπίπτουν αλλά η δεύτερη αποτελεί διαδικασία και εξέλιξη της πρώτης.³⁶

Το πρόβλημα του καθορισμού της αρχής της ζωής έχει δημιουργήσει ποικίλες απόψεις και στο νομικό πεδίο. Η νομιμοποίηση των αμβλώσεων σε παγκόσμιο επίπεδο υποδηλώνει την έλλειψη σεβασμού στο ανθρώπινο έμβρυο στα πρώτα στάδια της ανάπτυξής του. Μάλιστα μετά το σάλιο που προέκυψε από έμβρυα που

³⁵ Κουνουγέρη- Μανωλεδάκη, Σπέρμα, ωάριο και γονιμοποιημένο ωάριο που βρίσκονται έξω από το ανθρώπινο σώμα- η νομική τους φύση και μεταχείριση κατά το αστικό δίκαιο, Αρμενόπουλος 1999 σελ.475επ.

³⁶ Φαναράς Γ. Βασίλειος, «Υποβοηθούμενη Αναπαραγωγή, Ηθικοκοινωνική Προσέγγιση», Το Παλίμψηστον, Θεσσαλονίκη, 2000, σελ.42.

καταψύχονται ή χρησιμοποιούνται σε πειράματα δημιουργήθηκαν νέα δεδομένα στις νομοθεσίες των κρατών. Στην νομοθεσία του Καναδά το έμβρυο διακρίνεται σε τρία στάδια: α) το ζυγωτό (zygote) θεωρείται ο ανθρώπινος οργανισμός από την ώρα μηδέν μέχρι την ανάπτυξη της 14^{ης} ημέρας, β) το έμβρυο (embryo) θεωρείται από την 15^η μέχρι την 56^η ημέρα της κυοφορίας από τη γονιμοποίηση και γ) το κύημα (foetus) θεωρείται από την 57^η μέρα μέχρι τη γέννηση.³⁷ Με τη βοήθεια της ιατρικής η νομική επιστήμη προσπαθεί να κατοχυρώσει την έρευνα και τον πειραματισμό στα έμβρυα.

Οι αντιλήψεις της ιατρικής αλλά και της νομικής επιστήμης αντιτίθενται στη χριστιανική διδασκαλία. Σύμφωνα λοιπόν με την Ορθόδοξη χριστιανική πίστη το έμβρυο έχει και αρχή και προοπτική ανθρώπινη. Τα κύτταρα του, το γενετικό του υλικό, η μορφολογία και η φυσιολογία του είναι όλα ανθρώπινα. Γι' αυτό και η παρεμπόδιση της εξέλιξής του δεν αποτελεί διακοπή μιας απλής βιολογικής διαδικασίας, της κύησης αλλά καταστροφή μιας ζωής με αιώνια προοπτική. Για την εκκλησία η σύλληψη γίνεται τη στιγμή της ένωσης του σπερματοζωαρίου με το ωάριο. Αν έμεναν μόνα τους και δεν οδηγούνταν στον θάνατο, θα παρέμεναν αυτό που είναι δηλαδή απλά κύτταρα και όχι αυτό που προορίζονταν να γίνουν δηλαδή μια νέα ανθρώπινη ζωή. Το κάθε ωάριο ή σπερματοζωάριο από μόνο του έχει ανθρώπινα χαρακτηριστικά, είναι ανθρώπινο αλλά δεν αποτελεί άνθρωπο. Το γονιμοποιημένο όμως ωάριο είναι ανθρώπινη ζωή.³⁸ Μάλιστα υποστηρίζουν ότι η γονιμοποίηση έχει κάτι ακόμα ιερό και μυστικό, την αποκλειστικότητα. Τα χαρακτηριστικά μιας καινούριας ανθρώπινης ζωής είναι αμετάκλητα, μη αναστρέψιμα και μοναδικά. Το ζυγωτό, το έμβρυο των πρώτων ημερών, το νεογέννητο βρέφος, το μικρό παιδί, ο έφηβος, ο ενήλικας, ο γέρος, όλα τα στάδια της ανθρώπινης ανάπτυξης έχουν τέλεια ανθρώπινη ταυτότητα.

Η σύγχρονη τεχνολογία μας εισάγει στη λογική της συζυγικής συνεύρεσης χωρίς αναπαραγωγή και της αναπαραγωγής δίχως συνεύρεση. Τη στιγμή δηλαδή κατά την οποία η εκκλησία τοποθετεί την ανθρώπινη αρχή οι δύο γονείς δεν είναι μαζί ούτε καν παρόντες. Ίσως μάλιστα το παιδί να προέρχεται από το γενετικό υλικό κάποιου δότη.

³⁷ Φαναράς Γ. Βασίλειος, «Υποβοηθούμενη Αναπαραγωγή, Ηθικοκοινωνική Προσέγγιση», Το Παλίμψηστον, Θεσσαλονίκη, 2000, σελ.44.

³⁸ Αρχιμ. Νικ. Χατζηνικολάου, Ελεύθεροι από το γονιδίωμα-Προσεγγίσεις Ορθόδοξης Βιοηθικής, Κέντρο Βιοϊατρικής Ηθικής και Δεοντολογίας, σελ.180.

Οι δυνατότητες δημιουργίας μωρών μέσω του Διαδικτύου είναι ένας άλλος υπαρκτός κίνδυνος. Το ντοκιμαντέρ «Μωρό από το Ιντερνέτ» (Google Baby, 2009) της Ζίπι Μπραντ Φρανκ δείχνει πού έχει φτάσει το θέμα διεθνώς. Ένας επιχειρηματίας από το Ισραήλ παρουσιάζει μία νέα υπηρεσία: την παραγωγή μωρών με τη δυνατότητα χρήσης φτηνής παρένθετης μητέρας από την Ινδία. Οι πελάτες του επιλέγουν το γενετικό υλικό που προτιμούν και τα υπόλοιπα είναι στα χέρια του παραγωγού. Οι πελάτες εμφανίζονται μόνο 9 μήνες αργότερα, για να παραλάβουν το μωρό τους. Η προοπτική δημιουργίας **google babies** ανά τον κόσμο, μωρών με άγνωστη επί της ουσίας προέλευση είναι αβέβαιο που θα οδηγήσει. Οι συνέπειες πολλές: η γονιμοποίηση γίνεται μια διαδικασία σχεδόν γραφειοκρατική, η μητρότητα μετατρέπεται για τις γυναίκες, που κυοφορούν ξένα έμβρυα, σε επάγγελμα και το γενετικό υλικό γίνεται «εμπόρευμα», που μπορεί καθένας να αγοράσει. Από την άλλη χάριν του οικονομικού κέρδους τίθεται σε κίνδυνο η υγεία των εμπλεκομένων(επικίνδυνα φάρμακα για τις παρένθετες μητέρες για την αειφόρα ανάπτυξη των ωαρίων τους, κλινικές που δεν πληρούν τους όρους υγιεινής κ.α.).

Ηθικά δικαιώματα του εμβρύου

Μέσα από το γεγονός ότι το έμβρυο είναι άνθρωπος, πρόσωπο εν εξελίξει προκύπτει και το δικαίωμά του στη ζωή. Η φυσική πορεία του εμβρύου είναι αυτή του κάθε ανθρώπου. Το δικαίωμά του να ζήσει πρέπει να αναγνωριστεί και να προστατευτεί. Σκοπός λοιπόν της ύπαρξής του πρέπει να είναι μόνο η ζωή και ποτέ το πείραμα (πειραματικά έμβρυα), το περίσσειμα (πλεονάζοντα έμβρυα) ή η αναμονή σε συνθήκες κατάψυξης (κατεψυγμένα έμβρυα). Ο ζεστός μητρικός χώρος ανάπτυξης έχει αντικατασταθεί από το παγερό περιβάλλον ενός καταψύκτη κάτι που αποτελεί υποβιβασμό της αξίας του ανθρώπου και προσβολή δικαιωμάτων του στη ζωή.³⁹

Συμβόλαια παρένθετης μητρότητας

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει η υπογονιμότητα αποτελεί ένα πρόβλημα για τα ζευγάρια σε ολόκληρο τον κόσμο. Μια λύση στο πρόβλημά τους αποτελεί η

³⁹ Αρχιμ. Νικ. Χατζηνικολάου, Ελεύθεροι από το γονιδίωμα-Προσεγγίσεις Ορθόδοξης Βιοηθικής, Κέντρο Βιοϊατρικής Ηθικής και Δεοντολογίας, σελ.188-189.

προσφυγή στη μέθοδο της παρένθετης μητρότητας. Ένα τυπικό συμβόλαιο παρένθετης μητρότητας περιλαμβάνει τρία μέρη: έναν άντρα και μια γυναίκα οι οποίοι, σαν ζευγάρι επιθυμούν να προσλάβουν μια παρένθετη μητέρα και μια άλλη γυναίκα η οποία συμφωνεί να συλλάβει ένα παιδί μέσω εξωσωματικής γονιμοποίησης με το σπέρμα του άντρα. Συνήθως, με αντάλλαγμα ένα χρηματικό ποσό η παρένθετη μητέρα συμφωνεί να κυοφορήσει το παιδί, να το δώσει στο ζευγάρι και να παραιτηθεί από τα μητρικά της δικαιώματα.

Το υπογόνιμο ζευγάρι συμφωνεί να πληρώσει μια αμοιβή στην παρένθετη μητέρα όπως επίσης τα ιατρικά έξοδα, το κόστος των μεταφορικών της και την αμοιβή του δικηγόρου. Επίσης, συμφωνούν να δεχτούν την κηδεμονία του παιδιού. Άλλες ρήτρες του συμβολαίου μπορεί να περιλαμβάνουν: την υπόσχεση της μητέρας να μην σχηματίσει ή να μην προσπαθήσει να σχηματίσει κάποια σχέση με το παιδί περιορισμούς στα δικαιώματα της μητέρας να καπνίσει, να πιεί ή να έρθει σε σεξουαλική επαφή είτε ακόμα το δικαίωμα του ζευγαριού να υποχρεώσει την παρένθετη μητέρα να προβεί σε έκτρωση.⁴⁰ Η μοναδική αυτή φύση των συμβολαίων παρένθετης μητρότητας προκαλεί ουσιώδεις αντιρρήσεις και αντιπαραθέσεις.

Σε ένα τέτοιο συμβόλαιο περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο είναι πιθανό ότι θα υπάρξουν διαφωνίες ανάμεσα στα συμβαλλόμενα μέρη. Ένας βασικός λόγος που συμβαίνει αυτό είναι το γεγονός ότι τα συμβόλαια αυτά απαιτούν προσωπικές δεσμεύσεις αρκετούς μήνες πριν την τέλεσή τους. Το διάστημα από την υπογραφή μιας συμφωνίας μέχρι την ολοκλήρωσή της είναι αρκετό ώστε οι συμμετέχοντες να αλλάξουν άποψη. Αλλαγές στις υπάρχουσες συνθήκες όπως ένα διαζύγιο, μια αρρώστια, ένας θάνατος ή ακόμη και ένας γάμος μπορεί σε οποιοδήποτε από τα συμβαλλόμενα μέρη να προκαλέσουν την επιθυμία τροποποίησης ή τερματισμού του συμβολαίου. Επιπροσθέτως, ένα παιδί πριν γεννηθεί είναι μια άγνωστη οντότητα. Μπορεί να γεννηθεί με κάποιο φυσικό ή διανοητικό ελάττωμα και οι υποψήφιοι γονείς επομένως να αρνηθούν να αναλάβουν την κηδεμονία του παιδιού. Ακόμα πιο ρεαλιστικό είναι το ενδεχόμενο αφού γεννηθεί το παιδί η παρένθετη μητέρα να μην είναι πρόθυμη να παραιτηθεί από την κηδεμονία του παιδιού.

Εάν λοιπόν συμβεί κάποια αθέτηση του συμβολαίου το πρώτο ερώτημα που προκύπτει έχει να κάνει με το αν οι όροι του συμβολαίου θα πρέπει να εφαρμόζονται.

⁴⁰ Pantelejeva Ina, Are Surrogate Mother Contracts Enforceable?, International Journal of Baltic Law, vol.2(3), 2005, σσ.14.

Στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής για παράδειγμα οι επικριτές της πρακτικής της παρένθετης μητρότητας υποστηρίζουν ότι τα συμβόλαια παραβιάζουν τους νόμους της πολιτείας, είναι επιθετικά σε βασικές ηθικές και νομικές έννοιες, δεν έχουν συνταγματική προστασία και γι' αυτό είναι άκυρα και μη εφαρμόσιμα.

Ένα συμβόλαιο παρένθετης μητρότητας όπως είδαμε μπορεί να περιλαμβάνει αμοιβή στη γυναίκα που αναλαμβάνει να κυοφορήσει το έμβρυο. Δημιουργείται με αυτόν τον τρόπο ένα άλλο βασικό ερώτημα. Είναι θεμιτό η παρένθετη μητέρα να αμείβεται για τις εργασίες της; Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι η αντιμετώπιση της αναπαραγωγικής εργασίας σαν εμπόρευμα, σαν κάτι που υπόκειται στους νόμους της αγοράς και της ζήτησης που κυριαρχούν στις υπόλοιπες αγορές είναι πολύ χειρότερη από την αντιμετώπιση οποιασδήποτε άλλης ανθρώπινης εργασίας σαν εμπόρευμα. Πιο συγκεκριμένα υποστηρίζουν ότι η αναπαραγωγική εργασία δεν είναι ένα άλλο είδος επαγγέλματος και γι' αυτό δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως εμπόρευμα. Άλλωστε αν δεχτούμε τη λογική της οικονομικής προσέγγισης στην ανθρώπινη συμπεριφορά είναι σαν να αποδεχόμαστε ένα κόσμο στον οποίο κάθε πράγμα είναι προς πώληση: μέλη του σώματός μας, η αναπαραγωγική διαδικασία, τα παιδιά ακόμη και άνθρωποι⁴¹.

Αν και στους νόμους απαγορεύεται ρητά η απαγόρευση αμοιβής στην παρένθετη μητέρα γιατί αλλιώς υποβιβάζεται σε αναπαραγωγική μηχανή που χρησιμοποιείται απλά για να επιφέρει το επιθυμητό αποτέλεσμα, εν τούτοις άτυπα το φαινόμενο της επιλογής παρένθετης μητέρας από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα και συνήθως άλλης εθνικότητας είναι σύνηθες. Όπως είναι λογικό οι γυναίκες αυτές δεν προσφέρουν τις υπηρεσίες τους αμισθεί. Είναι πολύ δύσκολο να φανταστεί κανείς εκτός από ελάχιστες περιπτώσεις που πρόκειται για οικογενειακούς δεσμούς ότι μια γυναίκα θα μπορούσε να μπει στη διαδικασία να συλλάβει, να κυοφορήσει και να γεννήσει ένα παιδί με σκοπό να το παραδώσει στη συνέχεια χωρίς να έχει κάποιο σημαντικό αντάλλαγμα.

Το γεγονός αυτό δείχνει απερίφραστα ότι η γυναίκα χρησιμοποιείται σαν σκεύος, σαν αναπαραγωγική μηχανή ώσπου να φέρει σε πέρας την αποστολή της και

⁴¹ Debra Satz, "Markets in Women Reproductive Labor", *Philosophy and Public Affairs*, 21(2),1992, σελ.112.

βέβαια πληρώνεται γι' αυτό. Ωστόσο, είναι σαφές ότι με τον τρόπο αυτό καταστρατηγείται κάθε είδος αυτονομίας και ελεύθερης βούλησης εφόσον δίνει τη συγκατάθεσή της να μπει στη διαδικασία αυτή παρακινούμενη κατά κύριο λόγο από ένα συμφέρον που δεν είναι άλλο από το οικονομικό.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η πασίγνωστη περίπτωση του Baby M όπου στην κατ' έφεση απόφασή του το Supreme Court του New Jersey έκρινε ότι οι ρυθμίσεις του συμβολαίου σχετικά με την πληρωμή των υπηρεσιών ήταν παράνομες και βέβαια ηθικά κατακριτέες.

Ένα ακόμα ερώτημα που ανακύπτει έχει να κάνει με το δικαίωμα της άμβλωσης και αν η παρένθετη μητέρα το διατηρεί ή αν με την υπογραφή του συμβολαίου παραιτείται από αυτό. Πρόκειται για ένα πολύ σημαντικό ερώτημα το οποίο έχει να κάνει με τον αυτοκαθορισμό και το δικαίωμα αυτοδιάθεσης της γυναίκας αλλά φυσικά και με το ζήτημα της σχέσης της μητέρας με το έμβρυο το οποίο κυοφορεί και των δικαιωμάτων της σε αυτό. Στην περίπτωση αυτή προκύπτει ένα ακόμα δίλημμα: από τη μια, η άρνηση κάθε δικαιώματος που σημαίνει την αποδοχή μιας πατερναλιστικής αντίληψης για τον αυτοκαθορισμό και από την άλλη η αποδοχή μιας τέτοιας δυνατότητας σημαίνει την εκούσια συμφωνία στον ετεροκαθορισμό από την οποία δεν μπορεί εύκολα να υπαναχωρήσει.

Η διαφορά της παρένθετης από την παραδοσιακή μητέρα είναι η συμμετοχή της φυσικής ή φέρουσας παρένθετης μητέρας ως εντολοδόχου σε μια σύμβαση, με βάση την οποία αναλαμβάνει την υποχρέωση να κυοφορήσει ένα έμβρυο το οποίο τουλάχιστον κατά ένα μέρος ή και ολόκληρο δεν έχει προέλθει από το δικό της γενετικό υλικό και για το οποίο δεσμεύεται να παραιτηθεί από οποιοδήποτε δικαίωμα μετά την γέννησή του. Το άλλο μέρος του συμβολαίου, το ζεύγος, στο οποίο ανήκει το άλλο μέρος ή το σύνολο του γεννητικού υλικού με το τέλος της κύησης πρόκειται να αναλάβει την κηδεμονία του παιδιού. Η παρένθετη μητέρα δηλαδή καλείται είτε απλά να δανείσει την μήτρα της είτε αρχικά να δωρίσει το γενετικό της υλικό και έπειτα να δανείσει τη μήτρα της. Το ερώτημα που τίθεται είναι σε ποιο βαθμό η σύμβαση αυτή όσο είναι σε ισχύ υποχρεώνει την έγκυο να απεμπολήσει άλλα δικαιώματά της όπως η προσφυγή στην άμβλωση. Το δικαίωμα της άμβλωσης βρίσκεται σε στενή συνάφεια με το δικαίωμα αυτοκαθορισμού της γυναίκας γιατί αν δεν έχει τη δυνατότητα να αποφασίσει η ίδια για τις βιολογικές της λειτουργίες τότε

παύει να αντιμετωπίζεται ως άνθρωπος και μετατρέπεται σε μέσο για την επιδίωξη κάποιου σκοπού.

Είναι σαφές ότι η προσχώρηση μιας γυναίκας σε ένα συμβόλαιο προϋποθέτει την απεμπόληση εκ μέρους της ορισμένων δικαιωμάτων τα οποία αν δεν προσχωρούσε στο συμβόλαιο θα ήταν ελεύθερη να τα απολαμβάνει. Για παράδειγμα για όσο καιρό η παρένθετη μητέρα φιλοξενεί στη μήτρα της το έμβρυο θα πρέπει να απέχει από ορισμένες δραστηριότητες οι οποίες πιθανόν να βλάψουν την υγεία του εμβρύου. Θα πρέπει να απέχει από το κάπνισμα, την κατανάλωση αλκοόλ ή άλλων ουσιών, οφείλει να προσέχει τη σωματική της υγεία και να μην θέτει τον εαυτό της σε κινδύνους, να μην κάνει επικίνδυνα αθλήματα που μπορεί με τους κραδασμούς να επηρεάσουν το έμβρυο και την πορεία του. Ωστόσο, η παρένθετη μητέρα δεσμεύει το σώμα της για ένα χρονικό διάστημα αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι δεν μπορεί να προβεί σε άμβλωση αν η ίδια το επιθυμήσει αφού αν δεν της επιτραπεί καταστρατηγείται πλήρως το δικαίωμά της για αυτοδιάθεση. Αυτό σημαίνει ότι καταπατάται ένα από τα βασικά δικαιώματα του ανθρώπου κι έτσι αυτός υποβιβάζεται σε μια κατώτερη μορφή ύπαρξης. Αν αναλογιστούμε και το γεγονός ότι μια γυναίκα η οποία κυοφορεί φυσιολογικά το παιδί της είναι σε θέση να προβεί σε άμβλωση αν το αποφασίσει γίνεται σαφές ότι σε μια παρένθετη μητέρα η απαγόρευση αυτή προέρχεται από το συμβόλαιο που έχει υπογράψει. Έτσι, η συγκεκριμένη ρητή ή όχι δέσμευση που η σύμβαση ενσωματώνει και η οποία αφορά την υποχρέωση της παρένθετης μητέρας να προβεί σε άμβλωση αν για οποιοδήποτε λόγο αλλάξει γνώμη είναι καταχρηστική αφού η παρένθετη μητέρα συναινεί υποτίθεται σαν έλλογο πρόσωπο στην εκχώρηση ενός δικαιώματος το οποίο ωστόσο αδυνατεί να εκχωρήσει και να είναι συγχρόνως το πρόσωπο εκείνο που συνεβλήθη αρχικώς. Έτσι, συμβαίνει το εξής παράδοξο: η παρένθετη μητέρα συμβάλλεται αρχικά ως ηθικό πρόσωπο αλλά ολοκληρώνει τις υποχρεώσεις του ως *res* (πράγμα).

Η δέσμευση λοιπόν αυτή που αναλαμβάνει η φέρουσα μητέρα την αποθητικοποιεί το ηθικό πρόσωπο που την απολαμβάνει αφού το καθιστά όργανο που ενεργεί αποκλειστικά ως μέσο προς την επίτευξη κάποιου σκοπού.⁴²

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της περίπτωσης αυτής όπου η παρένθετη μητέρα αναγκάζεται να προβεί σε άμβλωση τερματίζοντας έτσι την εγκυμοσύνη αποτελεί η

⁴² Πρωτοπαπαδάκης Ευ., «Ο Νέος Εφιάλτης του Σολομώντος: Παρένθετη μητρότητα και Βιοηθική», σελ.90-93.

περίπτωση της Crystal Kelly το 2011 στο Κονέκτικατ των Ηνωμένων Πολιτειών. Η γυναίκα αυτή αποφάσισε να γίνει παρένθετη μητέρα καθώς δεν είχε δουλειά και χρήματα να συντηρήσει τα δύο της παιδιά. Μέσα από ένα πρακτορείο παρένθετων μητέρων ήρθε σε επαφή με ένα ζευγάρι στο Κονέκτικατ οι οποίοι συμφώνησαν να την πληρώνουν 2200 δολάρια το μήνα για την κυοφορία του παιδιού τους (στη συνέχεια αποδείχτηκε ότι το ωάριο ήταν κάποιας δότριας).

Λίγο καιρό αργότερα σε κάποια από τις εξετάσεις διαπιστώθηκε ότι το παιδί έπασχε από κάποιες ανωμαλίες όπως υπερωϊοσχιστία, κύστες στον εγκέφαλο και σοβαρές καρδιακές ανωμαλίες. Το ζευγάρι αφού πληροφορήθηκε τα αποτελέσματα ζήτησε από τη γυναίκα να προβεί σε άμβλωση και μάλιστα της προσέφεραν 10.000 δολάρια. Εκείνη πήγε στην πολιτεία του Μίσιγκαν, όπου εκεί θεωρείται η νόμιμη μητέρα και έψαξε να βρει θετούς γονείς. Τελικά η μικρή υιοθετήθηκε από ένα ζευγάρι που είχε παιδιά με προβλήματα υγείας. Ο πατέρας δέχτηκε να εγκαταλείψει τα γονικά του δικαιώματα με την προϋπόθεση ότι ο ίδιος και η σύζυγός του θα μπορούν να έχουν επαφή με την θετή οικογένεια να ενημερώνονται για την υγεία του παιδιού.

Το περιστατικό αυτό όπως είναι λογικό έχει προκαλέσει πολλές αντιδράσεις. Υπάρχουν αυτοί που υποστηρίζουν το δικαίωμα της γυναίκας στην αυτοδιάθεση του σώματός της ενώ άλλοι υποστηρίζουν ότι τα δικαιώματα των δοτών υπερισχύουν και ό,τι δεν μπορούν να υπάρχουν απαιτήσεις από αυτούς –όπως το να μεγαλώσουν ένα παιδί με πρόβλημα υγείας- επειδή η κυοφορούσα έχει αναπτύξει οποιονδήποτε συναισθηματικό δεσμό μαζί του.⁴³

Τα συμβόλαια παρένθετης μητρότητας έχουν καταδικαστεί από τους εκπροσώπους της Ρωμαϊκής Καθολικής Εκκλησίας με μια σύντομη νομική ανάλυση σε μια σύσκεψη επισκόπων στο New Jersey και από το Βατικανό τον Μάρτιο του 1987.

Το οικονομικό αντάλλαγμα

Ένα ακόμη από τα επιχειρήματα για το μη επιτρεπτό της μεθόδου έχει να κάνει με το γεγονός ότι δεν είναι εύκολος ο έλεγχος μιας οικονομικής συμφωνίας

⁴³ Ιστότοπος: http://www.bioethics.gr/document.php?category_id=58&document_id=1481, ημ προση. 03/05/2013.

μεταξύ των δύο γυναικών όχι τόσο στις περιπτώσεις συγγένειας γιατί εκεί εισέρχεται ο συναισθηματικός παράγοντας της προσφοράς και της αγάπης προς τη γυναίκα που επιθυμεί να αποκτήσει το δικό της τέκνο όσο στην περίπτωση που δεν υπάρχει καμιά σχέση ή απλώς φιλική σχέση.

Υποστηρίζεται ακόμα ότι η διάσπαση της έννοιας της μητρότητας έχει ως αποτέλεσμα την κατάργηση της βιολογικής συγγένειας. Η βιολογική συγγένεια αποκαθίσταται από την κοινωνική συγγένεια, η οποία προέρχεται από την επιθυμία ενός ζεύγους να αποκτήσει απόγονο είτε με τη χρήση του δικού τους γενετικού υλικού είτε από γενετικό υλικό της παρένθετης μητέρας ή κάποιου δότη.

Σε σχέση τώρα με την υιοθεσία υποστηρίζεται ότι αποτελεί ένα νομικό τρόπο θεμελίωσης σχέσης γονέα-παιδιού ενώ αποτελεί μια ανθρωπιστική λύση σε μια συνήθως ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη ενώ αντίθετα η παρένθετη μητρότητα αποτελεί μια προγραμματισμένη εγκυμοσύνη που δεν γίνεται για ανθρωπιστικούς σκοπούς και συχνά με οικονομικό αντάλλαγμα.

Η εισχώρηση εμπορικών σχέσεων στην απόφαση ενός ζευγαριού να αποκτήσει απογόνους λέγεται ότι έχει συμβολική σημασία η οποία απειλεί να διαβρώσει την ιδέα ότι τα άτομα θα πρέπει να επιβραβεύονται και να είναι άξια σεβασμού για την εγγενή τους αξία ως άτομα και όχι να εκτιμώνται με βάση την τιμή τους στην αγορά. Όπως μάλιστα αναφέρουν ο Radin και ο Alexander Carron «μια αγορά στην αναπαραγωγική διαδικασία θα είχε τα αντίθετα αποτελέσματα σε όλα τα πρόσωπα όχι μόνο σε αυτούς που επιλέγουν να μπουν σε αυτή την αγορά». Σε όλα τα προσωπικά μας χαρακτηριστικά όπως επίσης και των παιδιών μας (φύλο, χρώμα ματιού, βαθμός νοημοσύνης, αθλητικές επιδόσεις κα) θα δίνεται μια τιμή δολαρίου από την αγορά είτε θέλουμε είτε όχι να βάλουμε τους εαυτούς μας και τους απογόνους μας σε αυτή την διαδικασία.⁴⁴

Η αντιμετώπιση της παρένθετης μητρότητας σαν πορνεία

Ένα συμβόλαιο παρένθετης μητρότητας απαιτεί από μια γυναίκα για εννέα μήνες να φέρει ένα έμβρυο και έπειτα αμέσως μετά τη γέννησή του να κόψει όλους

⁴⁴ Arneson J. Richard, *Commodification and Commercial Surrogacy*, *Philosophy and Public Affairs*, vol.21(2), 1992, σελ.141.

τους δεσμούς μαζί του. Ορισμένοι επικριτές της μεθόδου παρομοιάζουν την παρένθετη μητρότητα με την πορνεία. Σύμφωνα με αυτούς η γυναίκα στην πραγματικότητα ενοικιάζει τη μήτρα της και απεμπολεί κάθε δικαίωμα ελέγχου στο σώμα της. Η πορνεία στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής είναι παράνομη και εφόσον η παρένθετη μητρότητα παραλληλίζεται με την πορνεία θα πρέπει και αυτή να κρίνεται παράνομη υποστηρίζουν. Το επιχείρημα τους είναι ότι η γυναίκα δεν θα πρέπει να συμμετέχει σε συμβόλαια στα οποία «πουλά» το σώμα της κάτω από τέτοιες προϋποθέσεις.⁴⁵ Τόσο η πόρνη όσο και η δούλη διαθέτουν το σώμα τους έναντι αμοιβής για κάποιο χρονικό διάστημα.

Από την άλλη πλευρά υπάρχουν εκείνοι που αντικρούουν το επιχείρημα αυτό στηριζόμενοι στο ότι η πορνεία αποτελεί 'πώληση' του ανθρωπίνου σώματος για σεξουαλική ικανοποίηση ενώ αντίθετα η παρένθετη μητρότητα έχει ως στόχο τη δημιουργία μιας ανθρώπινης ζωής. Παρά το γεγονός ότι και οι δύο είναι υπηρεσίες που πολλές φορές προσφέρονται με αντάλλαγμα, η αναλογία δεν είναι στέρεη καθώς εξυπηρετούν εντελώς διαφορετικούς σκοπούς.

Μια ακόμα ένσταση στο επιχείρημα της πορνείας είναι ότι οι άνθρωποι στις ΗΠΑ είναι ελεύθεροι να 'πωλούν το σώμα τους' με πολλούς διαφορετικούς τρόπους. Μπορούν να πωλούν το γενετικό τους υλικό, πλάσμα αίματος ακόμα και τα μαλλιά τους. Έχουν ακόμα το δικαίωμα να δεχτούν δουλειές γνωρίζοντας ότι εκθέτουν τον εαυτό τους σε συνθήκες ανθυγιεινής εργασίας. Για παράδειγμα οι ανθρακωρύχοι οι οποίοι γνωρίζουν τους σοβαρούς κινδύνους υγείας που προκαλεί η εξόρυξη είναι ελεύθεροι να αποφασίσουν εάν θέλουν να εργαστούν υπό αυτές τις συνθήκες. Έτσι, δεν υπάρχει κανένας λόγος να πιστεύουμε ότι η παρένθετη μητέρα μοιάζει περισσότερο με την πορνεία, ότι είναι δηλαδή μια παράνομη μορφή 'πώλησης σώματος', απ' ότι η πώληση γενετικού υλικού ή οποιαδήποτε άλλη μορφή πώλησης.

Τέλος, χρησιμοποιούν το επιχείρημα ότι τα συμβόλαια παρένθετης μητρότητας δεν μετατρέπουν τα σώματα των γυναικών σε αντικείμενα προς πώληση. Πιο συγκεκριμένα θεωρούν ότι υπάρχει διαφορά ανάμεσα στο 'να αποζημιώνει κανείς μια γυναίκα για τις υπηρεσίες της' και στο 'να πληρώνει μια γυναίκα για τη χρήση του σώματός της'. Μάλιστα για να εξηγήσουν το επιχείρημα αυτό φέρνουν ως παράδειγμα το κούρεμα του γκαζόν. Έτσι, αν χρειάζομαι να κουρέψω το γκαζόν στο

⁴⁵ Jennifer Damelio and Kelly Sorensen, "Enhancing Autonomy in Paid Surrogacy", *Bioethics*, vol.22(5), 2008, σελ.270.

σπίτι μου έχω δύο επιλογές: Μπορώ να πληρώσω κάποιον που να διαθέτει μηχανή του γκαζόν για να την χρησιμοποιήσω για κάποιο χρονικό διάστημα που θα συμφωνήσουμε. Μπορώ όμως να πληρώσω κάποιον να κουρέψει εκείνος με τη δική του μηχανή το γκαζόν, με άλλα λόγια θα τον πληρώσω για την υπηρεσία που μου προσφέρει. Η παρένθετη μητρότητα λοιπόν είναι σαν την περίπτωση όπου κάποιος πληρώνεται για την παροχή κάποιων υπηρεσιών. Το ζευγάρι λοιπόν που συνάπτει συμφωνία με μια παρένθετη μητέρα δεν έχει το δικαίωμα να έχει οποιαδήποτε αξίωση στο σώμα της γυναίκας όσο αυτή κυοφορεί το έμβρυο. Το μόνο που μπορούν να κάνουν είναι να απαιτήσουν να κάνει με το σώμα της ότι είχε συμφωνηθεί με το συμβόλαιο. Επομένως, η γυναίκα δεν πουλά το σώμα της αλλά αποζημιώνεται για τις υπηρεσίες της.⁴⁶

Η παρένθετη μητρότητα ως εκμετάλλευση της γυναίκας αλλά και του παιδιού;

Σύμφωνα με ορισμένους επικριτές της μεθόδου η παρένθετη μητρότητα μειώνει την αξία του παιδιού υποβιβάζοντάς το σε αντικείμενο ενός συμβολαίου ή αλλιώς σε εμπόρευμα. Ακόμη υποστηρίζουν ότι υποβαθμίζεται και η αξία της γυναίκας ακόμα και αν συμμετέχει με τη θέλησή της, καθώς χρησιμοποιείται για την «ενοικίαση της μήτρας της».

Υπάρχει ακόμα ο κίνδυνος οι οικονομικά πιο εύρωστες γυναίκες να εκμεταλλευτούν τις πιο φτωχές ή οικονομικά αδύναμες. Η εμβέλεια αυτού του κινδύνου δίνεται σε υπερβολικό βαθμό από τους αντιπάλους της πρακτικής της παρένθετης μητρότητας. Είναι βέβαια αλήθεια ότι οι γυναίκες που προέρχονται από οικονομικά κατώτερες τάξεις ή είναι χαμηλού μορφωτικού επιπέδου ή και τα δύο έχουν πολύ λιγότερες επιλογές από τις γυναίκες με οικονομική ευχέρεια. Είναι πιο πιθανό να είναι άνεργες, να λαμβάνουν κάποιο επίδομα κοινωνικής πρόνοιας ή είναι υποχρεωμένες να μένουν στο σπίτι για να φροντίσουν τα δικά τους παιδιά. Έτσι, το να προσφέρει κανείς χρήματα σε μια τέτοια γυναίκα για να κυοφορήσει το παιδί του

⁴⁶ Jennifer Damelio and Kelly Sorensen, "Enhancing Autonomy in Paid Surrogacy", *Bioethics*, vol.22(5), 2008, σσ.270-271.

είναι αρκετά άδικο αφού του είναι δύσκολο να αρνηθεί ένα σημαντικό χρηματικό ποσό.⁴⁷

Οι ιατρικές, ψυχολογικές και κοινωνικές επιπτώσεις της μεθόδου στο παιδί, την παρένθετη μητέρα και τους κοινωνικούς γονείς.

Η παρένθετη μητρότητα και η επιθυμία ενός υπογόνιμου ζευγαριού να αποκτήσει φυσικούς απογόνους δημιουργούν μια κατάσταση στην οποία μπορεί να εμπλακούν έως και πέντε άτομα: οι γονείς που κάνουν το συμβόλαιο, ο γενετικός πατέρας και η γενετική μητέρα και τέλος η παρένθετη μητέρα. Η κατάσταση αυτή δημιουργεί αρκετά προβλήματα. Πρώτα απ' όλα, διαχωρίζει την σεξουαλική επαφή από την αναπαραγωγή. Διαχωρίζει την μητρότητα από την εγκυμοσύνη και τέλος διαχωρίζει την ενότητα ενός ζευγαριού παρεμβάλλοντας ένα τρίτο πρόσωπο.

Ένα σημαντικό πρόβλημα που ανακύπτει από την μέθοδο της παρένθετης μητρότητας είναι οι ψυχολογικές επιπτώσεις που μπορεί να έχει η σύνδεση της κυοφόρου με το έμβρυο. Με τον πολλαπλασιασμό των μεθόδων τεχνητής γονιμοποίησης η σπουδαιότητα του διαδικτύου σαν πηγή πληροφοριών αλλά και ως μέσο επικοινωνίας έχει αυξηθεί. Υπάρχουν πολλοί ιστότοποι στο διαδίκτυο όπου οι γυναίκες επικοινωνούν και χτίζουν τον παγκόσμιο on-line κόσμο της παρένθετης μητρότητας(το μεγαλύτερο website υποστήριξης της παρένθετης μητρότητας είναι το www.surromomonline.com). Γι' αυτές απώλεια του μωρού κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης σημαίνει αποτυχία να παραδώσουν ένα παιδί στους κοινωνικούς γονείς. Αυτή ακριβώς η επιθυμία τους και η απόφασή τους να προσφέρουν ένα δώρο ζωής είναι που τις κάνει ευάλωτες στην αποτυχία και την απώλεια.

Οι παρένθετες μητέρες μιλούν για την απώλεια σαν μια επώδυνη και τραυματική εμπειρία ακόμα και αν αποποιούνται με έντονο τρόπο οποιοδήποτε δεσμό με το έμβρυο που κυοφορούν. Είναι πεπεισμένες ότι το μωρό αυτό δεν είναι δικό τους. «Το να δίνεις το μωρό πίσω στους γονείς του είναι το πιο όμορφο πράγμα που μπορεί κανείς να κάνει· το να κοιτά κανείς τα πρόσωπα των κοινωνικών γονέων κάνει το όλο ταξίδι να αξίζει τον κόπο», γράφει χαρακτηριστικά μια από αυτές τις γυναίκες.

⁴⁷ Ruth Macklin, Is There Anything Wrong with Surrogate Motherhood? An Ethical Analysis, Ethics, vol.16(1-2), 1988, σελ.62.

Άλλο χαρακτηριστικό απόσπασμα «Ανέθρεψα, αγάπησα και θα μπορούσα να έχω πεθάνει για το έμβρυο που κυοφόρησα...Ήταν μια από τις καλύτερες εμπειρίες της ζωής μου. Έπρεπε βέβαια να θυμίζω σε πολλούς ανθρώπους ότι απλά παρέδωσα το παιδί στους γονείς του και ότι δεν το παράτησα. Έκλαψα με δάκρυα χαράς γιατί το να θυσιάζεσαι και να δίνεις ζωή ήταν πολύ πιο καλή ανταμοιβή απ' όσο περίμενα».⁴⁸

Σε περίπτωση αποτυχημένης κύησης οι παρένθετες μητέρες θρηνούν για το ότι δεν κατάφεραν να φέρουν στη ζωή ένα μωρό αλλά και να εκπληρώσουν το όνειρό τους. Για εκείνες ο προσεκτικός σχεδιασμός και το ολόψυχο αγκάλιασμα της παρένθετης κύησης δρα ανασταλτικά στη δημιουργία δεσμού με το έμβρυο. Υποστηρίζουν ότι δεν ήταν το έμβρυο με το οποίο συνδέθηκαν αλλά οι γονείς του. Στο website αυτό συμμετέχουν και ανταλλάσσουν απόψεις και προβληματισμούς νέες γυναίκες που επιθυμούν να γίνουν παρένθετες μητέρες, πιο πεπειραμένες αλλά και γυναίκες που έχουν κυοφορήσει αρκετές φορές το έμβρυο ενός άλλου ζευγαριού και έχουν πια «συνταξιοδοτηθεί».⁴⁹

Σε έναν ιδανικό κόσμο, ένα παιδί που γεννιέται από παρένθετη μητέρα θα μπορούσε να έχει το πλεονέκτημα και την ευκαιρία να έχει σχέσεις και με τις δύο μητέρες ακόμα και αν η μια είναι η πραγματική μητέρα και η άλλη απλώς η φέρουσα. Ορισμένα μάλιστα γραφεία παρένθετης μητρότητας απαιτούν μια κάποια σχέση μεταξύ της παρένθετης μητέρας και του ζευγαριού που επιθυμεί το παιδί, να μπορεί δηλαδή η φέρουσα μητέρα να έχει απεριόριστη επαφή με το παιδί που έφερε στη ζωή και με τους γονείς του. Ωστόσο, συνήθως οι γονείς οι οποίοι εμπλέκονται σε τέτοια συμβόλαια συμφωνούν αρχικά να διατηρούν συχνή επικοινωνία αλλά στις περισσότερες περιπτώσεις αυτό δεν πραγματοποιείται. Οι γονείς πολλές φορές αντιμετωπίζουν την γυναίκα αυτή ως παρείσακτη φοβούμενοι μήπως ζητήσει να πάρει πίσω το παιδί της ή αισθάνονται ότι η παρουσία της κάνει πιο σύνθετη την οικογενειακή τους κατάσταση.⁵⁰

Άλλη μια ηθική παράμετρος είναι η ευημερία του παιδιού που προέρχεται από μια τέτοια διαδικασία. Οι επικριτές της μεθόδου στηρίζονται στο επιχείρημα ότι η προσωπικότητα του παιδιού διαμορφώνεται από την πρώτη μέρα της συλλήψεως και

⁴⁸ Zsuzsa Berend, Surrogate Losses: Understanding of Pregnancy Loss and Assisted Reproduction, *Medical Anthropology Quarterly*, vol.24(2), σσ.242-243.

⁴⁹ Zsuzsa Berend, Surrogate Losses: Understanding of Pregnancy Loss and Assisted Reproduction, *Medical Anthropology Quarterly*, vol.24(2), σελ.241.

⁵⁰ "Harvest Song of Stan and Sena: Surrogate Motherhood, University of Pretoria, Chapter 4, σελ.113.

ότι η κυοφορία και η γαλουχία παίζει σημαντικό ρόλο στη σχέση μητέρας- παιδιού. Αυτή λοιπόν η βίαιη αποκοπή εκτός από ψυχολογικά προβλήματα που προκαλεί στη φέρουσα μητέρα, δημιουργεί βλάβες και στην ψυχοσύνθεση του εμβρύου όμοιες με εκείνες που προκαλούνται σε παιδιά τα οποία εγκαταλείπονται μετά τη γέννα από τους γονείς τους. Έχουμε ακόμα να αντιμετωπίσουμε μια κατάσταση κατά την οποία το παιδί αποτελεί αντικείμενο παραγγελίας μεταξύ της φέρουσας και της κοινωνικής μητέρας. Όταν μάλιστα η παρένθετη μητέρα είναι συγγενής της γυναίκας που καταφεύγει σε αυτή τη μέθοδο τότε δημιουργούνται παράξενοι συνδυασμοί και μείξεις βιολογικής συγγένειας με απρόβλεπτες συνέπειες για την κοινωνικοσυναισθηματική κατάσταση του παιδιού. Ο νομοθέτης θέλοντας να μη διαταράξει τις οικογενειακές και ψυχικές υπηρεσίες των εμπλεκόμενων προσώπων προστατεύει τα ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα του τέκνου και αφαιρεί από το παιδί το δικαίωμα στη γνώση της ταυτότητάς του.

Οι υποχρεώσεις που έχουν η παρένθετη μητέρα και οι κοινωνικοί γονείς απέναντι στο παιδί πριν και μετά την γέννηση του δεν εξαρτώνται από το συμβόλαιο. Αντίθετα, στην περίπτωση της φέρουσας μητέρας οι υποχρεώσεις αυτές προκύπτουν από την συναισθηματική εγγύτητα που έχει με το έμβρυο ενώ η υποχρέωση των κοινωνικών γονέων να εξασφαλίσουν την ευημερία του παιδιού προκύπτει από τον ρόλο τους στη σύλληψη. Γίνεται λοιπόν σαφές ότι και τα δύο μέρη μπορούν να πάρουν σοβαρά τις υποχρεώσεις τους απέναντι στο παιδί μόνο εαν έχουν γνωριστεί καλά πριν προβούν σε ένα συμβόλαιο.⁵¹

Επιπροσθέτως, η διαδικασία αυτή δύναται να θέσει σε κίνδυνο τον θεσμό του γάμου αφού λειτουργεί σαν παρένθεση ανάμεσα στο ζευγάρι. Έτσι προκαλείται υποβιβασμός της έννοιας της μητρότητας και της πατρότητας.

Συναίνεση

Όλοι οι ασθενείς που αναζητούν μια θεραπεία θα πρέπει να είναι πλήρως ενημερωμένοι για τις μεθόδους που πρόκειται να χρησιμοποιηθούν αλλά και για την πιθανότητα της επιτυχίας. Σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις οι άνθρωποι θα πρέπει να έχουν μια ευκαιρία να συναινέσουν πριν προβούν σε κάποια ιατρική παρέμβαση.

⁵¹ Liezl Van Zyl, Intentional Parenthood: Responsibilities in Surrogate Motherhood, Health Care Analysis, 10, 2002, σελ.174.

Ειδικές συνθήκες αφορούν τα πολύ νεαρά άτομα, τους ασυνείδητους και εκείνους που έχουν κάποια διανοητική δυσλειτουργία. Η συγκατάθεση δεν έχει να κάνει με την υπογραφή ενός συμβολαίου αλλά με την ενημέρωση ενός ασθενή με όλες τις σχετικές πληροφορίες ώστε να μπορεί να αντιληφθεί τους ενδεχόμενους κινδύνους αλλά και τα οφέλη που προκύπτουν από την εφαρμογή ή μη της ιατρικής παρέμβασης. Οι ασθενείς θα πρέπει να εμπιστεύονται τον γιατρό τους να τους δώσει αμερόληπτες συμβουλές και αν κάποια φορά είναι προκατειλημμένος σε κάποια θέση του να τους ενημερώνει για αυτό.

Πολλά υπογόνιμα ζευγάρια επιθυμούν σφοδρά να προχωρήσουν γρήγορα οι μέθοδοι της εξωσωματικής γονιμοποίησης και της εμφύτευσης στη μήτρα της γυναίκας, εύχονται να βοηθηθούν από αυτή την πρόοδο και είναι διατεθειμένοι να κατανοήσουν την κατάσταση τους και την προσπάθεια που χρειάζεται να καταβάλουν για να την ξεπεράσουν. Οι ασθενείς είναι ενήμεροι ότι οι μέθοδοι μπορεί να μην λειτουργήσουν, ότι η υπογονιμότητά τους μπορεί να μην ιαθεί και ότι κάποια άλλα ζευγάρια μπορεί να είναι οι τελικοί αποδέκτες των νέων αναπτυσσόμενων μεθόδων. Βέβαια είναι δύσκολο να αξιολογήσει κανείς σε ποιό βαθμό οι ασθενείς κατανοούν το πρόβλημα. Σε έρευνες που έχουν γίνει μετά από γενετική συμβουλευτική οι μισοί από τους ασθενείς είχαν πλήρως κατανοήσει τη φύση των προβλημάτων του. Το επίπεδο της μόρφωσής τους ήταν ένας σημαντικός παράγοντας στην κατανόηση αλλά όχι στην απόφασή τους να περιορίσουν την οικογένεια τους.

Ίσως μια πιο προτιμητέα εναλλακτική θα ήταν να πείσουν οι γιατροί τους ασθενείς τους να δεχτούν την υπογονιμότητά τους και το γεγονός ότι θα μείνουν άτεκνοι. Όμως μια τέτοια συμβουλή δείχνει ότι ο γιατρός είναι εξουσιοδοτημένος να αποφασίζει για τα προβλήματα του ζευγαριού. Οι ασθενείς έχουν το δικαίωμα να επωφεληθούν από την έρευνα και δεν υπάρχει κανένας λόγος να πιστεύουν ότι οποιαδήποτε συμβουλή από τους εκτός του προβλήματος είναι υγιέστερη από την δική τους κρίση.⁵²

Συνήθως ακολουθείται από μια φόρμα συναίνεσης, ένα απλό δηλαδή έγγραφο το οποίο ο ασθενής υπογράφοντας το δίνει τη συγκατάθεσή του για την ιατρική παρέμβαση. Στην περίπτωση που το περιστατικό είναι επείγον θα πρέπει να δίνεται επαρκής χρόνος στον ασθενή να σκεφτεί σωστά πριν συναινέσει.⁵³

⁵² R.G. Edwards, *Fertilization of Human Eggs in Vitro: A Defense*, σελ.76.

⁵³ Hargreave T.B., *Ethics of Reproductive Research and Treatment*, σελ.10.

Η άποψη των φεμινιστών

Ορισμένοι φεμινιστές υποστηρίζουν ότι ίσα δικαιώματα για τις γυναίκες σημαίνει να έχουν την αυτονομία να επιλέγουν πώς θα διαθέσουν τον εαυτό τους, να επιλέξουν τον τρόπο ζωής τους καθώς και τη σεξουαλική και αναπαραγωγική τους ελευθερία. Έχοντας αυτό στο μυαλό μας, το επιχείρημα ότι το να γίνει μια γυναίκα παρένθετη μητέρα την υποβιβάζει σε αντικείμενο εκμετάλλευσης στην ουσία επιβάλλει ένα είδος πατερναλισμού.

Βεβαιώνουν ότι η πρακτική της παρένθετης μητρότητας επι πληρωμή, όπως η πορνεία, περιλαμβάνει ξεκάθαρα την υποταγή της γυναίκας και μάλιστα προωθεί συμπεριφορές που ενισχύουν αυτό τον υποβιβασμό. Η φεμινίστρια Carole Pateman γράφει ότι για να αντιληφθούμε τις πολιτικές συνέπειες της εμπορευματοποίησης της παρένθετης μητρότητας πρέπει να το δούμε σαν μια νέα φροντίδα στη σεξουαλική σύμβαση, σαν ένα νέο τρόπο πρόσβασης και χρήσης του γυναικείου σώματος από τους άντρες. Ο υποβιβασμός συνδέεται άμεσα επειδή σε ένα συμβόλαιο παρένθετης μητρότητας ένας άντρας «αγοράζει» τα δικαιώματα στο σώμα της γυναίκας για το χρονικό διάστημα της εγκυμοσύνης ώστε να φέρει στη ζωή το παιδί του.⁵⁴

⁵⁴ Arneson J. Richard, *Commodification and Commercial Surrogacy*, *Philosophy and Public Affairs*, vol.21 (2), 1992, σελ.161.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΗΘΙΚΩΣ ΕΠΙΤΡΕΠΤΟΥ ΤΗΣ ΠΑΡΕΝΘΕΤΗΣ ΜΗΤΡΟΤΗΤΑΣ

Για τα ηθικά διλήμματα που δημιουργούνται για το επιτρεπτό ή όχι της παρένθετης μητρότητας απαραίτητη είναι η εφαρμογή μιας ηθικής θεωρίας, ως μέθοδο δικαίωσης κάποιας συγκεκριμένης απόφασης.

Η βοήθεια της φιλοσοφίας στο πρόβλημα δεν έγκειται στην παροχή ελιξιρίων ιατρικής ηθικής αλλά στην ανάλυση συγκεκριμένων καταστάσεων που εμφανίζονται στα διάφορα ιατρικά διλήμματα, στην ανάγκη ιεράρχησης των ηθικών αρχών. Κάθε κοινωνία σε κάθε εποχή προσδιορίζει με δικά της κριτήρια τι είναι σωστό δεδομένου ότι οι αξίες μεταβάλλονται.

Σε ανακοίνωση της κα Μυρτώς Δραγώνα- Μονάχου στο Συνέδριο του Κιότο το 1994 αντιμετωπίζεται ακριβώς αυτό το ερώτημα που αφορά τη σχέση ηθικής φιλοσοφίας και εφαρμοσμένης ηθικής και υποστηρίζεται εκεί ότι για να μην είναι η εφαρμοσμένη ηθική απλή περιπτωσιολογία, η θεωρητική ηθική φιλοσοφία είναι απαραίτητη ως βάση.

Για παράδειγμα υπάρχουν οι οπαδοί της φυσιοκρατικής ηθικής. Αυτοί πιστεύουν ότι η φύση αποτελεί έκφραση της σοφίας του Θεού και δεν πρέπει με κανένα τρόπο να παραβιάζονται οι νόμοι και οι βασικές αρχές λειτουργίας της. Έπειτα έχουμε τους οπαδούς της ωφελμιστικής ηθικής οι οποίοι προσβλέπουν στο κοινό κοινωνικό όφελος. Πιστεύουν ότι σε συνάρτηση με το προσωπικό συμφέρον εκφράζει την κατεύθυνση που πρέπει να έχει κάθε προβληματισμός. Ηθική επιδίωξη γι' αυτούς είναι ό,τι βελτιώνει τις κοινωνικές σχέσεις, το επίπεδο ζωής, την προσωπική ευτυχία και γενικά τη ζωή. Η τρίτη κατηγορία είναι η ηθική της προστασίας των δικαιωμάτων ή νομική ηθική. Σύμφωνα με αυτήν καλό είναι ό,τι ευνοεί την αυτονομία του προσώπου και προστατεύει τα δικαιώματά του και τη δυνατότητα να επιλέγει τους σκοπούς και τους στόχους του. Κοντά σε αυτές τις

ηθικές αντιλήψεις μπορεί κανείς να προσθέσει και την ευγονική ηθική σύμφωνα με την οποία ηθικό είναι ό,τι βελτιώνει οργανικά και διανοητικά το ανθρώπινο είδος.⁵⁵

Επιχειρήματα υπέρ της παρένθετης μητρότητας

Το δικαίωμα της αναπαραγωγής

Η δυνατότητα ελέγχου της «φύσης» από την τεχνική συνεπάγεται ότι η έννοια της αναπαραγωγής εμφανίζεται με μια διευρυμένη έννοια από τη σκοπιά των δικαιωμάτων, καθώς είναι δυνατόν αυτή να εξαρτάται από την ελεύθερη βούληση του ενδιαφερομένου να τεκνοποιήσει αλλά και του γιατρού που διεξάγει την όλη διαδικασία.⁵⁶ Με την τελειοποίηση των νέων μεθόδων αναπαραγωγής τόσο στον ευρωπαϊκό χώρο όσο και στις Ηνωμένες Πολιτείες άρχισε η σύζητηση για το αν υπάρχει φυσικό δικαίωμα αναπαραγωγής (ή απόκτησης φυσικών απογόνων) του οποίου η άσκηση να επιτρέπει την καταφυγή στις νέες μεθόδους της ιατρικά υποβοηθούμενης αναπαραγωγής καθώς βέβαια και τα όρια άσκησης του δικαιώματος αυτού έτσι ώστε να εφαρμόζονται οι μέθοδοι αυτοί μόνο για την καταπολέμηση της στειρότητας και όχι για άλλους λόγους (πχ ευγονικής πολιτικής). Το δικαίωμα της απόκτησης απογόνων συνάγεται από το δικαίωμα της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας. Με την ανάπτυξη των νέων μεθόδων λοιπόν υπάρχει η τάση ενσωμάτωσης του δικαιώματος αποκτήσεως φυσικών απογόνων στις υπάρχουσες νομοθεσίες για να αποφευχθούν θέματα όπως η προσφυγή στις μεθόδους για άλλους λόγους πέραν από ιατρικούς και για να προστατευθούν βεβαίως τα παιδιά που είναι ίσως τα πιο ευάλωτα μέλη σε αυτές τις περιπτώσεις.⁵⁷ Δύο τάσεις αναφέρονται στην κατοχύρωση του δικαιώματος αναπαραγωγής. Στον ευρωπαϊκό χώρο το δικαίωμα απόκτησης φυσικών απογόνων συνάγεται από άλλο συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα, όπως το δικαίωμα αναπτύξεως της προσωπικότητας ή το δικαίωμα

⁵⁵ Αρχιμ. Χατζηνικολάου Νικόλαος, «Ελεύθεροι από το Γονιδίωμα, Προσεγγίσεις Ορθόδοξης Βιοηθικής», Κέντρο Βιοϊατρικής Ηθικής και Δεοντολογίας, σελ.220.

⁵⁶ Βιδάλης Τάκης, Ζωή χωρίς πρόσωπο (το Σύνταγμα και η χρήση του ανθρώπινου γενετικού υλικού), Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2003, σελ.93-94.

⁵⁷ Κριάρη-Κατράνη Ισμήνη, Βιοϊατρικές Εξελίξεις και Συνταγματικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1994, σελ.47.

συνάψεως γάμου και ιδρύσεως οικογένειας. Σύμφωνα με άλλη άποψη το σχετικό δικαίωμα ανήκει στην κατηγορία των «φυσικών δικαιωμάτων», ως βασική εκδήλωση της προσωπικότητας του ατόμου. Τέλος, στον αγγλοσαξωνικό χώρο, η θεωρία δεν ασχολείται με τη δυνατότητα θεωρητικής κατασκευής ενός δικαιώματος, αλλά εστιάζει την προσοχή της στην ύπαρξη ελέγχων των επιστημονικών δυνατοτήτων.⁵⁸ Τα ατομικά δικαιώματα των Συνταγμάτων των ευρωπαϊκών χωρών ελκύουν την καταγωγή τους από τη Γαλλική επανάσταση και τη φιλοσοφία του Ρουσσώ ενώ για τη διαμόρφωση των δικαιωμάτων του Αμερικανικού Συντάγματος καθοριστική ήταν η συμβολή της φιλοσοφίας του Λοκ, η οποία οδήγησε σε μια περισσότερο ατομοκεντρική έννοια του δικαιώματος. Συγκεκριμένα στη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη το 1987 (άρθρο 4) αναφέρεται ότι: «Η ελευθερία συνίσταται στο να μπορεί κανείς να κάνει ο,τιδήποτε δεν βλάπτει τον άλλο: έτσι η άσκηση των φυσικών δικαιωμάτων δεν έχει άλλα όρια παρά μόνον εκείνα που εξασφαλίζουν στα άλλα μέλη της κοινωνίας την απόλαυση των ίδιων δικαιωμάτων...».⁵⁹

Πιο συγκεκριμένα στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής η ελευθερία αναπαραγωγής συνάγεται από το δικαίωμα αυτοκαθορισμού.⁶⁰ Στη Γαλλία ο νόμος σχετικά με την υποβοηθούμενη αναπαραγωγή ρυθμίζει εξαντλητικά τις προϋποθέσεις προσφυγής στις μεθόδους της, χωρίς να αναφέρεται σε δικαιώματα.⁶¹ Στη Μεγ. Βρετανία, η δυνατότητα προσφυγής στις θεραπείες αναπαραγωγής δεν στηρίζεται σε κάποιο δικαίωμα αναπαραγωγής, αλλά περιορίζεται από εκτιμήσεις σχετικά με το συμφέρον του παιδιού (πχ η ανάγκη του παιδιού για πατέρα).⁶²

Στην ελληνική έννομη τάξη, η συνταγματική θεωρία δεν έχει ασχοληθεί με τη θεμελίωση ενός ειδικού δικαιώματος αναπαραγωγής. Η απόφαση για την απόκτηση παιδιών ανήκει στον κατ' εξοχήν χώρο εκφράσεως της ανθρώπινης προσωπικότητας. Ως προσωπικότητα εννοούμε το σύνολο των ιδιοτήτων, ικανοτήτων και

⁵⁸ Κριάρη-Κατράνη Ισμήνη, Βιοϊατρικές Εξελίξεις και Συνταγματικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1994, σελ. 48-49.

⁵⁹ Κριάρη-Κατράνη Ισμήνη, «Το Σύνταγμα και το Σχέδιο Νόμου της Ειδικής Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής του Υπουργείου Δικαιοσύνης «Ιατρική Υποβοήθηση στην Ανθρώπινη Αναπαραγωγή», σελ. 2.

⁶⁰ Κριάρη-Κατράνη Ισμήνη, Βιοϊατρικές Εξελίξεις και Συνταγματικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1994, σελ. 49.

⁶¹ Κριάρη-Κατράνη Ισμήνη, Βιοϊατρικές Εξελίξεις και Συνταγματικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1994, σελ. 61-64.

⁶² Κριάρη-Κατράνη Ισμήνη, Βιοϊατρικές Εξελίξεις και Συνταγματικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1994, σελ. 64.

καταστάσεων, οι οποίες προκύπτουν από την ιδιότητα του ανθρώπου ως έλλογου και συνειδητού όντος και με τις οποίες εξατομικεύεται ορισμένο πρόσωπο και ολοκληρώνεται η φυσική, κοινωνική, πνευματική και ηθική του υπόσταση⁶³. Σύμφωνα με το Σύνταγμα του 1957 η προσωπικότητα προστατεύεται, αφενός, μέσω διατάξεων, με τις οποίες κατοχυρώνονται ορισμένες εκφάνσεις της όπως η προστασία της ελευθερίας της γνώμης, η προστασία του απορρήτου της αλληλογραφίας και αφετέρου, μέσω του γενικού δικαιώματος αναπτύξεως της προσωπικότητας, σύμφωνα με το άρθρο 5 παρ.1 του Συντάγματος («Καθένας έχει το δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη»)⁶⁴.

Δικαίωμα αναπαραγωγής ή δικαίωμα απόκτησης φυσικών απογόνων νοείται το δικαίωμα του ατόμου να αποφασίσει αν και πότε θα αποκτήσει παιδιά.

Με βάση τα παραπάνω δεδομένα μπορούμε να δούμε τη θετική όψη του δικαιώματος αναπαραγωγής, που εκφράζεται στην περίπτωση της ιατρικής υποβοήθησης. Στην έννοια της θετικής ελευθερίας σημαντικό ρόλο παίζει η αυτονομία του ατόμου, η επιθυμία του να είναι αυτεξούσιον. Η επιθυμία του δηλαδή η ζωή και οι αποφάσεις του να εξαρτώνται από το ίδιο και όχι από εξωτερικές δυνάμεις, η επιθυμία του να είναι όργανο της δικής του βούλησης και η συμπεριφορά του να καθορίζεται από κίνητρα συνειδητά δικά του, εν ολίγοις η επιθυμία του να αντιλαμβάνεται τον εαυτό του «ως ένα ον που σκέπτεται, βούλεται και δρά, ένα ον που έχει την ευθύνη των επιλογών του και που μπορεί να τις αιτιολογήσει επί τη βάση των ιδεών και των επιδιώξεων του»⁶⁵. Η ελευθερία λοιπόν συνίσταται αφενός στην αποδοχή των μεθόδων τεχνητής αναπαραγωγής, αφετέρου στην αξίωση του ατόμου, το οποίο στερείται της φυσικής ικανότητας αναπαραγωγής να αξιώσει από το κράτος να του δώσει τη δυνατότητα να αποκτήσει φυσικούς απογόνους. Με άλλα λόγια να λάβει μέτρα ώστε η προσφυγή σε νέες μεθόδους να επιτρέπεται βάσει των γενικών αρχών προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ταυτόχρονα να

⁶³ Κριάρη-Κατράνη Ισμήνη, Βιοϊατρικές Εξελίξεις και Συνταγματικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1994, σελ. 65.

⁶⁴ Κριάρη-Κατράνη Ισμήνη, Βιοϊατρικές Εξελίξεις και Συνταγματικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1994, σελ. 66.

⁶⁵ Berlin Isaiah, «Τέσσερα δοκίμια περί ελευθερίας, ελλην. μτφρ. Γιάννης Παπαδημητρίου, Scripta, 2001, σελ. 272.

αποφεύγονται οι γενικότεροι ενδεχόμενοι κίνδυνοι λόγω των νέων δυνατοτήτων που έχει στη διάθεσή του ο άνθρωπος.

Η αυτονομία του ατόμου

Με τον όρο αυτονομία οι χρήστες του επιχειρήματος αυτού περιγράφουν την δυνατότητα του ανθρώπου να ρυθμίζει εκείνος τις υποθέσεις που τον αφορούν άμεσα και να λαμβάνει τις αποφάσεις που ο ίδιος θεωρεί σημαντικές για τη ύπαρξή του. Αυτόνομος είναι ο δυνάμενος «εαυτόν νέμειν» όπως εκείνος θέλει τουλάχιστον σε ζητήματα που έχουν άμεσο αντίκτυπο και άπτονται του υπαρξιακού του πυρήνα, ζητήματα που καθορίζουν εάν ο άνθρωπος λειτουργεί ως πρόσωπο ή προσωπείο⁶⁶.

Η απαραίτητη συναίνεση της κυοφόρου αποτελεί ασφαλιστική δικλείδα της αυτονομίας και αυτοδιάθεσης και εγγυάται την προστασία της ανθρώπινης αξίας. Η τυχόν παρέμβαση για να πειστεί η κυοφόρος με πολλές μορφές από τον απλή συμβουλή έως τον εξαναγκασμό, ως νομικός πατερναλισμός προσβάλλει την ίδια την ιδέα της ηθικής αυτονομίας του προσώπου, την αρχή δηλαδή σύμφωνα με την οποία ο άνθρωπος πρέπει να διαμορφώνει τη συμπεριφορά του με βάση την κρίση του και τη συνείδησή του. Ως μορφή λοιπόν προσωπικής ελευθερίας, η αυτονομία προϋποθέτει τη δυνατότητα της διαμόρφωσης και εφαρμογής μιας άποψης.

Λόγος για συρρίκνωση της αυτονομίας της μπορεί να γίνει όταν έμμεσα εξαναγκάζεται να απέχει από τη σεξουαλική δραστηριότητα, το κάπνισμα, το αλκοόλ, τα επικίνδυνα σπορ. Δεν υφίσταται όμως στην ουσία εξαναγκασμός αφού προηγουμένως με την ελεύθερη βούλησή της έχει εισχωρήσει στο συμβόλαιο.

Συνεπειοκρατία

Σύμφωνα με τους υποστηρικτές της Συνειοκρατίας αν οι θετικές επιπτώσεις υπερτερούν από τις αρνητικές η πράξη είναι ηθικά αποδεκτή. Ενώ αν από την άλλη πλευρά υπάρχει μια ισορροπία των αρνητικών και θετικών επιπτώσεων τότε η πράξη

⁶⁶ Πρωτοπαπαδάκης Ευ., «Η Ευθανασία απέναντι στη Σύγχρονη Βιοηθική», Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2003,σελ.83.

είναι ηθικά επιλήψιμη. Η πιο γνωστή μορφή συνεπειοκρατίας είναι ο ωφελιμισμός. Τώρα παρά το γεγονός ότι το συνεπειοκρατικό μοντέλο είναι αρκετά βοηθητικό για να γίνει μια ηθική ανάλυση είναι γεμάτο με αρκετές θεωρητικές αλλά και πρακτικές δυσκολίες. Πιο συγκεκριμένα δεν είναι μόνο δύσκολο να προβλέψει κανείς τις θετικές και τις αρνητικές επιπτώσεις, είναι ακόμα δύσκολο να μετρήσει τις συνέπειες που έχουν ήδη φανεί. Επιπροσθέτως, λογικοί άνθρωποι πολλές φορές διαφωνούν σχετικά με το τι θεωρούν καλό και κακό και πόσο βάρος θα πρέπει να δοθεί στο καθένα.⁶⁷

Το ωφελιμιστικό επιχείρημα

Ένα σημαντικό επιχείρημα υπέρ της ηθικής αλλά και νομικής θεώρησης της παρένθετης μητρότητας είναι αυτό που έχει να κάνει με την ωφελιμιστική του θεμελίωση. Για τους εισηγητές της θεωρίας του ωφελιμισμού, μια πράξη είναι ηθικά καλή, εφόσον αποδειχθεί ότι οι επιπτώσεις της είναι ωφέλιμες, εάν διαπιστωθεί ότι πώς τα αποτελέσματά της συμβάλλουν στην ευτυχία των ανθρώπων που επηρεάζονται από την εκτέλεσή της. Αντίθετα, αν μια πράξη δεν συνεπάγεται την ανθρώπινη ευδαιμονία, θεωρείται ηθικώς επιλήψιμη.

Η θεωρία του ωφελιμισμού αποτελεί ένα ηθικό σύστημα το οποίο διαμορφώθηκε κατά τον δέκατο ένατο αιώνα από δύο κυρίως φιλοσόφους: τον Τζέρεμυ Μπένθαμ και τον Τζον Στούαρτ Μιλλ. Εκείνος, όμως, ο οποίος επιχείρησε να αναλύσει κατά τρόπο συστηματικό την έννοια της ευδαιμονίας, που, σύμφωνα με τους εισηγητές της θεωρίας του ωφελιμισμού, αποτελεί το κίνητρο της ηθικής μας συμπεριφοράς, ήταν ο Αριστοτέλης. Ότι η **ευδαιμονία** αποτελεί επιδίωξη του ανθρώπου σύμφωνα με σχεδόν όλο τον αρχαιοελληνικό στοχασμό είναι πολύ γνωστό. Ενδεικτικά σημειώνουμε την άποψη ενός από τους Προσωκρατικούς, του Δημόκριτου: «**Ευδαιμονία ψυχής έργον....ουκ εν βοσκήμασιν οικεί ουδέ εν χρυσώ· ψυχή οικητήριον δαίμονος**». Ο Αριστοτέλης είναι αυτός που προσπάθησε

⁶⁷ Macklin Ruth, Is There Anything Wrong with Surrogate Motherhood? An Ethical Analysis, Ethics, vol.16(1-2), 1988, σελ.58.

πρώτος να αναλύσει συστηματικά το πώς ορίζεται η ευδαιμονία και πώς επιδιώκεται με την ανθρώπινη δραστηριότητα. Στην προσπάθειά του αυτή αφιέρωσε τα Ηθικά Νικομάχεια, τα Ηθικά Ευδήμεια και τα Ηθικά Μεγάλια. Έτσι λοιπόν στο τέλος του πρώτου βιβλίου των Ηθικών Νικομαχείων διατύπωσε έναν ορισμό σχετικά με το τι είναι η ευδαιμονία: «*εὐδαιμονία ἐστὶ ψυχῆς ἐνέργειά τις κατ' ἀρετὴν τελείαν*». Η ευδαιμονία λοιπόν είναι μια ενέργεια και όχι μια κατάσταση της ψυχής και εξασφαλίζεται με την κατάκτηση της αρετής. Προκειμένου λοιπόν να γίνει κανείς ευτυχισμένος, θα πρέπει να είναι ενάρετος, να συμπεριφέρεται σύμφωνα με τις αρετές, να είναι, δηλαδή εφόσον οι περιστάσεις το καλούν βέβαια, ανδρείος, ευγνώμων, μετριόφρων, σώφρων κλπ. Η αρετή σύμφωνα με τον Αριστοτέλη είναι η μεσότητα μεταξύ δύο ακροτήτων, μεταξύ μιας υπερβολής και μιας έλλειψης. Έτσι, όταν ο Αριστοτέλης λέει ότι η ευδαιμονία είναι ενέργεια της ψυχής σύμφωνα με την αρετή, θα πρέπει να εννοούμε ότι η ευδαιμονία συνίσταται, τελικά, σε μια μεσότητα μεταξύ των δυο ακραίων καταστάσεων, την οποία οφείλει να επιδιώκει κανείς όταν αποφασίζει να πράξει κάτι. Την μεσότητα αυτή την επιτυγχάνουν οι άνθρωποι με την κρίση τους που αποτελεί την βασική λειτουργία της λογικής φύσης τους. Πάνω σε αυτή την ιδέα της ευδαιμονίας προσπάθησαν οι εισηγητές του ωφελιμισμού να διατυπώσουν ένα κοινά αποδεκτό σύστημα ηθικής συμπεριφοράς των ανθρώπων.

Οι εισηγητές της θεωρίας του ωφελιμισμού αναζήτησαν για την αξιολόγηση των πράξεων μας ως ηθικών ένα αντικειμενικό κριτήριο βάσει του οποίου θα μπορούμε να κρίνουμε χωρίς περιθώρια προβληματισμού ή αμφιβολίας αν μια πράξη είναι ηθικά καλή ή κακή. Σαν τέτοιον αντικειμενικό κανόνα οι ωφελιμιστές θεώρησαν το αξίωμα «μεγαλύτερη ευτυχία για μεγαλύτερο αριθμό ανθρώπων». Αν δηλαδή μια πράξη αποδειχθεί ότι συμβάλλει στην ευδαιμονία των ανθρώπων που επηρεάζονται από την εκτέλεσή της είναι ηθικά καλή αλλιώς επιλήψιμη⁶⁸. Στην ουσία λοιπόν και με βάση το αξίωμα των ωφελιμιστών «μεγαλύτερη ευτυχία για μεγαλύτερο αριθμό ανθρώπων», η ηθικότητα μιας πράξης υπαγορεύεται από τις συνέπειες ή τις επιπτώσεις που έχει η πράξη για την ανθρώπινη ευδαιμονία, οι οποίες μπορούν να παρατηρηθούν και να εκτιμηθούν κατά τρόπο εμπειρικό.

Στην εποχή μας λοιπόν η εμφάνιση τέτοιου είδους επιχειρημάτων είναι αρκετά εύκολη αφού με την βοήθεια της στατιστικής μπορούμε πολύ εύκολα να διακρίνουμε την ηθικότητα της πράξης μας. Αυτό συμβαίνει γιατί μπορούμε πολύ

⁶⁸ Πελεγρίνης, Θ., Ηθική Φιλοσοφία, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997, σελ.96-97.

εύκολα να καταλάβουμε τις επιπτώσεις και τον αντίκτυπο μιας επιλογής μας. Ο υπολογισμός των επιπτώσεων της πράξης μας στους άλλους έχει τεράστια σημασία για την αξιολόγησή της ως ηθική, ενώ η πρόσβαση του σύγχρονου ανθρώπου στην ενημέρωση και πληροφόρηση είναι τόσο εύκολη, ώστε δεν έχει καμιά δικαιολογία να μην γνωρίζει τις συνέπειες.

Με βάση την θεωρία αυτή μπορούμε να δικαιολογήσουμε την ηθικότητα της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής και πιο συγκεκριμένα της παρένθετης μητρότητας αφού μέσω των νέων αυτών τεχνολογιών δίνεται η ωφέλεια σε υπογόνιμα ζευγάρια να αποκτήσουν το δικό τους φυσικό απόγονο.

Είναι εύκολα κατανοητό και από όσα αναφέρθηκαν νωρίτερα ότι ο άνθρωπος έχει έμφυτη την τάση απόκτησης απογόνων. Σε όλη την ιστορική πορεία κύριο μέλημα των ανθρώπων ήταν πέρα από την επαγγελματική τους αποκατάσταση, η συναισθηματική τους ολοκλήρωση με έναν γάμο και φυσικά με την απόκτηση τέκνων. Η γέννηση και η ανατροφή των τέκνων ικανοποιεί το πατρικό και μητρικό αίσθημα, προσφέρει κοινωνική καταξίωση και ολοκληρώνει την ένωση των συζύγων. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι σύζυγοι που δεν αποκτούν τέκνα, παρά την επιθυμία τους να καταλαμβάνονται από δυσάρεστα συναισθήματα ή ακόμα από αίσθηση κατωτερότητας και μειονεξίας αφού δεν μπορούν να επιτύχουν κάτι που για τους άλλους ανθρώπους είναι φυσιολογικό. Από την άλλη πλευρά προκύπτουν φόβοι για τους κινδύνους που συνοδεύουν τέτοιες μεθόδους αλλά και φόβοι ως προς τη δυνατότητα γενίκευσης της προσφυγής στις νέες θεραπείες καταπολέμησης της στειρότητας χωρίς να συντρέχουν οι απαιτούμενες ιατρικές ενδείξεις. Ποιό είναι λοιπόν το ηθικά ορθό στην περίπτωση αυτή; Εφόσον η πρακτική της υποβοήθησης στην αναπαραγωγή και πιο συγκεκριμένα η παρένθετη μητρότητα συμβάλλει στην ευδαιμονία υπογόνιμων ζευγαριών τα οποία μάλιστα έχουν αυξηθεί τα τελευταία χρόνια αφού στην ελληνική επικράτεια το 17% των ζευγαριών αντιμετωπίζουν προβλήματα υπογονιμότητας η πρακτική αυτή δικαιώνεται ηθικά⁶⁹. Αυτό βέβαια πάντοτε με την προϋπόθεση ότι γίνεται υπό συγκεκριμένες ενδείξεις που η νομοθεσία κάθε χώρας έχει ορίσει. Έτσι λοιπόν η πρακτική της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής και ειδικότερα της παρένθετης μητέρας κρίνεται ηθικά ορθή αφού προσφέρει

⁶⁹ Κατσιμίγκας Γ., Καμπά Ε., Ηθική- Θεολογική και Νομική Θεώρηση της Εξωσωματικής γονιμοποίησης, Νοσηλευτική 2010, 49(3), σελ.209.

ευδαιμονία σε μεγάλο αριθμό ανθρώπων χωρίς συγχρόνως να πλήττει κάποιους άλλους.

Η καντιανή κατηγορική προσταγή

Το θέμα της υποβοήθησης στην αναπαραγωγή και ειδικότερα της παρένθετης μητρότητας έχει εγείρει πολλούς προβληματισμούς σχετικά με την εφαρμογή τους. Πιο συγκεκριμένα τίθεται το θέμα της συμμετοχής τρίτου ατόμου στην αναπαραγωγική διαδικασία είτε με τη μορφή δότη είτε με την υποκατάστατη μητέρα αλλά ακόμη δημιουργούνται προβληματισμοί για το αν η κυοφόρος γυναίκα χρησιμοποιείται σαν σκεύος ή αναπαραγωγική μηχανή προκειμένου να αποκτήσει ένα ζευγάρι το δικό του απόγονο. Ένα άλλο βασικό θέμα είναι ότι διασπάται η συζυγική ενότητα και ότι είναι πολύ πιθανό να προκύψουν σοβαρά προβλήματα συναισθηματικής και ψυχολογικής φύσης στο παιδί που είναι κάποιες φορές δυνατό να έχει έως και 5 γονείς: 1 μητέρα που δίνει το ωάριο της, 1 που κυοφορεί το έμβρυο και 1 που είναι η κοινωνική μητέρα και η οποία θα αναλάβει την ανατροφή του παιδιού και 1 πατέρα που θα έχει δώσει το γενετικό του υλικό και 1 κοινωνικό πατέρα που θα αναλάβει την ανατροφή του παιδιού. Έτσι, ανακύπτουν πολλά και διαφορετικής προέλευσης ζητήματα αφού η παρένθετη μητρότητα εντάσσεται σε ένα περίεργο και ασυνήθιστο πλέγμα σχέσεων.

Σύμφωνα με τον Κάντ διακρίνονται δύο λειτουργίες του λόγου, με τον οποίο είμαστε εφοδιασμένοι. Η θεωρητική λειτουργία του λόγου μας βοηθά να κατακτήσουμε τη γνώση ενώ η πρακτική λειτουργία μας αποκαλύπτει το ηθικό μας χρέος. Η γνώση γι' αυτόν είναι ένας συνδυασμός των εκάστοτε παραστάσεων, με τις οποίες μας εφοδιάζουν οι αισθήσεις μας, και των κανόνων του λόγου, σύμφωνα με τους οποίους θα πρέπει να οργανωθούν αυτές και να συνδυαστούν μεταξύ τους. Η γνώση δεν μπορεί να υπάρξει ανεξάρτητα από την εμπειρία μας τα όρια της γνώσης μας είναι τα όρια της εμπειρίας μας.

Ο Γερμανός φιλόσοφος διατύπωσε την ηθική θεωρία της κατηγορικής προσταγής, σύμφωνα με την οποία αν θέλεις να ζεις σε έναν κόσμο όπου θα είναι δυνατή η ελευθερία, που αποτελεί την αναγκαία προϋπόθεση της ηθικής συμπεριφοράς, τότε «πράττε έτσι, ώστε η ρυθμιστική αρχή της βούλησής σου να μπορεί συγχρόνως, να καταστεί καθολικός νόμος».⁷⁰ Από την αρχή αυτή απορρέει ότι θα πρέπει να μεταχειριζόμαστε τον άλλο σαν σκοπό, ποτέ σαν μέσο. Για τον Καντ, η αρχή αυτή μπορεί να αποτελέσει έναν καθολικό κανόνα ηθικής συμπεριφοράς, αφού κανείς από εμάς δεν θα ήθελε να τον μεταχειριστούν οι άλλοι ως μέσο των προσωπικών τους επιδιώξεων.⁷¹ Μια πράξη μας δηλαδή θεωρείται ηθικά επαινετή όταν δεν γίνεται για να επιτύχουμε προσωπικούς στόχους μας χρησιμοποιώντας τον άλλο. Αν για παράδειγμα κάποιος επιχειρήσει να μας σώσει διακινδυνεύοντας τη ζωή του έχει διαπράξει επαινετή πράξη μόνο εαν αποσκοπούσε στη σωτηρία μας. Αν το έκανε για να κερδίσει προβολή ή να βραβευθεί τότε επιδιώκει να ικανοποιήσει δικά του συμφέροντα άρα η πράξη του είναι ηθικά επιλήψιμη. Η αντιμετώπιση για τον Καντ ενός ανθρώπου ως μέσου και ευκαιρίας επίτευξης στόχων συνιστά ηθικά επιλήψιμη πράξη.⁷²

Όταν λοιπόν σε κάθε συλλογιστική σχετικά με την ηθική δικαίωση της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής και ειδικότερα της παρένθετης μητρότητας εισδύουν έννοιες ξένες από τους ανθρώπους που καταφεύγουν σε αυτές τις μεθόδους διαπράττουμε το ίδιο ηθικό σφάλμα: αντιμετωπίζουμε έναν άνθρωπο όχι ως σκοπό αλλά ως μέσο για να γίνει ή να μη γίνει κάτι. Ο νομοθέτης που προσπαθεί να προλάβει την κακή ή ανεξέλεγκτη εφαρμογή των νέων τεχνολογιών, ο συγγενής ο οποίος δεν θέλει να αποδεχτεί την πραγματικότητα, η εκκλησία που προβάλλει τις δικές της αντιρρήσεις, όλοι αυτοί προσεγγίζουν το ζευγάρι που προσπαθεί να τεκνοποιήσει ως μέσο. Με τον τρόπο αυτό όμως δεν προσεγγίζεται το πραγματικό συμφέρον του ζευγαριού αφού η εστίαση γίνεται σε άλλους στόχους.

Σύμφωνα με τους υποστηρικτές της υποβοήθησης στην ανθρώπινη αναπαραγωγή θα πρέπει το ζευγάρι που θέλει να τεκνοποιήσει να αντιμετωπίζεται με συμπάθεια. Η συμπάθεια αποτελεί ένα στοιχείο που ταιριάζει στο ανθρώπινο είδος αφού στηρίζεται στην ομοιότητα των ανθρώπων. Αυτό σημαίνει ότι μπορούμε

⁷⁰ Πελεγρίνης Θ., «Ηθική και Φιλοσοφία», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1997, σελ.81.

⁷¹ Πελεγρίνης Θ., «Ηθική και Φιλοσοφία», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1997, σελ.85.

⁷² Πρωτοπαπαδάκης Ευ., «Η Ευθανασία απέναντι στη Σύγχρονη Βιοηθική», Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2003,σελ.99.

εύκολα να μπούμε στη θέση ενός συνανθρώπου μας και να αντιληφθούμε πώς αισθάνεται. Με αυτόν τον τρόπο μπορούμε να κρίνουμε τι θα νιώθαμε ή τι θα επιθυμούσαμε οι ίδιοι αν βιώναμε την ίδια κατάσταση με αυτόν. Θα μπορούσαμε λοιπόν να αισθανθούμε οίκτο, συμπόνια και θλίψη για το πρόβλημά του. Και ενώ οι ηθικές θεωρίες καταρρίπτονται φιλοσοφικά ή στην πράξη, η συμπάθεια αποτελεί μια σταθερή ανθρώπινη ιδιότητα. Στην περίπτωση λοιπόν της παρένθετης μητρότητας θα πρέπει να γίνεται προσέγγιση κάθε περίπτωσης ξεχωριστά αφού στο επίκεντρό της βρίσκεται πάντα κάποιος άνθρωπος. Διαμορφώνοντας λοιπόν τη στάση μας με βάση την αρχή της συμπάθειας μπορούμε να αποδεχθούμε την παρένθετη μητρότητα ως ηθικά ορθή πρακτική κάτω βέβαια από συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Αυτό θα γίνει αν δίνεται έμφαση στην αξία της πράξης με βάση τον επιδιωκόμενο σκοπό και τα κίνητρα που τον έχουν ορίσει.

Άλλωστε η μέθοδος αυτή δεν προσκρούει στην κοινωνική ηθική αφού το παιδί δεν αποτελεί αντικείμενο συναλλαγής ενόψει κάποιου υλικού συμφέροντος ξένου προς το ίδιο, οπότε υπάρχει και ανηθικότητα καθώς δεν προστατεύεται η ανθρώπινη αξία αλλά συνάπτεται μια συμφωνία που απλώς αφορά το παιδί και καταρτίζεται προς το ηθικό συμφέρον του ίδιου, να αναγνωριστεί δηλαδή ως μητέρα του αυτή που πραγματικά επιθυμούσε τη γέννησή του.

Επιχειρήματα κατά της παρένθετης μητρότητας

Τα επιχειρήματα που διαμορφώνονται κατά της παρένθετης μητρότητας προέρχονται και από φιλοσόφους. Περιλαμβάνουν κυρίως τις ηθικές επιπτώσεις της μεθόδου τόσο στην παρένθετη μητέρα ως αυτόνομο άτομο όσο και στο παιδί που θα γεννηθεί.

Δεοντοκρατία

Μία από τις επικρατέστερες θεωρητικές προσεγγίσεις στην επίλυση ενός ηθικού προβλήματος είναι η δεοντοκρατία. Δεοντοκρατία είναι η ηθική θεωρία σύμφωνα με την οποία ενεργούμε με ηθικό τρόπο και ακολουθούμε τους ηθικούς κανόνες όχι για να επιτύχουμε την ατομική ή συλλογική ωφέλεια αλλά επιδιώκουμε το πρόπον, το δέον ως αυτοσκοπό. Θεσμοθετεί δηλαδή ορισμένες αξίες, βασιζόμενη σε απόλυτες ή έστω γενικές αρχές, οι οποίες προσδιορίζουν τι είναι ηθικά σωστό και τι λάθος. Για παράδειγμα οι επαγγελματικοί κώδικες δεοντολογίας οι οποίοι θέτουν συγκεκριμένους κανόνες συμπεριφοράς εντάσσονται σε αυτή την κατηγορία⁷³.

Η πρώτη βασική αντίρρηση που διατυπώνουν οι δεοντοκράτες στηρίζεται στη διάσπαση των διαφόρων σταδίων της προδημιουργίας. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με την Καθολική εκκλησία η ηθικότητα της σεξουαλικής επαφής έγκειται στο ότι συνδέει την αγάπη και την ένωση του ζευγαριού με την προδημιουργία. Η ένσταση σε αυτό το επιχείρημα έχει να κάνει με τα παντρεμένα ζεγάρια που είναι υπογόνιμα. Εφόσον δηλαδή δεν έχουν τη φυσική ικανότητα να συνδέσουν την ένωσή τους με την αναπαραγωγική διαδικασία με τη σεξουαλική επαφή, θα πρέπει κατά λογική ακολουθία να απέχουν από τη σεξουαλική επαφή σε όλο τον υπόλοιπο έγγαμο βίο τους.

Η δεύτερη αντίρρηση που προβάλλουν οι δεοντοκράτες σχετικά με την παρένθετη μητρότητα στηρίζεται στην αναπόφευκτη μεσολάβηση τρίτου προσώπου στη διαδικασία της αναπαραγωγής. Θεωρείται λοιπόν ότι αυτό αποτελεί έναν

⁷³ Susan R. Lamb, "The Ethics of Surrogacy, A Framework for Legal Analysis", σελ.403.

απαράδεκτο βιασμό του συζυγικού δεσμού και ότι προκαλεί μια απειλή της δέσμευσης πίστης μεταξύ των συζύγων. Από την άλλη ωστόσο παρά το γεγονός ότι η μέθοδος αυτή επιβάλλει την ύπαρξη τρίτου προσώπου μπορεί να συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο δηλαδή να ενδυναμώνει τη σχέση του ζευγαριού αφού μοιράζονται την αγωνία για τη γέννηση και ανατροφή ενός παιδιού που τόσο επιθυμούν⁷⁴.

Η τρίτη αντίρρηση που διατυπώνουν αφορά στην κατάσταση του παιδιού που γεννιέται ως αποτέλεσμα ενός συμβολαίου παρένθετης μητρότητας. Υποστηρίζουν λοιπόν ότι με τη μέθοδο αυτή παραβιάζονται το δικαίωμα του παιδιού να γνωρίζει τις ρίζες του, την προέλευσή του. Ωστόσο αυτό το επιχείρημα καταρρίπτεται όταν συγκρίνουμε την παρένθετη μητρότητα με την υιοθεσία. Στην περίπτωση αυτή δεν γίνεται λόγος για την σαφή προέλευση του παιδιού αλλά αντίθετα η μέθοδος αυτή δεν είναι μόνο αποδεκτή αλλά και άξια επαίνου. Η διαφορά ανάμεσα στις μεθόδους βέβαια έγκειται στο γεγονός ότι η υιοθεσία γίνεται από την αναγκαιότητα να βρεθούν σπίτια για ορισμένα ανεπιθύμητα ή ορφανά παιδιά ενώ η παρένθετη μητρότητα αποτελεί σκόπιμη δημιουργία νέας ζωής.⁷⁵

Υποστηρίζουν ότι στην περίπτωση της παρένθετης μητρότητας δεν μπορεί να αποκατασταθεί η αναπαραγωγική λειτουργία ούτε βέβαια να εκπαιδευθούν οι ασθενείς σχετικά με την κατάστασή τους. Στην πραγματικότητα η διαδικασία αυτή θα μπορούσε να αποσπάσει την προσοχή από τις αιτίες που προκαλούν την υπογονιμότητα και να έχει ως αποτέλεσμα να διακινδυνευθούν οι προσπάθειες για πρόληψη και ίαση της γυναικείας υπογονιμότητας. Με αυτή την έννοια, η παρένθετη μητρότητα ίσως αποτελεί έναν εύκολο και γρήγορο τρόπο να αποκατασταθεί το πρόβλημα της γονιμότητας χωρίς να επιλυθούν οι βασικές αιτίες που προκαλούν την αδυναμία τεκνοποίησης.

Ολισθηρή πλαγιά(Thin Edge of the Wedge)

⁷⁴ Susan R. Lamb, "The Ethics of Surrogacy, A Framework for Legal Analysis", σελ.404.

⁷⁵ Susan R. Lamb, "The Ethics of Surrogacy, A Framework for Legal Analysis", σελ.405.

Ένα συνεχώς επαναλαμβανόμενο επιχείρημα σε δημόσιες συζητήσεις σχετικά με τις νέες μεθόδους υποβοηθούμενης αναπαραγωγής ή με την νομιμοποίηση της ευθανασίας, των αμβλώσεων κλπ είναι αυτό της ολισθηρής πλαγιάς ή ατραπού. Η παρένθετη μητρότητα σαν μέθοδος υποβοήθησης στην ανθρώπινη αναπαραγωγή και αντιμετώπισης της ατεκνίας, προσφέρει στους επιστήμονες τη δυνατότητα για την εφαρμογή ερευνητικών και πειραματικών προγραμμάτων. Ενώ λοιπόν η μέθοδος αυτή προσφέρει τη δυνατότητα σε άτεκνα ζευγάρια να αποκτήσουν φυσικούς απογόνους περικλείει και ορισμένους κινδύνους. Πιο συγκεκριμένα, σε κάθε νέα ιατρική ή τεχνολογική μέθοδο θα πρέπει να ερευνούνται όχι μόνο οι βέβαιες αλλά οι πιθανές και ενδεχόμενες συνέπειες από την χρήση τους. Εάν αυτού του είδους οι επιπτώσεις είναι δυνητικά επικίνδυνες σε μεγαλύτερο βαθμό από τον οποίο οι βέβαιες συνέπειες θα ήταν οφέλιμες, τότε οφείλουμε να απαξιώσουμε την εν λόγω επιλογή και να προβούμε στην εναντία. Αυτό είναι το επιχείρημα της ολισθηρής πλαγιάς ή ατραπού (slippery slope argument) το οποίο αποτελεί την παρακαταθήκη του ωφελιμισμού στην Εφαρμοσμένη Ηθική Φιλοσοφία.

Αν για παράδειγμα ο φυσικός επιστήμονας επιτύχει την σχάση του ατόμου, οφείλει να εξετάσει την δημοσιοποίηση αυτού του επιτεύγματος με βάση το επιχείρημα της ολισθηρής πλαγιάς. Τα αρχικά του κίνητρα είναι προφανώς αγαθά. Γνωρίζει δηλαδή ότι η ενέργεια που απελευθερώνει η σχάση του ατόμου είναι επαρκής ώστε να ηλεκτροδοτηθούν και να θερμανθούν τεράστιες πόλεις οι οποίες δεν θα μπορούσαν να υποστηριχθούν ενεργειακά με διαφορετικό τρόπο. Από την άλλη πλευρά όμως, η επιστημονική του γνώση του επιτρέπει να προβλέψει ότι η πυρηνική ενέργεια μπορεί να εξαφανίσει, εάν χρησιμοποιηθεί παράλογα ολόκληρο τον πλανήτη. Τι πρέπει λοιπόν να κάνει; Οι υποστηρικτές του ωφελιμισμού θα απαντήσουν με σαφήνεια ότι θα πρέπει να κρατήσει την ανακάλυψη στο εργαστήριο και να μην τη δημοσιοποιήσει αφού η προσδοκώμενη ωφέλεια είναι κατά πολύ υποδεέστερη από τον δυνητικό κίνδυνο που θα προκύψει από αυτήν⁷⁶.

Για να το θέσουμε πιο παραστατικά ας φανταστούμε έναν παρατηρητή στην κορυφή ενός βουνού, η πλαγιά του οποίου είναι δυστυχώς ολισθηρή. Αυτός ξαφνικά παρατηρεί κάτι στην κοιλάδα αλλά δεν μπορεί να το διακρίνει. Αποφασίζει, λοιπόν, να κατέβει ως το πλάτωμα που βρίσκεται λίγο χαμηλότερα ώστε να βλέπει καλύτερα.

⁷⁶ Πρωτοπαπαδάκης Ευ., «Η Ολισθηρή Πλαγιά Αντιμέτωπη με τον Εαυτό της», Ηθική (2), 2006, σελ. 26-40.

Εξ αιτίας της κατάστασης του εδάφους όμως γλιστρά και βρίσκεται στους πρόποδες της πλαγιάς, κατάληξη που δεν βρισκόταν καθόλου στο αρχικό του σχέδιο. Αυτό ακριβώς τονίζει και το επιχείρημα της ολισθηρής πλαγιάς: εάν πιστεύουμε ότι υπάρχουν σημαντικές πιθανότητες να γλιστρήσουμε, ας μην επιχειρήσουμε καν το πρώτο βήμα της κατάβασης, όσο σημαντικό κι αν είναι εκείνο που θα στερηθούμε.⁷⁷

Με άλλα λόγια η βασική δομή του επιχειρήματος είναι η εξής: εάν επιτρέψουμε το Α, το Β θα ακολουθήσει κατ' ανάγκη ή είναι πολύ πιθανό να ακολουθήσει (όπου στο Α και το Β μπορούμε να βάλουμε ορισμένες πρακτικές όπως η ευθανασία). Το Β είναι ηθικά μη αποδεκτό ως εκ τούτου δεν μπορούμε να επιτρέψουμε και το Α. Ορισμένες φορές τίθεται ακόμα μια απαίτηση: ότι το Α είναι από μόνο του ηθικά ουδέτερο ή τουλάχιστον μπορεί να δικαιολογηθεί.

Συχνά διαχωρίζονται δύο διαφορετικές απόψεις: η λογική πλευρά (ή η σχετική με την αντίληψη) και η εμπειρική πλευρά (ή σχετική με την ψυχολογία) πλευρά. Η λογική πλευρά του επιχειρήματος υποστηρίζει ότι είμαστε λογικά υποχρεωμένοι να επιτρέψουμε το Β εφόσον έχουμε επιτρέψει το Α. Η εμπειρική πλευρά μας λέει ότι το αποτέλεσμα της αποδοχής του Α μας δείχνει ότι αργά η γρήγορα θα αποδεχτούμε και το δεύτερο.⁷⁸

Η ιατρική υποβοήθηση στην ανθρώπινη αναπαραγωγή και ειδικότερα η μέθοδος της παρένθετης μητρότητας είναι ένα σημαντικό σημείο διχογνωμίας. Είναι απολύτως λογικό μια νέα μέθοδος να συνταράξει τα νερά μιας κοινωνίας όταν βγάζει την αναπαραγωγική διαδικασία από τη φύση και στην ουσία την τοποθετεί στο εργαστήριο. Επιπροσθέτως, οι επικριτές της υποστηρίζουν ότι αν αρχικά επιτραπεί η εξωσωματική γονιμοποίηση και έπειτα η εμφύτευση του σχηματισμένου εμβρύου στη μήτρα μιας άλλης γυναίκας η οποία θα αναλάβει την κυοφορία του τότε ελλοχεύει ο κίνδυνος να γίνεται προσφυγή σε αυτές τις μεθόδους για να αποφύγει μια γυναίκα τη διαδικασία της εγκυμοσύνης την οποία μπορεί να θεωρεί επιβλαβή για την σωματική της ομορφιά ή εμπόδιο στην εξέλιξη της καριέρας της. Υπάρχει έντονος ο κίνδυνος να καταφεύγουν σε αυτή ζευγάρια μόνο και μόνο για να επιλέξουν το φύλο του παιδιού που θα αποκτήσουν ή γιατί όχι να μπορέσουν να ελέγξουν κάποια χαρακτηριστικά του (ευγονική πολιτική).

⁷⁷ Πρωτοπαπαδάκης Ευ., «Η Ολισθηρή Πλαγιά Αντιμέτωπη με τον Εαυτό της», Ηθική (2), 2006, σελ. 26-40.

⁷⁸ Wibren Van der Burg, The Slippery Slope Argument, σελ.42-43.

Η θέση αυτή στηρίζεται στην άποψη ότι η εξωσωματική γονιμοποίηση και η εμφύτευση του γονιμοποιημένου ωαρίου και πάλι στην μήτρα της γυναίκας θα πρέπει να απαγορευτεί γιατί μπορεί να οδηγήσει σε λιγότερο επιθυμητές μεθόδους όπως αυτή της κλωνοποίησης. Η προσφυγή σε αυτό το επιχείρημα έγκειται στην υποτιθέμενη προσφορά για γρήγορη λύση σε δύσκολες αποφάσεις. Η αδυναμία του επιχειρήματος περιλαμβάνει την πεσσιμιστική υπόθεση ότι το μεγαλύτερο κακό θα συμβεί αναπόφευκτα. Ολόκληρο το οικοδόμημα αυτού του επιχειρήματος είναι εύθραυστο: έτσι, η πυρηνική φυσική οδήγησε αναπόφευκτα στην ατομική βόμβα, η εναέρια μεταφορά σε αεροπειρατές, ο ηλεκτρισμός στην ηλεκτρική καρέκλα κλπ.⁷⁹

Με λίγα λόγια η κακή χρήση της μεθόδου και η επικινδυνότητα να θεωρήσει ο άνθρωπος τον εαυτό του έναν μικρό «θεό» που μπορεί να επεμβαίνει στα πάντα συνιστούν τον πυρήνα αυτού του επιχειρήματος. Ακόμα δηλαδή και αν η εξωσωματική γονιμοποίηση και ο δανεισμός της μήτρας είναι θεμιτή σε ορισμένες περιπτώσεις, είναι δυνατόν να αναγνωριστεί ως ηθική πράξη κάτι που μπορεί να οδηγήσει σε αθέμιτες πρακτικές; Ο επιστήμονας λοιπόν έχει καθήκον και αποτελεί ηθική υποχρέωσή του να εξετάζει όχι μόνο την ηθικότητα του σκοπού της ερευνητικής εργασίας του, αλλά και αυτήν της πιθανής πρακτικής εφαρμογής της.⁸⁰

Επιχειρήματα θεολογικής φύσεως

Ένας πολύ σημαντικός παράγοντας στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου εκτός από την κοινωνία στην οποία γεννιέται και μεγαλώνει, την μόρφωση που παίρνει, την οικογένεια από την οποία προέρχεται είναι και οι θρησκευτικές του πεποιθήσεις. Το άτομο από πολύ μικρή ηλικία αποκτά συνήθειες αλλά και νοοτροπία και τρόπο σκέψης χωρίς στην ουσία να τα έχει επιλέξει το ίδιο. Έτσι λοιπόν καθίσταται σαφές ότι μεγάλο μέρος των κοινωνικών μας αντιλήψεων διαμορφώνεται από τις επιταγές της θρησκείας, ειδικά σε έναν άνθρωπο ο οποίος είναι πιστός. Αλλά και το άτομο εκείνο που είτε δεν πιστεύει σε κάποιο δόγμα είτε είναι

⁷⁹ Edwards R.G., Fertilization of Human Eggs in Vitro: A Defense, σσ.75-76

⁸⁰ Πρωτοπαπαδάκης Ευ., «Η Ευθανασία απέναντι στη σύγχρονη Βιοηθική», Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2003, σελ.123.

αποστασιοποιημένο από αυτό εμποτίζεται και επηρεάζεται από τις αντιλήψεις της θρησκείας που του μεταδίδονται από το κοινωνικό σύνολο.

Όλες οι νέες μέθοδοι υποβοηθούμενης αναπαραγωγής και πιο συγκεκριμένα η παρένθετη μητρότητα έχει εγείρει ποικίλες αντιδράσεις και προβληματισμούς από πολλούς και διαφορετικούς τομείς του επιστητού. Η Ορθόδοξη Εκκλησία και η Χριστιανική Ηθική όπως είναι φυσικό δεν θα μπορούσαν παρά να εκφράσουν την δική τους άποψη για την ηθικότητα ή μη αυτών των πράξεων.

Ένα από τα πιο σημαντικά επιχειρήματα για την Ορθόδοξη παράδοση και ζωή είναι ότι η απόκτηση τέκνων αποτελεί φυσική συνέπεια του γάμου. Με την τεχνητή γονιμοποίηση θεωρούν ότι υποκαθίσταται ο ρόλος των συζύγων και ότι σε κάποιο βαθμό αναιρείται ο σκοπός του γάμου αφού διασπάται η μητρότητα και η πατρότητα. Η απόκτηση τέκνων αποτελεί καρπό της ένωσης του άνδρα και της γυναίκας και έκφραση της συμμετοχής τους στο δημιουργικό έργο του θεού. Ακόμα υποστηρίζουν ότι η αποδοχή της ατεκνίας θα πρέπει να γίνεται από το ζευγάρι ως θείο θέλημα. Η εξωσωματική γονιμοποίηση οδηγεί από τη φύση της σε διαχωρισμό της σεξουαλικής σχέσης από την αναπαραγωγική διαδικασία και την μεταφέρει στο ψυχρό εργαστήριο με αποτέλεσμα να χάνεται η ιερότητα της συζυγικής συνεύρεσης.

Ένα άλλο βασικό ηθικό θέμα που διατυπώνεται στην υποβοηθούμενη αναπαραγωγή έχει να κάνει με το ότι η κοινωνία αντιλαμβάνεται την αδυναμία απόκτησης τέκνων σαν ασθένεια. Στο θέμα αυτό η εκκλησία προτάσσει την αξιολόγηση του συμφέροντος του παιδιού που θα γεννηθεί ενώ θεωρεί ότι η μανιώδης προσπάθεια για απόκτηση τέκνου αποτελεί απαράδεκτο βιασμό της φύσης καθώς και ότι προδίδει εγωκεντρικά κίνητρα.⁸¹

Πολλοί πατέρες της εκκλησίας έχουν διατυπώσει τις απόψεις τους σχετικά με την υποβοηθούμενη αναπαραγωγή. Ο σεβασμιώτατος μητροπολίτης Εφέσου Χρυσόστομος Κωνσταντινίδης το 1958 ασχολήθηκε με το θέμα της τεχνητής σπερματέγχυσης. Στη συγκεκριμένη έκθεση τονίζεται αρχικά το δικαίωμα της επιστήμης της Θεολογίας να εκφράσει την άποψη της σε θέματα που αφορούν τη δημιουργία του ανθρώπου. Έπειτα απορρίπτεται η πρακτική λήψης του γονιμοποιού υγρού με τον αυνανισμό και θεμελιώνεται θεολογικά στην καταδίκη της πράξης του Αυνάν στο Γεν. 38,8-10, στους κανόνες του Πηδαλίου και στον 8^ο αιώνα του Ιωάννου

⁸¹ Φαναράς Γ. Βασίλειος, «Υποβοηθούμενη Αναπαραγωγή, Ηθικοκοινωνική Προσέγγιση», Το Παλίμψηστον, Θεσσαλονίκη, 2000, σελ.119-120.

του Νηστευτού που απαγορεύουν τη συμμετοχή στο μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας. Ακόμα, η τεχνική της σπερματέγχυσης, καθώς δεν αποτελεί πράξη συνουσίας για τη φυσιολογική τεκνοποιία, περιέχει την έννοια της αμαρτίας.⁸² Ο μητροπολίτης στην έκθεσή του αυτή τονίζει το διαχωρισμό της ομολογίας από την ετερόλογη γονιμοποίηση και υποστηρίζει ότι η απουσία του ανθρώπινου προσώπου και η υποκατάσταση του συζύγου από το γονιμοποιό υγρό του δότη αποτελεί ιδιότυπη μορφή μοιχείας και επομένως αμαρτία. Τέλος, υποστηρίζει ότι η τεχνητή γονιμοποίηση σαν μέθοδος απορρίπτεται από την Ορθόδοξη Εκκλησία.⁸³

Σε βιβλίο του μητροπολίτη των Κυθήρων Μελέτιου Γαλανόπουλου βρίσκουμε έναν ορισμό της τεχνητής γονιμοποίησης. Σύμφωνα με αυτόν «Τεχνητή γονιμοποίηση είναι η παρά τους φυσικούς και θείους νόμους επιδιωκόμενη και κατορθούμενη κύηση της γυναίκας. Κατά την τεχνητήν γονιμοποίησιν η κύηση γίνεται χρησιμοποιουμένου σπέρματος τρίτου ανδρός, ουχί δε του νομίμου». Όπως βλέπουμε από τον ορισμό ο σεβασμιώτατος δεν γνώριζε την ομολογη τεχνητή γονιμοποίηση οπότε και απορρίπτει απερίφραστα τη μέθοδο. Μάλιστα θεωρεί ότι η τεχνητή γονιμοποίηση όταν γίνεται με σπέρμα δότη είναι ηθικά μη αποδεκτή μέθοδος, αντίθετη με τη φύση, η οποία καταδικάζει τον άνθρωπο στην τάξη των ζώων.⁸⁴

Σχετικά με την δανεική μητρότητα έχουμε την άποψη του Χριστόδουλου Παρασκευαΐδη. Εκείνος αποδέχεται την ομολογη τεχνητή γονιμοποίηση στα πλαίσια της ποιμαντικής αντιμετώπισης του θέματος στηριζόμενος στο ότι αν η τεχνητή γονιμοποίηση γίνεται με μοναδικό δότη το νόμιμο σύζυγο με στόχο τη βοήθεια της συζυγικής πράξεως και με προϋπόθεση το σεβασμό προς το ανθρώπινο έμβρυο τότε είναι ηθικά αποδεκτή. Αντίθετα, απορρίπτει κατηγορηματικά την ετερόλογη εξωσωματική γονιμοποίηση γιατί διασπάται ο πνευματικός σύνδεσμος που ενώνει το ζευγάρι. Πιο συγκεκριμένα υποστηρίζει ότι δεν υπάρχει το στοιχείο της αμοιβαίας προσωπικής δωρεάς του ενός συζύγου προς τον άλλο. Ένας δότης, άγνωστος δεν μπορεί να διεκδικήσει τον τίτλο του πατέρα, δεν μπορεί να εισβάλλει στον ιερό χώρο της αυστηρά προσωπικής ζωής των συζύγων ακόμα και στην περίπτωση

⁸² Φαναράς Γ. Βασίλειος, «Υποβοηθουμένη Αναπαραγωγή, Ηθικοκοινωνική Προσέγγιση», Το Παλίμψηστον, Θεσσαλονίκη, 2000, σελ.122.

⁸³ Φαναράς Γ. Βασίλειος, «Υποβοηθουμένη Αναπαραγωγή, Ηθικοκοινωνική Προσέγγιση», Το Παλίμψηστον, Θεσσαλονίκη, 2000, σελ.122-123.

⁸⁴ Φαναράς Γ. Βασίλειος, «Υποβοηθουμένη Αναπαραγωγή, Ηθικοκοινωνική Προσέγγιση», Το Παλίμψηστον, Θεσσαλονίκη, 2000, σελ.123-124.

συναίνεσης.⁸⁵ Αναφέρεται και στην παρένθετη μητρότητα την οποία καταδικάζει αναφερόμενος μόνο στην ετερόλογη γονιμοποίηση γιατί αν και δεν υπάρχει ολοκληρωμένη επαφή της δανεικής μητέρας με το νόμιμο σύζυγο, η σπερματέγχυση στη δανεική μητέρα και η προσφορά ωαρίου από αυτήν αλλοιώνει το δεσμό του γάμου.

Ο πατέρας Νικόλαος Χατζηνικολάου ο οποίος μάλιστα έχει ασχοληθεί με θέματα γενετικής επιστήμης εισάγει έναν ακόμα προβληματισμό. Αναφέρει λοιπόν για το έμβρυο ότι είναι άνθρωπος, είναι πρόσωπο με ταυτότητα, ψυχή ζώσα. Από την κατάσταση αυτή προκύπτουν τα δικαιώματα του εμβρύου, τα οποία είναι η ταυτότητα, το δικαίωμα της ζωής και το δικαίωμα της αιωνιότητας.⁸⁶ Υποστηρίζει ότι μόλις αρχίσει η γονιμοποίηση και δημιουργηθεί το ζυγωτό, αυτό δεν είναι πλέον μόνο ανθρώπινο αλλά και άνθρωπος. Από εκεί και πέρα αρχίζει η πορεία της ψυχοσωματικής τελειοποίησης του ανθρώπου. Όλα τα άλλα στάδια (14^η μέρα, σχηματισμός βλαστοκύστης, οργανογένεση, τοκετός) αποτελούν απλές φάσεις του ενός και ανεπανάληπτου γεγονότος του συγκεκριμένου ανθρώπου.

Εμπλοκή τρίτου προσώπου

Μια ακόμα ηθική ένσταση στηρίζεται στην εμπλοκή ενός τρίτου προσώπου στην αναπαραγωγική διαδικασία. Έτσι προκύπτει ένα διφυές ερώτημα: έχουμε το δικαίωμα να ζητήσουμε από κάποια συνάνθρωπό μας να πάρει στους ώμους της το βάρος της συμμετοχής στη δημιουργία μιας ανθρώπινης ζωής;

Διάφοροι ερευνητές του θέματος αλλά και απλοί άνθρωποι αναρωτιούνται για το πώς μπορεί να είναι μια τυπική παρένθετη μητέρα. Αυτό συμβαίνει γιατί ενώ είναι εύκολα κατανοητό ότι η απογοήτευση και η επιθυμία απόκτησης φυσικών απογόνων είναι η αιτία που παρακινεί ένα υπογόνιμο ζευγάρι να εισέλθει στη διαδικασία ενός συμβολαίου παρένθετης μητρότητας, αντίθετα τα κίνητρα που ωθούν μια γυναίκα να

⁸⁵ Φαναράς Γ. Βασίλειος, «Υποβοηθούμενη Αναπαραγωγή, Ηθικοκοινωνική Προσέγγιση», Το Παλίμψηστον, Θεσσαλονίκη, 2000, σελ.125.

⁸⁶ Φαναράς Γ. Βασίλειος, «Υποβοηθούμενη Αναπαραγωγή, Ηθικοκοινωνική Προσέγγιση», Το Παλίμψηστον, Θεσσαλονίκη, 2000, σελ.132.

γίνει η παρένθετη μητέρα είναι πολύ πιο αινιγματικά και περίεργα. Τα ζευγάρια που δεν μπορούν να αποκτήσουν παιδιά αισθάνονται πολλές φορές σαν «δεύτερης κατηγορίας» πολίτες και είναι αυτό που τους ενισχύει την επιθυμία να γίνουν γονείς. Ένα άλλο κίνητρο γι' αυτούς είναι η επιθυμία τους να συνεχίσουν το γενεαλογικό τους δέντρο και επιθυμούν το παιδί τους να έχει γενετική σχέση τουλάχιστον με τον ένα από τους δύο γονείς από το να καταφύγουν στην υιοθεσία. Αντίθετα με το ότι οι περισσότεροι πιστεύουν ότι πρωταρχικό τους κίνητρο είναι το οικονομικό όφελος, οι ίδιες υποστηρίζουν ακράδαντα ότι επιλέγουν να κυοφορήσουν παιδιά για άλλους κυρίως από αλτρουισμό. Πιο συγκεκριμένα, πολύ μικρό ποσοστό γυναικών υποστηρίζουν ότι η χρηματική τους αμοιβή είναι το βασικό κίνητρο για να εμπλακούν σε μια τέτοια κατάσταση. Οι γυναίκες αυτές συνήθως αισθάνονται συμπάθεια για τα ζευγάρια που δεν μπορούν να αποκτήσουν παιδιά. Άλλες, θέλουν να συμμετάσχουν σε μια ξεχωριστή δράση, να αποκτήσουν την αίσθηση της επιτυχίας ή να τονώσουν την αυτοπεποίθησή τους. Με βάση μάλιστα μια έρευνα σε έξι κέντρα παρένθετης μητρότητας όπου έγιναν συνεντεύξεις σε 28 παρένθετες μητέρες αναφέρουν κίνητρα που αντανακλούν παραδοσιακές απόψεις σχετικά με την αναπαραγωγή, τη μητρότητα και την οικογένεια ενώ μειώνουν χαρακτηριστικά όπως η χρηματική αμοιβή.⁸⁷

Σε γενικές γραμμές τα συμβόλαια ποικίλουν. Σε άλλα το ρόλο της φέρουσας μητέρας αναλαμβάνει ένα συγγενικό πρόσωπο του ζευγαριού όπως η αδερφή της συζύγου, η μητέρα της, ή ακόμα και μια κόρη η οποία θα φέρει το έμβρυο για τη μητέρα της. Άλλες περιπτώσεις αφορούν μια φίλη ενώ πολλοί βρίσκουν μια παρένθετη μητέρα η οποία δεν έχει καμία σχέση με το ζευγάρι των κοινωνικών γονιών πριν εκείνοι την αναζητήσουν.⁸⁸

Ένας αρκετά στρεσογόνος παράγοντας για το ζευγάρι που επιθυμεί να αποκτήσει φυσικό απόγονο σχετίζεται με τη δυσκολία να βρουν μια παρένθετη μητέρα που θα είναι συμβατή με αυτούς, που θα τους ταιριάζει. Σε μια έρευνα του Van den Akker από τις 29 γυναίκες που συμμετείχαν και επιθυμούσαν να καταφύγουν στη μέθοδο αυτή οι 8 είχαν διαπραγματευτεί με δύο πιθανές παρένθετες

⁸⁷ Janice Ciccarelli, Linda Beckman, "Navigating rough waters : An Overview of Psychological Aspects of Surrogacy", *Journal of Social Issues*, 61(1):21-43, 2005, σελ.30.

⁸⁸ R.J.Edelmann, "Surrogacy : the psychological issues", *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 22(2), 2004, σελ.124.

μητέρες, οι 3 είχαν διαπραγματευτεί με τρεις, ενώ 1 με τέσσερις υποψήφιες παρένθετες μητέρες. Είναι λοιπόν πολύ σημαντικό το ζευγάρι και η παρένθετη μητέρα να μπορούν να επικοινωνήσουν, να έχουν παρόμοιες αντιλήψεις και να μπορούν να συνεργαστούν. Έτσι το ζευγάρι νιώθει πιο ήρεμο και σίγουρο για την επιτυχία της επιθυμίας τους.

Ενώ λοιπόν οι επιλογές αντιμετώπισης της υπογονιμότητας έχουν αυξηθεί συγχρόνως αυξάνεται η συναισθηματική επένδυση του ζευγαριού αλλά και ο χρόνος που αφιερώνουν για να επιτύχουν το σκοπό τους. Στην έρευνα του Edelman όπου συμμετείχαν 152 ζευγάρια τα οποία είχαν υποστεί εξωσωματική γονιμοποίηση ο χρόνος που προσπαθούσαν να συλλάβουν ποίκιλε από 6 μήνες έως 15 χρόνια.

Έχει ενδιαφέρον να δούμε πέρα από τα κίνητρα τα οποία ωθούν μια γυναίκα να μπει σε αυτή τη διαδικασία του δανεισμού μήτρας και την ψυχολογική της κατάσταση μετά από αυτήν την εμπειρία. Σε γενικές γραμμές οι παρένθετες μητέρες δηλώνουν ικανοποιημένες από την εμπειρία τους. Ο Ciccarelli πραγματοποίησε έρευνα όπου πήραν μέρος 14 συμμετέχουσες (7 παρένθετες μητέρες και 7 φέρουσες μητέρες) οι οποίες ρωτήθηκαν 5 έως 10 χρόνια μετά την εμπειρία τους. Οι γυναίκες αυτές βρέθηκαν μέσα από ειδικά γραφεία παρένθετης μητρότητας στα οποία είχαν εργαστεί και επιλέχθηκαν με κριτήριο την επιθυμία τους να συμμετάσχουν εθελοντικά στην έρευνα. Σχεδόν όλες οι συμμετέχουσες ήταν κάτοικοι της Καλιφόρνια και μεταξύ είκοσι και τριάντα ετών. Οι περισσότερες ήταν χριστιανές και είχαν τουλάχιστον ένα παιδί πριν λειτουργήσουν ως παρένθετες μητέρες⁸⁹. Όλες ήταν ικανοποιημένες από την εμπειρία τους να γίνουν παρένθετες μητέρες και θεώρησαν ότι βγήκαν καλύτερες από αυτήν τους την εμπειρία.

Σε γενικές γραμμές οι περισσότερες έρευνες υποστηρίζουν ότι οι παρένθετες μητέρες αναπτύσσουν κάποια σχέση περισσότερο με το ζευγάρι για το οποίο κυοφορούν παρά με το ίδιο το βρέφος. Οι γυναίκες λοιπόν αναφέρονται στο έμβρυο που αναπτύσσεται σαν το παιδί του ζευγαριού και όχι σαν το δικό τους παιδί και έτσι αποδεικνύουν μικρότερη σύνδεση με το έμβρυο κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης σε σχέση με άλλες έγκυες γυναίκες. Γι' αυτό είναι σαφές ότι έχει να κάνει σε μεγάλο βαθμό με το είδος και την ποιότητα της σχέσης που έχει η παρένθετη μητέρα με το ζευγάρι για το αν αυτή θα μείνει ικανοποιημένη από την εμπειρία της. Επιπροσθέτως,

⁸⁹ Janice Ciccarelli, Linda Beckman, "Navigating rough waters : An Overview of Psychological Aspects of Surrogacy", *Journal of Social Issues*, 61(1):21-43, 2005, σσ31-32.

μια περαιτέρω εξέταση του θέματος δείχνει ότι η σχέση με το ζευγάρι είναι κυρίως σχέση με την γυναίκα που προορίζεται για μητέρα. Κατά συνέπεια, η εγκυμοσύνη ορίζεται σαν ρόλος μιας γυναίκας και έτσι οι δύο γυναίκες ανταλλάσσουν εμπειρίες και γεγονότα σχετικά με την εγκυμοσύνη με αποτέλεσμα να δημιουργούν έναν στενό δεσμό.

Ανεκπλήρωτες προσδοκίες συνδέονται με τη απογοήτευση από την εμπειρία της παρένθετης μητέρας. Στην έρευνα του Ciccarelli (1997), 4 από τις 14 γυναίκες είχαν ανεκπλήρωτες προσδοκίες και στις δύο από αυτές τις περιπτώσεις ήταν χαμηλές οι προσδοκίες που είχαν να κάνουν με τον βαθμό της σχέσης που ανέπτυξαν με το ζευγάρι και με το πόσο στενούς δεσμούς ανέπτυξαν. Τέτοιου είδους θέματα μπορούν να προκύψουν οποιαδήποτε στιγμή, κατά τη διάρκεια της αρχικής συμφωνίας, κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης ή ακόμα και πολλά χρόνια μετά την γέννηση του εμβρύου. Για παράδειγμα έχει μεγάλη σημασία η αλληλεπίδραση του ζευγαριού με την παρένθετη ή φέρουσα μητέρα μετά την γέννηση. Αν δηλαδή η παρένθετη μητέρα μπορεί να βλέπει και να κρατάει το μωρό αισθάνεται ότι αντιμετωπίζεται με σεβασμό κι έτσι ικανοποιείται στο μέγιστο βαθμό.

Αν και είναι ελάχιστες οι έρευνες που έχουν ασχοληθεί με τη σχέση της παρένθετης μητέρας με το ζευγάρι μετά τα δέκα χρόνια από τη γέννηση του παιδιού, γίνεται σαφές σε όλες ότι εκείνο που ενδιαφέρει πιο πολύ τις γυναίκες που μπαίνουν σε αυτή την διαδικασία είναι η επικοινωνία και η επαφή με το ζευγάρι αλλά και με το ίδιο το παιδί. Όσο αρχίζει να λεπταίνει και να χάνεται η επαφή οι παρένθετες μητέρες απογοητεύονται και δυσαρεστούνται.

Ως εδώ έχει παρουσιαστεί μια γενικά ρόδινη εικόνα σχετικά με τα αποτελέσματα των συμβολαίων παρένθετης μητρότητας για την μητέρα που κυοφορεί και γεννά. Ωστόσο, υπάρχουν και αρκετά σκοτεινά σημεία και σημαντικές αρνητικές επιδράσεις στο συναισθηματικό τομέα. Ήπιες και παροδικές αρνητικές επιπτώσεις από την εμπειρία αυτή ίσως να συμβαίνουν σε διαφορετικό βαθμό σε όλες τις γυναίκες. Σε μία άλλη έρευνα ο Blyth(1994) εντόπισε δύο γυναίκες από τις 17 της έρευνας οι οποίες μετάνιωσαν για την απόφασή τους. Μάλιστα αυτή η έρευνα είναι η μόνη που παρουσιάζει ένα 25% των γυναικών οι οποίες δέχτηκαν έντονη συναισθηματική δυσφορία όταν έπρεπε να παραδώσουν το παιδί στους κοινωνικούς γονείς. Δεν είναι βέβαια σαφές αν αυτή η δυσφορία προέρχεται από την ίδια την διαδικασία της παρένθετης μητρότητας, από την έλλειψη θεραπευτικής παρέμβασης ή

και από τα δύο. Στην έρευνα του Ciccarelli αναφέρεται ότι η επαγγελματική στήριξη και παρέμβαση πριν αλλά και κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης ίσως μεγαλώνει τα ποσοστά ικανοποίησης των γυναικών. Μάλιστα πολλά γραφεία προσφέρουν ψυχολογική υποστήριξη στις γυναίκες καθ' όλη την διάρκεια της διαδικασίας και μάλιστα οι γυναίκες αυτές σύμφωνα με την έρευνα του Ciccarelli υποστηρίζουν ότι η ικανοποίησή τους αυξήθηκε λόγω της πρόσβασής τους σε επαγγελματίες οι οποίοι τις βοήθησαν να κατευθυνθούν σωστά σε όλη την διαδικασία και να αντιμετωπίσουν τις συναισθηματικές καταστάσεις και οποιοδήποτε πρόβλημα προέκυπτε. Αντίθετα σε μια άλλη έρευνα, αυτή του Van de Akker φαίνεται ότι η χρησιμότητα της συμβουλευτικής ποίκιλε μεταξύ των παρένθετων μητέρων. Από τις 15 που συμμετείχαν στην έρευνα, 1 μόνο απάντησε ότι δέχτηκε μεγάλη πρακτική βοήθεια, 7 ότι δέχτηκαν αρκετή πρακτική βοήθεια ενώ οι υπόλοιπες 7 ότι δεν βοηθήθηκαν καθόλου πρακτικά από τους συμβούλους.

Τώρα πια σε μια προσπάθεια να μειωθούν όσο το δυνατόν περισσότερο οι αρνητικές επιπτώσεις πολλά γραφεία στις ΗΠΑ συνάπτουν συμβόλαια μόνο με γυναίκες που έχουν στο παρελθόν κυοφορήσει και γεννήσει δικά τους παιδιά. Αυτό αυξάνει τις πιθανότητες για επιτυχή γέννηση και ικανοποίηση του συμβολαίου, μιας και γυναίκες που έχουν την εμπειρία του δεσίματος με το παιδί κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης έχουν μια πιο ρεαλιστική αντίληψη για το πώς θα είναι να κυοφορεί το παιδί για ένα άλλο ζευγάρι⁹⁰.

Επιπροσθέτως, τονίζεται ότι οι αρνητικές επιπτώσεις που παρουσιάζονται στην έρευνα του Blyth ίσως οφείλονται στο γεγονός ότι όλες εκτός από δύο ήταν παρένθετες μητέρες που είχαν δώσει το γενετικό υλικό τους. Έτσι, ανακύπτει το ερώτημα για το αν οι υποψήφιες παρένθετες μητέρες θα πρέπει να διαλέγουν τον τύπο της παρένθετης μητρότητας που ταιριάζει καλύτερα στις απόψεις και στις αξίες τους.⁹¹

Η συμμετοχή τρίτου προσώπου στη διαδικασία της φυσικής τεκνοποιίας προκαλεί υποβιβασμό της έννοιας της μητρότητας και της πατρότητας γιατί μπορεί να οδηγήσει σε εξασθένηση ή αμφισβήτηση της σχέσης γονέα-παιδιού ή σε μη ισοδύναμη σχέση γονέα-παιδιού (αφού ο ένας θα είναι φυσικός γονέας και ο άλλος θα

⁹⁰ Janice Ciccarelli, Linda Beckman, "Navigating rough waters : An Overview of Psychological Aspects of Surrogacy", *Journal of Social Issues*, 61(1):21-43, 2005, σελ.34.

⁹¹ Janice Ciccarelli, Linda Beckman, "Navigating rough waters : An Overview of Psychological Aspects of Surrogacy", *Journal of Social Issues*, 61(1):21-43, 2005, σελ.34.

έχει το ρόλο μητριάς ή πατριού) ή στην παρεμβολή της φέρουσας μητέρας στη σχέση του ζευγαριού.

Ο μεγαλύτερος όγκος της έρευνας σχετικά με τις ψυχολογικές επιπτώσεις έπειτα από ένα συμβόλαιο παρένθετης μητρότητας βασίζεται στον αντίκτυπο στις γυναίκες που αναλαμβάνουν να κυοφορήσουν το έμβρυο και έπειτα να το παραδώσουν στους κοινωνικούς γονείς. Μόνο 4 έρευνες έχουν βρεθεί που να αφορούν το ζευγάρι που επιθυμεί να αποκτήσει φυσικούς απογόνους. Μια απ' αυτές είναι η έρευνα του Blyth στη Μεγάλη Βρετανία, όπου ρωτήθηκαν 20 άτομα (9 ζευγάρια, 1 άνδρας και 1 γυναίκα) οι οποίοι είχαν αποκτήσει παιδί μέσω της μεθόδου αυτής ή βρίσκονταν στα πρώτα στάδια του συμβολαίου. Η πλειοψηφία των ζευγαριών είχαν συνάψει συμβόλαιο με παρένθετη μητέρα που θα έδινε και το γενετικό της υλικό (traditional surrogate). Σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις, η απόφαση να στραφούν στην παρένθετη μητέρα ελήφθη από τη σύζυγο μόνη της η οποία στη συνέχεια έπεισε το σύζυγο να μπουν στη διαδικασία αυτή. Σε αυτές τις εκθέσεις αναφέρονται οι δυσκολίες και η αναμενόμενη αμηχανία του ζευγαριού να βρει πληροφορίες για την πιθανή παρένθετη μητέρα αλλά και αντίστροφα να δώσουν σε εκείνη πληροφορίες για τους ίδιους. Σε μια άλλη έρευνα, αυτή του Kleinpeter, τέθηκαν τηλεφωνικώς ερωτήσεις σε 26 γονείς (24 γυναίκες) που συμμετείχαν στη μέθοδο υποκατάστατης μητρότητας. Οι περισσότεροι κοινωνικοί γονείς ήταν παντρεμένοι, λευκοί και είχαν εισόδημα πάνω \$80.000 το χρόνο. Ο κυρίαρχος λόγος γι' αυτούς για να μπουν στη διαδικασία αυτή ήταν η επιθυμία τους να έχουν ένα γενετικό σύνδεσμο με το παιδί τους. Παρά το γεγονός ότι όλοι τους είχαν ανησυχία για το οικονομικό άγχος, για νομικά ζητήματα, έγνοια για το αν η φέρουσα μητέρα θα πρόσεχε τον εαυτό της και το έμβρυο κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης, οι περισσότεροι περιέγραψαν τη σχέση τους με τη φέρουσα μητέρα ως θετική. Στην έρευνα αυτή σημειώνεται ότι τα μισά περίπου ζευγάρια είχαν στήριξη από τις οικογένειες τους ενώ άλλοι υποστήριξαν ότι είχαν ανάμεικτες αντιδράσεις⁹².

Ωστόσο, δεν έχουν γίνει καθόλου έρευνες στις ψυχολογικές επιπτώσεις της διαδικασίας της παρένθετης μητρότητας στο παιδί. Ακόμα, μια διερεύνηση που έγινε σε σχετικά πεδία έδειξε ότι δεν μπορούν να παραλληλιστούν. Για παράδειγμα, η

⁹² Janice Ciccarelli, Linda Beckman, "Navigating rough waters : An Overview of Psychological Aspects of Surrogacy", *Journal of Social Issues*, 61(1):21-43, 2005, σελ.35.

υιοθεσία δεν μπορεί να συγκριθεί με την παρένθετη μητρότητα καθώς τα παιδιά που υιοθετούνται δεν έχουν καμία γενετική σχέση με κανέναν από τους γονείς ενώ επίσης η υιοθεσία είναι μια κοινωνικά αποδεκτή πράξη, η οποία δεν παραβιάζει τις παραδοσιακές δομές. Άλλες έρευνες που μελετούν την γνωστική και κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού που προέρχεται από τις νέες αναπαραγωγικές τεχνολογίες, κυρίως από την εξωσωματική γονιμοποίηση ή που η σύλληψη γίνεται με τη δωρεά γενετικού υλικού πολλές φορές συγκρίνονται με την παρένθετη μητρότητα. Διάφορες εκθέσεις για τα παιδιά που έχουν προέλθει από εξωσωματική γονιμοποίηση στα στάδια ανάπτυξης από τη νηπιακή ηλικία ως την εφηβεία δείχνουν ανάλογες επιδόσεις με τα υπόλοιπα παιδιά και σε ορισμένες περιπτώσεις σημειώνουν μεγαλύτερα ποσοστά σε επικοινωνιακές και κοινωνικές δεξιότητες. Μια άλλη έρευνα η οποία συγκρίνει τη δωρεά γενετικού υλικού, δηλαδή οικογένειες που έχουν υιοθετήσει παιδί και οικογένειες που προέρχονται από εξωσωματική γονιμοποίηση ανέφερε ότι σημαντικές διαφορές στην ψυχολογική κατάσταση των παιδιών από τριών έως οκτώ ετών. Μάλιστα για τα παιδιά φαίνεται το πώς μια εγκυμοσύνη επετεύχθη είναι ένα όχι τόσο σημαντικό θέμα για την ψυχολογία τους, όσο αν η μητέρα που γεννά ένα παιδί επιλέγει να μην το κρατήσει.⁹³

Άλλες φιλοσοφικές θέσεις

Σύμφωνα με την ηθική των αρχών διατυπωμένη από τους Beauchamp και Childress το 1983 υπάρχουν ορισμένες αρχές που διέπουν την βιοϊατρική ηθική. Τρεις από αυτές έχουν δηλωθεί ονομαστικά: η αυτονομία (autonomy), η αγαθοεργία (beneficence) και η δικαιοσύνη (justice).

Όταν αναφερόμαστε στην *αυτονομία* εννοούμε ότι τα άτομα θα πρέπει να επιλέγουν ελεύθερα το τι θα κάνουν, εκτός ή μέχρι οι πράξεις τους να προκαλέσουν σοβαρό κακό σε άλλους ή να περιορίσουν σημαντικά την ελευθερία των άλλων. Σχετικά με την αυτονομία υπάρχουν δύο διαφορετικές πτυχές: η προώθηση της ελευθερίας των άλλων και το να μην προκαλείται κακό σε αυτούς.

⁹³ Janice Ciccarelli, Linda Beckman, "Navigating rough waters : An Overview of Psychological Aspects of Surrogacy", *Journal of Social Issues*, 61(1):21-43, 2005, σελ.37.

Η αρχή της *αγαθοεργίας* περιλαμβάνει ελεημοσύνη, φιλανθρωπία και παραπέμπει στην υποχρέωση βοήθειας στον διπλανό μας όταν μπορεί να το κάνει χωρίς να προξενεί κακό ούτε στον ίδιο ούτε στους άλλους. Εφόσον λοιπόν υπάρχει όφελος του δέκτη της αγαθοεργίας, το οποίο δεν συνεπάγεται κινδύνους ή ατομική βλάβη, τότε η πράξη είναι ηθικά αποδεκτή. Στην περίπτωση της παρένθετης μητρότητας εφόσον δεν υπάρχει κίνδυνος για την γυναίκα που κυοφορεί, τότε η παραπάνω αρχή μπορεί να εφαρμόζεται ανεπιφύλακτα. Η αρχή της αγαθοεργίας περιλαμβάνει την αρχή της μη βλάβης (*primum non nocere*).⁹⁴

Όταν μιλάμε για *δικαιοσύνη*, τέλος, αναφερόμαστε στην ίση διανομή των ελευθεριών, των οφελειών και των κακών. Οι αρχές αυτές θα πρέπει να τεθούν σε ισορροπία μεταξύ του ατόμου που παρεμβάλλεται (είτε πρόκειται για δότη, είτε για παρένθετη μητέρα), του ζευγαριού που θέλει να τεκνοποιήσει, του παιδιού που πρόκειται να γεννηθεί, της οικογένειας αλλά και ολόκληρης της κοινωνίας⁹⁵.

Η δεοντολογική κατεύθυνση υπερασπίζεται την «αυταξία» των έλλογων όντων και έτσι ουσιαστικά στρέφεται ενάντια στη γενετική παρέμβαση σε αυτά. Για τον Hobbes ο άνθρωπος είναι από τη φύση του εγωιστικό ον και όλα τα ανθρώπινα κίνητρα οδηγούνται από το προσωπικό συμφέρον του καθενός. Στην περίπτωση λοιπόν της παρένθετης μητρότητας ο εγωισμός υπερέχει των όποιων συνθηκών και η ελευθερία που έχει ο άνθρωπος να χρησιμοποιήσει τη δύναμή του κατά βούληση θα τον οδηγήσουν στη χρησιμοποίηση του κατάλληλου μέτρου για να συντηρήσει τη ζωή του. Ο Rousseau σε αντίθεση με τον Hobbes θεωρεί ότι ο άνθρωπος είναι εκ φύσεως καλός και ότι για χάρη του γενικού συμφέροντος (συντήρηση της κοινωνίας) θα συμμορφωθεί με τους όρους του κοινωνικού συμβολαίου. Στον Spinoza ο άνθρωπος δεν είναι ελεύθερος αλλά έρμαιο του θεού. Η θεωρία του ήταν επικεντρωμένη στην άποψη ότι ο Θεός και η φύση ήταν ένα πράγμα (*Deus sive natura*). Ο Πλάτωνας από την άλλη μεριά που κατηγορήθηκε για τις απόψεις του απέναντι στις γυναίκες θα τασσόταν με το ωφελμιστικό πλαίσιο, αφού όλοι και όλα θα έπρεπε να χρησιμοποιηθούν για το καλό της πολιτείας. Στην ίδια κατεύθυνση κινούταν και όλη η ελληνική αρχαιότητα δίνοντας αξία στο γενικό καλό.

⁹⁴ Chervenak F., McCullough L., Rosenwaks Z., Ethical Dimensions of the Number of Embryos to be Transferred in In Vitro Fertilization, *Journal of Assisted Reproduction and Genetics*, vol.18 (11), 2001, σελ.584.

⁹⁵ T.B. Hargreave, "Ethics of Reproductive Research and Treatment", σελ.10.

Στην φιλοσοφία της γλώσσας πάλι τα αυτονόητα ανατρέπονται. Οι έννοιες «οικογένεια», «πατέρας», «μητέρα» είναι μεταβλητές και δέχονται συνεχώς καινούριες ερμηνείες και ό,τι θεωρείται σήμερα αφύσικο ενδέχεται στο μέλλον να θεωρείται φυσικό. Γι' αυτήν το πρόβλημα των «δανεικών μητέρων» μπορεί να βρει τη λύση αν ανασκευαστεί το παραδοσιακό περιεχόμενο των εννοιών αυτών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΕΣ ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ

Οι σχετικές με την παρένθετη μητρότητα διατάξεις αποτελούν σπουδαία καινοτομία στο πεδίο των οικογενειακών σχέσεων και τοποθετούν την Ελλάδα ανάμεσα στις ελάχιστες χώρες που έχουν ρυθμίσει το θέμα αυτό διεθνώς. Την παρένθετη μητρότητα αποδέχεται και ρυθμίζει λεπτομερώς -ως προς τις προϋποθέσεις και τις συνέπειές της- ο ΑΚ (αρθρ.1458 και 1464) και συμπληρωματικά ο ν. 3305/2005 (άρθρ. 13), ως μέθοδο αντιμετώπισης της ανθρώπινης αδυναμίας απόκτησης τέκνου με φυσικό τρόπο.

Σύμφωνα με τον ΑΚ 1455, η υποβοήθηση στην ανθρώπινη αναπαραγωγή (τεχνητή γονιμοποίηση) επιτρέπεται μόνο για να αντιμετωπίζεται η αδυναμία απόκτησης τέκνων με φυσικό τρόπο ή για να αποφεύγεται η μετάδοση στο τέκνο σοβαρής ασθένειας. Η υποβοήθηση αυτή επιτρέπεται μέχρι την ηλικία φυσικής ικανότητας αναπαραγωγής του υποβοηθούμενου προσώπου ενώ απαγορεύεται η ανθρώπινη αναπαραγωγή με τη μορφή της κλωνοποίησης.

Η μέθοδος της παρένθετης μητρότητας σαν μορφή αντιμετώπισης της γυναικείας αδυναμίας απόκτησης τέκνου με την παρεμβολή άλλης γυναίκας εκτός της συζύγου, όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω αποτελεί γνωστό φαινόμενο και συνδεδεμένο με τη διαχρονική πορεία του ατόμου. Κάθε κοινωνία λοιπόν καλείται να οδηγηθεί σε νομοθετικές ρυθμίσεις προκειμένου να δοθούν λύσεις και ρυθμίσεις σε τόσο σημαντικά θέματα που αφορούν τους ανθρώπους.

Η παρένθετη μητέρα σύμφωνα με το ν. 3089/2002 και 3305/2002.

α. Η έννοια της παρένθετης μητρότητας

Η μέθοδος της παρένθετης μητρότητας προβλέπεται πλέον στον Αστικό κώδικα μετά την τροποποίηση του με τον ν.3089/2002 για την «Ιατρική Υποβοήθηση στην Ανθρώπινη Αναπαραγωγή». Πρόκειται για μια μορφή της αποκαλούμενης «υποκατάστατης μητρότητας», η οποία σημαίνει τη συμμετοχή τρίτης γυναίκας στη διαδικασία απόκτησης παιδιού από άλλη γυναίκα. Δηλαδή μια τρίτη γυναίκα υποκαθίσταται στη θέση άλλης, κατά τη διαδικασία της κυοφορίας και γέννησης ενός παιδιού, επειδή αυτή η άλλη, που επιθυμεί να τεκνοποιήσει, αδυνατεί για λόγους ιατρικούς να κυοφορήσει.

Η εν λόγω υποκατάσταση μπορεί να εμφανιστεί με δύο μορφές: είτε η τρίτη γυναίκα κυοφορεί και γεννά για χάρη μιας άλλης το *in vitro* γονιμοποιημένο ωάριο αυτής της άλλης ή μιας τρίτης ανώνυμης δότριας, είτε η τρίτη γυναίκα κυοφορεί και γεννά για χάρη μιας άλλης με χρήση δικών της ωαρίων και όχι της «παραγγέλουσας» επίδοξης μητέρας ή ανώνυμης δότριας. Στην πρώτη περίπτωση πρόκειται για μερική υποκατάσταση ή παρένθετη μητρότητα, ενώ στη δεύτερη περίπτωση για πλήρη υποκατάσταση.⁹⁶

Β. Προϋποθέσεις νομιμότητας παρένθετης μητρότητας στην Ελλάδα

⁹⁶ Σκορίνη-Παπαρηγοπούλου Φ., «Παρένθετη μητρότητα», Δίκαιο και Βιοηθική, Νομική Βιβλιοθήκη, 2007, σελ.142-143.

Οι απαραίτητες και σωρευτικά απαιτούμενες προϋποθέσεις για το επιτρεπτό της παρένθετης μητρότητας ρυθμίζονται στο ν.3089/2002 και το ν.3305/2005. Ο δικαστής περιορίζεται από το νόμο στον έλεγχο συνδρομής των προϋποθέσεων της παρένθετης μητρότητας και με τη συμβολή τους λύνει κάθε αμφισβήτηση σε νομικό επίπεδο. Αναλυτικά οι προϋποθέσεις είναι οι εξής:

i) Ιατρική αδυναμία κυοφορίας της αιτούσας

Σύμφωνα με το νόμο 3089/2002 «Η ιατρική υποβοήθηση στην ανθρώπινη αναπαραγωγή (τεχνητή γονιμοποίηση) επιτρέπεται μόνο για να αντιμετωπίζεται η αδυναμία απόκτησης τέκνων με φυσικό τρόπο (αδυναμία σύλληψης ή αδυναμία κυοφορίας) ή (ενώ δεν είναι υπογόνιμα) για να αποφεύγεται η μετάδοση στο τέκνο σοβαρής ασθένειας». Οι συγκεκριμένοι λόγοι αδυναμίας κυοφορίας πρέπει να πιστοποιούνται με ιατρική γνωμάτευση. Παραδείγματα τέτοιων ιατρικών ενεδείξεων αποτελούν η απουσία μήτρας (σύνδρομο Rokitansky), η ατροφική μήτρα, η νεφρική ανεπάρκεια, η υφολική υστεροκτομή, η αδυναμία ανάπτυξης ενδομητρίου ικανού να αποδεχθεί το κύημα, οι καρδιολογικές παθήσεις, οι συνεχείς αποβολές του εμβρύου.⁹⁷ Από τα ανωτέρω γίνεται φανερό ότι δεν επιτρέπεται η προσφυγή στην παρένθετη μητέρα λόγω της επιθυμίας της μητέρας να κάνει καριέρα ή να αποφύγει την ταλαιπωρία στο σώμα της.

Υποχρεωτικά επίσης διενεργείται έλεγχος στην επίδοξη μητέρα και για να ερευνηθεί μήπως πάσχει από τον ιό της ανθρώπινης ανοσοανεπάρκειας (HIV-1, HIV-2), από ηπατίτιδα Β και C ή σύφιλη. Τη σχετική εξέταση επιβάλλει το άρθρο 13 παρ.3 σε συνδ. με το άρθρο 4 παρ.2 και παρ.3 ν.3305/2005. Αν τα πρόσωπα που μετέχουν είναι οροθετικοί για τον ιό της ανθρώπινης ανοσοανεπάρκειας, απαιτείται για την υποβολή τους σε ΙΥΑ ειδική άδεια από την Εθνική Αρχή ΙΥΑ.⁹⁸

ii) Ηλικιακός περιορισμός αιτούσας

⁹⁷ Σκορίνη-Παπαρηγοπούλου Φ., «Παρένθετη μητρότητα», Δίκαιο και Βιοηθική, Νομική Βιβλιοθήκη, 2007, σελ.143.

⁹⁸ Ιστότοπος: http://www.bioethics.gr/media/pdf/biolaw/human/fertility_clinics_regulation.pdf, ημ προση. 15/03/2013.

Σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 1 του ν.3305/2005 «Οι μέθοδοι της ΙΥΑ εφαρμόζονται σε ενήλικα πρόσωπα μέχρι την ηλικία φυσικής ικανότητας αναπαραγωγής του υποβοηθούμενου προσώπου. Στην περίπτωση που το υποβοηθούμενο πρόσωπο είναι γυναίκα, ως ηλικία φυσικής ικανότητας αναπαραγωγής νοείται το πεντηκοστό έτος της ηλικίας.⁹⁹

Ποινικές κυρώσεις προβλέπονται στο 26 παρ.6 του ν.3305/2005 «Όποιος προβαίνει σε εφαρμογή μεθόδων ΙΥΑ κατά παράβαση των ορίων ηλικίας που προβλέπονται στα άρθρα 1455 παρ.1 ΑΚ και των άρθρων 4 παρ.1 και 8 παρ.7 του παρόντος, τιμωρείται με πονή φυλάκισης ενός έτους».

Δεν επιτρέπεται λοιπόν η γυναίκα που επιθυμεί να αποκτήσει παιδί με τη μέθοδο της παρένθετης μητρότητας να έχει υπερβεί την ηλικία φυσικής ικανότητας αναπαραγωγής και ως ηλικία φυσικής ικανότητας αναπαραγωγής νοείται το 50^ο έτος της ηλικίας. Ο ηλικιακός αυτός περιορισμός που προβλέπεται για κάθε μορφή τεχνητής γονιμοποίησης, έχει στόχο να αποφεύγεται η απόκτηση παιδιού σε μεγάλη ηλικία. Πρόκειται δηλαδή για περιορισμό που συνδέεται με τα δικαιώματα του παιδιού που θα γεννηθεί, αφού είναι προφανές ότι δεν συμφέρει το παιδί να έχει ηλικιωμένους γονείς που αντί να προσφέρουν βοήθεια θα την χρειάζονται οι ίδιοι.

iii) Η γυναίκα που προσφεύγει σε αυτή τη μέθοδο να είναι έγγαμη ή άγαμη που ζει μόνη της ή σε ελεύθερη συμβίωση.

Ο νόμος ρυθμίζει ότι η παρένθετη μητρότητα αφορά συζευγμένα ζευγάρια ή γυναίκα που συζεί σε ελεύθερη συμβίωση με τον σύντροφό της ή άγαμη γυναίκα. Εμμέσως λοιπόν συνάγεται ότι η υποβοήθηση στην αναπαραγωγή απαγορεύεται σε ομόφυλα ζευγάρια (είτε ανδρών είτε γυναικών) αλλά και σε μοναχικούς άνδρες.

Αντίθετα ο νόμος δεν ορίζει την κοινωνική κατάσταση της παρένθετης μητέρας, δεν προβλέπει δηλαδή απαγόρευση ούτε στις έγγαμες ούτε στις άγαμες γυναίκες.

iv) Τα γονιμοποιημένα ωάρια που εμφυτεύονται στη μήτρα της κυοφόρου γυναίκας να μην ανήκουν στην ίδια.

⁹⁹Ιστότοπος: http://www.bioethics.gr/media/pdf/biolaw/human/fertility_clinics_regulation.pdf, ημ προσπ. 15/03/2013.

Μπορεί λοιπόν η γυναίκα που επιθυμεί να αποκτήσει παιδί να χρησιμοποιήσει ωάριο άλλης δότριας, αρκεί να μην είναι αυτό της κυοφόρου γυναίκας. Είναι λοιπόν σαφές ότι δεν επιτρέπεται η πλήρης υποκατάσταση για το λόγο ότι το να αποστερηθεί τη νομική μητρότητα –για χάρη της γυναίκας που επιθυμεί το παιδί- μια γυναίκα που είναι ως προς όλα βιολογική μητέρα είναι πολύ βαρύ για την τελευταία και επομένως υπερβολικά δεσμευτικό και όχι κοινωνικά ανεκτό.

v) Καταλληλότητα για κυοφορία της γυναίκας που θα γίνει παρένθετη μητέρα.

Η καταλληλότητα αυτή αναφέρεται σε σωματικό και ψυχολογικό επίπεδο σύμφωνα με ιατρική βεβαίωση. Αναφέρεται στο άρθρο 13 παρ.2 του νόμου 3305/2005.

vi) Έγγραφο και χωρίς αντάλλαγμα συμφωνία μεταξύ των μελλοντικών γονέων και της γυναίκας που θα κυοφορήσει και του συζύγου της, αν είναι έγγαμη.

Αυτό εξασφαλίζει ότι και τα δύο μέρη παίρνουν μια ώριμη και συνειδητή απόφαση κατόπιν σκέψης και χωρίς να επηρεάζονται από άλλου είδους συμφέροντα. Σύμφωνα με το άρθρο 13 παρ.4 του ν.3305/2005 «Οι μέθοδοι ΙΥΑ εφαρμόζονται σε ενήλικα πρόσωπα και η συμφωνία για κυοφορία από τρίτη γυναίκα γίνεται χωρίς αντάλλαγμα. Δεν συνιστά αντάλλαγμα: α) η καταβολή των δαπανών που απαιτούνται για την επίτευξη της εγκυμοσύνης, την κυοφορία, τον τοκετό και τη λοχεία, β) κάθε θετική ζημία της κυοφόρου λόγω αποχής από την εργασία της καθώς και οι αμοιβές για εξαρτημένη εργασία, τις οποίες στερήθηκε λόγω απουσίας, με σκοπό την επίτευξη της εγκυμοσύνης, την κυοφορία, τον τοκετό και τη λοχεία».

Μάλιστα το άρθρο 1456 του ΑΚ προβλέπει έγγραφη συναίνεση των προσώπων που επιθυμούν το τέκνο (απλή ή συμβολαιογραφική). Συμβολαιογραφική πράξη απαιτείται μόνο στην περίπτωση άγαμης μητέρας και του συντρόφου της.

Ρητά ορίζεται στο άρθρο 5 ν.3305/2005 ενημέρωση και συνααινέσεις των ατόμων που συμμετέχουν στις μεθόδους της ΙΥΑ. Συγκεκριμένα ορίζει «Τα πρόσωπα

που επιθυμούν να προσφύγουν ή να συμμετάσχουν στις μεθόδους της ΙΥΑ ενημερώνονται από το επιστημονικό προσωπικό των ΜΙΥΑ, λεπτομερώς και με τρόπο κατανοητό, ως προς τη διαδικασία, τις εναλλακτικές λύσεις, τα αναμενόμενα αποτελέσματα και τους πιθανούς κινδύνους από την εφαρμογή των μεθόδων αυτών. Η ενημέρωση αυτή καλύπτει τις ηθικές, κοινωνικές, νομικές και οικονομικές συνέπειες της εφαρμογής των μεθόδων ΙΥΑ».

vii) Η αιτούσα και η κυοφόρος πρέπει να έχουν την κατοικία τους την Ελλάδα.

Η διάταξη περιέχεται στο άρθρο 8 του ν.3089/2002 και αφορά τόσο Ελληνίδες όσο και αλλοδαπές. Ο νέος νόμος δεν αποκλείει τις αλλοδαπές αιτούσες και κυοφόρους από την παρένθετη μητρότητα με την προϋπόθεση ότι διατηρούν σταθερή κατοικία στην Ελλάδα. Αυτή η ρύθμιση υπάρχει για να επωφελούνται από τις διατάξεις μόνο οι γυναίκες που κατοικούν στη χώρα μας και να μην αναπτύσσεται ο «αναπαραγωγικός τουρισμός», δηλαδή η προσέλευση στην Ελλάδα γυναικών από άλλα κράτη με μοναδικό σκοπό την υποβολή τους στη συγκεκριμένη μορφή τεχνητής γονιμοποίησης.

viii) Δικαστική άδεια

Η παρένθετη μητρότητα επιτρέπεται κατά το άρθρο 1458 Α.Κ μόνο κατόπιν δικαστικής άδειας, που παρέχεται πριν από τη μεταφορά του γονιμοποιημένου ωαρίου στο σώμα της κυοφόρου και ύστερα από αίτηση της γυναίκας που επιθυμεί να αποκτήσει τέκνο.

Το δικαστήριο κρίνει αν συντρέχουν όλοι οι όροι του άρθρου 1458 του ΑΚ για να δώσει την άδεια. Αν διαπιστωθεί ότι για παράδειγμα έχει συμφωνηθεί οικονομικό αντάλλαγμα τότε δεν παραχωρείται η άδεια.

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΕΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΕΣ

Οι περισσότερες ξένες νομοθεσίες έχουν αρνητική στάση απέναντι στην υποκατάστατη μητρότητα. Η κυοφορία από γυναίκα άλλη από αυτή που επιθυμεί να αποκτήσει παιδί δεν επιτρέπεται στην Αυστρία και την Γερμανία.

i) Η παρένθετη μητρότητα στη Γερμανία

Αυστηρή είναι η νομοθεσία στη Γερμανία, όπου μάλιστα ο ειδικός νόμος, ο Embryonenschutzgesetz που άρχισε να εφαρμόζεται από 1-1-1991 απαγορεύει κάθε μορφή κυοφορίας μέσω γυναίκας ξένης, υποκατάστατης-παρένθετης μητέρας, απειλούμενων μάλιστα και ποινικών κυρώσεων.¹⁰⁰

ii) Η παρένθετη μητρότητα στις ΗΠΑ

Στις Ηνωμένες πολιτείες Αμερικής δεν υπάρχει ενιαία ρύθμιση μεταξύ των διαφόρων πολιτειών για την εγκυρότητα αλλά και για την εφαρμογή των συμβολαίων παρένθετης μητρότητας. Η νομοθεσία σε ορισμένες πολιτείες απαγορεύει τα συμβόλαια παρένθετης μητρότητας καθιστώντας τα άκυρα και μη εφαρμόσιμα ενώ σε άλλες πολιτείες τα επιτρέπει κάτω από συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Άλλες πάλι νομοθεσίες δεν έχουν ακόμα καταλήξει σε κάποια απόφαση σχετικά με το ζήτημα.

Πιο συγκεκριμένα στις πολιτείες που η πρακτική της παρένθετης μητρότητας επιτρέπεται υπάρχουν δύο βασικές προϋποθέσεις που θα πρέπει να τηρούνται για να έχει εγκυρότητα ένα τέτοιο συμβόλαιο. Πρώτη προϋπόθεση είναι να μην έρχεται σε αντιπαράθεση με τις προβλέψεις του νόμου και δεύτερον να μην αντιβαίνουν στην δημόσια τακτική.¹⁰¹

iii) Η παρένθετη μητρότητα στον Ιουδαϊκό νόμο

Αν και ο Ιουδαϊκός νόμος για πολλούς αιώνες στερείτο ενός κεντρικού νομοθετικού συστήματος και είχε μικρότερη διακριτική ευχέρεια από τα δικαστήρια

¹⁰⁰ Αγαλοπούλου Π., Παρένθετη Μητρότητα στην Ιατρική Υποβοήθηση στην Ανθρώπινη Αναπαραγωγή και Αστικό Δίκαιο, 2002,σελ.24.

¹⁰¹ Pantelejeva Ina, Are Surrogate Mother Contracts Enforceable?, International Journal of Baltic Law, vol.2(3), 2005, σελ.16-22.

των σύγχρονων νομοθετικών συστημάτων, οι νομικοί επιστήμονες κατάφεραν να καθορίσουν τα νομικά θέματα που προκύπτουν από τις νέες τεχνολογίες, όπως για παράδειγμα τα συμβόλαια παρένθετης μητρότητας, στηριζόμενοι σε υποθετικές περιπτώσεις.

Σύμφωνα λοιπόν με τον Ιουδαϊκό νόμο ένα συμβόλαιο παρένθετης μητρότητας θεωρείται άκυρο. Στην προκειμένη περίπτωση βέβαια οι λόγοι για τους οποίους το συμβόλαιο θεωρείται άκυρο είναι εντελώς διαφορετικοί από αυτούς στις δυτικές κοινωνίες. Το επιχείρημά τους δεν έχει να κάνει με το ότι θεωρούν παράνομη την αγοραπωλησία του παιδιού. Οι αντιρρήσεις τους σχετικά με την πώληση ενός ατόμου στον Ιουδαϊκό νόμο σχετίζονται με την πώληση ενός ατόμου για δούλο. Στην περίπτωση της παρένθετης μητέρας δεν πρόκειται για δουλεία απλά μεταφέρεται το δικαίωμα της ανατροφής του παιδιού.

Ένα συμβόλαιο παρένθετης μητρότητας λοιπόν θα ήταν άκυρο για άλλους λόγους. Οι ενστάσεις τους έχουν να κάνουν με τη σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ της κυοφόρου γυναίκας και του εμβρύου και το γεγονός ότι δεν γίνεται να μεταφέρονται τα δικαιώματα της μητέρας από την κυοφόρο και βιολογική μητέρα στην γυναίκα που επιθυμεί να αποκτήσει παιδί. Ακόμα μια ένσταση έχει να κάνει με το ότι θεωρούν άκυρη την υποχρέωση για παροχή υπηρεσιών καθώς και ότι η συμφωνία που γίνεται μεταξύ δύο μερών, αυτό της κυοφόρου γυναίκας και του ζευγαριού που επιθυμεί να αποκτήσει απόγονο, η οποία έχει να κάνει με ένα παιδί το οποίο δεν βρίσκεται στη ζωή ακόμη¹⁰².

iv) Η παρένθετη μητρότητα στη Γαλλία

Στη Γαλλία από το 1983 είχαν ιδρυθεί σύλλογοι που μεσολαβούσαν μεταξύ άτεκνων ζευγαριών και κυοφόρων γυναικών για διευκόλυνση της κυοφορίας μέσω τρίτης γυναίκας. Οι σύλλογοι αυτοί διαλύθηκαν με σειρά δικαστικών αποφάσεων, με το αιτιολογικό ότι ο σκοπός τους ήταν ανήθικος.¹⁰³

Ο αναθεωρημένος νόμος του 2004 στη Γαλλία έλαβε υπόψη του τις απόψεις τόσο των επιστημόνων όσο και των συνηγόρων των γυναικείων δικαιωμάτων. Ο νέος νόμος προσέφερε μια ευκαιρία στους ερευνητές για τα

¹⁰² Pantelejeva Ina, Are Surrogate Mother Contracts Enforceable?, International Journal of Baltic Law, vol.2(3), 2005, σελ.31-34.

¹⁰³ Αγαλοπούλου Π., Παρένθετη Μητρότητα στην Ιατρική Υποβοήθηση στην Ανθρώπινη Αναπαραγωγή και Αστικό Δίκαιο, 2002, σελ.24-25.

ανθρώπινα έμβρυα ενώ συγχρόνως συνέχισε να προστατεύει τα δικαιώματα των γυναικών και ιδιαίτερα το δικαίωμα της γυναίκας να ελέγχει το σώμα της και να αντιστέκεται στην εμπορευματοποίησή του.

Σύμφωνα λοιπόν με το νέο νόμο η παρένθετη μητέρα παραμένει εκτός νόμου καθώς η γαλλική νομοθεσία απαγορεύει στα άτομα την πώληση μελών του σώματός τους συμπεριλαμβανομένων και των γαμετών. Μια γυναίκα δεν μπορεί να χρησιμεύσει σαν παρένθετη μητέρα ακόμη και χωρίς αμοιβή. Ακόμα, η δωρεά γενετικού υλικού πρέπει να γίνεται ανώνυμα και χωρίς αμοιβή. Η τεχνητή σπερματέγχυση και η εξωσωματική γονιμοποίηση μπορούν να εφαρμοστούν μόνο για την αντιμετώπιση της υπογονιμότητας σε ένα ζευγάρι ενώ εφαρμόζεται μόνο σε παντρεμένα ετερόφυλα ζευγάρια ή σε ετερόφυλα ζευγάρια που έχουν ζήσει τουλάχιστον δύο χρόνια μαζί. Απαγορεύεται η γονιμοποίηση με σπέρμα αποθανόντος συζύγου ενώ ομοφυλόφιλες γυναίκες, μόνες και γυναίκες που βρίσκονται στην εμμηνόπαυση δεν έχουν πρόσβαση σε αυτές τις τεχνικές. Οι πειραματισμοί στα έμβρυα απαγορεύονται. Ωστόσο επιτρέπεται η προγεννητική ή προεμφυτευτική διάγνωση σε ορισμένες, σπάνιες περιπτώσεις. Η επιλογή φύλου απαγορεύεται. Τέλος, η γαλλική νομοθεσία απαγορεύει τόσο την αναπαραγωγική όσο και την θεραπευτική κλωνοποίηση.¹⁰⁴

v) Η παρένθετη μητρότητα στο Ηνωμένο Βασίλειο

Στο Ηνωμένο Βασίλειο, η επιτροπή θεωρεί ότι όλα τα συμβόλαια παρένθετης μητρότητας θα πρέπει να θεωρούνται παράνομα και βέβαια μη εφαρμόσιμα. Η δεύτερη σύσταση της επιτροπής αναφέρει ότι θα πρέπει να θεωρείται σαν εγκληματική παράβαση όταν γίνεται από επαγγελματίες.¹⁰⁵

vi) Η παρένθετη μητρότητα στην Ελβετία

¹⁰⁴ Sandra Reineke, In Vitro Veritas: New Reproductive And Genetic Technologies and Women's Rights in Contemporary France, The International Journal of Feminist Approaches to Bioethics, vol.1(1), 2008, σελ.109-110.

¹⁰⁵ Hageave T.B., Ethics of Reproductive Research and Treatment, σελ.12.

Στην Ελβετία ακολουθείται ο γνωστός ρωμαϊκός κανόνας. Όλες οι μορφές υποκατάστασης μητέρας είναι ανεπίτρεπτες. Οι συμφωνίες μεταξύ της παρένθετης μητέρας και εκείνων που θέλουν να γίνουν γονείς θεωρούνται άκυρες και δεν συνεπάγονται κανένα έννομο αποτέλεσμα, ώστε να μην γίνεται επιτρεπτή η θεμελίωση της νομικής μητρότητας της γενετικής μητέρας.¹⁰⁶ Μάλιστα η ελβετική ρύθμιση παρουσιάζει ενδιαφέρον καθώς είναι η μόνη μέχρι στιγμής σε συνταγματικό επίπεδο στην Ευρώπη και η μόνη γενικότερα που αποφασίστηκε με δημοψήφισμα σε τόσο μεγάλο βαθμό.¹⁰⁷

Άλλες χώρες με αυστηρή νομοθεσία όπου απαγορεύεται ο θεσμός της παρένθετης μητρότητας είναι **η Νορβηγία, η Ιταλία, η Ισπανία, η Αυστραλία**. Επίσης στην **Πολωνία**, οι συμφωνίες μεταξύ παρένθετης και κοινωνικής μητέρας θεωρούνται αντίθετες προς τα ιατρικά ήθη. Ουδέτερη στο θέμα είναι η **Ουγγαρία** η οποία δεν έχει ψηφίσει σχετικό νόμο που να επιτρέπει ή να απαγορεύει την παρένθετη μητρότητα. Στη **Σουηδία** και την **Φινλανδία** η πρακτική αυτή, παρά το γεγονός πως δεν απαγορεύεται με νόμο, δεν πραγματοποιείται καθώς, όπως και στην περίπτωση του **Βελγίου**, αντιβαίνει στην αρχή ότι το ανθρώπινο σώμα δεν μπορεί να διατίθεται για τέτοιους σκοπούς. Στην **Δανία**, στην **Αυστρία** και στην **Ολλανδία** όπου ο νόμος είναι πιο ελαστικός απαγορεύονται η επιμέλεια, η υιοθεσία και η παρένθετη μητρότητα με οικονομικό αντάλλαγμα και στην πρώτη περίπτωση ακόμα και αν υπάρξει συμφωνία μεταξύ της παρένθετης και της κοινωνικής μητέρας αυτή δεν είναι δεσμευτική.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Αγαλοπούλου Π., Παρένθετη Μητρότητα στην Ιατρική Υποβοήθηση στην Ανθρώπινη Αναπαραγωγή και Αστικό Δίκαιο, 2002,σελ.37.

¹⁰⁷ Κριάρη- Κατράνη Ι., Βιοϊατρικές εξελίξεις και Συνταγματικό δίκαιο, Αντ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη,1994, σελ.39.

¹⁰⁸ Γενικά για την νομοθεσία σε άλλες χώρες βλ. Schwenzer I., *Tensions between legal, biological and social conceptions of parentage*, EFL Series, Intersentia, Antwerpen and Oxford 2007.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η αναζήτηση τρόπων για την αντιμετώπιση της ατεκνίας όπως είδαμε και στην ιστορική αναδρομή χαρακτηρίζει όλες τις ανθρώπινες κοινωνίες. Η υποκατάσταση λοιπόν στη μητρότητα δεν είναι κάτι καινούριο και σε καμιά περίπτωση δεν παρουσιάστηκε ως κοινωνικό φαινόμενο με την ανακάλυψη των ιατρικών μεθόδων τεχνητής αναπαραγωγής. Οι επικριτές των νέων μεθόδων ανησυχούν για τις επιπτώσεις των νέων βιοϊατρικών εξελίξεων και κυρίως για την επίδραση που αυτές θα έχουν στα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου και γι' αυτό ειδικοί, νομικοί, θεολόγοι, φιλόσοφοι προσπαθούν ο καθένας από την πλευρά του να προσφέρουν ικανοποιητικές λύσεις και απαντήσεις σε ένα τόσο σημαντικό και φλέγον ζήτημα.

Η γονεϊκότητα είναι μια ιδιότητα, ένας από τους πιο πολύτιμους ρόλους που γεμίζει νόημα τη ζωή μας. Κάθε εκπρόσωπος του είδους μας έχει δικαίωμα στη φυσική αναπαραγωγή και στην απόκτηση τέκνων. Ωστόσο, η έκφραση «επιθυμία τεκνοποίησης» και όλα όσα αυτή συνεπάγεται είναι πολύ πρόσφατη. Η δυνατότητα απόκτησης παιδιού βάση προγράμματος, η αποφυγή ή αναβολή του έργου αυτού άλλαξε ριζικά την οικογενειακή ζωή και βέβαια τον μητρικό ρόλο.

Σε παλαιότερες εποχές οι γυναίκες δεν ένιωθαν την ανάγκη τεκνοποίησης όπως την εννοούμε σήμερα. Ήταν κάτι παραπάνω από αυτονόητο ότι αφού παντρευτούν θα τεκνοποιήσουν κιόλας. Για όλες τις κοινωνικές τάξεις η μη απόκτηση απογόνων αποτελούσε σοβαρό πλήγμα για το ζευγάρι καθώς και για την κοινωνική του εικόνα και αντιμετώπιση.

Η επιθυμία απόκτησης ή μη απογόνων προέκυψε στη σύγχρονη εποχή από τότε που έγινε δυνατή η συζυγική συμβίωση χωρίς παιδιά αλλά και οι αντισυμβατικές

μορφές οικογένειας (μονογονεϊκές) αλλά και οι διάφορες μορφές αντισύλληψης. Είτε λόγω διαφόρων περιβαλλοντικών παραγόντων είτε λόγω της προχωρημένης ηλικίας που τεκνοποιούν οι σύγχρονοι άνθρωποι η υπογονιμότητα έχει αυξηθεί σημαντικά. Έτσι οι γυναίκες προκειμένου να ικανοποιήσουν την ψυχοκοινωνική τους ανάγκη για μητρότητα καταφεύγουν σε όλες τις μεθόδους που τους παρέχει η σύγχρονη ιατρική επιστήμη. Πολλές φορές μάλιστα τα ζευγάρια διακατέχονται από εγωιστική συμπεριφορά η οποία τα ωθεί στη χρήση των πιο εξελιγμένων τεχνολογιών προκειμένου να αποκτήσουν το πολυπόθητο παιδί.

Με σκοπό την έντονη αυτή επιθυμία της γυναίκας να τεκνοποιήσει, η παρένθετη μητρότητα ήρθε να ταραξεί τα νερά διαχωρίζοντας την κυοφορία και τον τοκετό από την γενετική και κοινωνική μητέρα του παιδιού.

Κατά τη γνώμη μου η απόκτηση τέκνου θα πρέπει να είναι συνειδητή επιλογή ενός ζευγαριού κατόπιν ώριμης σκέψης καθώς η αναπαραγωγή του ανθρώπου είναι ένα ζήτημα τέτοιο που ξεκινά από το άτομο ως πράξη ελεύθερης βούλησης και καταλήγει στη δημιουργία ενός άλλου ανθρώπου του οποίου η αυτονομία και τα συμφέροντα εξαρτώνται άμεσα από την άσκηση της αυτονομίας του πρώτου. Δεν αποτελεί υπεύθυνη στάση το να φέρω ένα παιδί στον κόσμο το οποίο αργότερα θα πεινάσει, θα υποφέρει ή θα στερηθεί ορισμένα αγαθά. Αντίθετα, η απόκτηση ενός παιδιού σημαίνει δέσμευση στην αγάπη, στη φροντίδα και στην ανατροφή. Επίσης, αν προσπαθήσουμε να μπούμε στη θέση ενός ζευγαριού που επιθυμεί να αποκτήσει το δικό του παιδί και μάλιστα στη θέση μιας γυναίκας η οποία θέλει να χαρίσει ένα παιδί στο σύντροφο ή σύζυγο της αλλά αδυνατεί τότε ίσως μπορούσαμε να καταλάβουμε σε ποιά συναισθηματική κατάσταση βρίσκονται και να είμαστε πιο επιεικείς στις κρίσεις μας. Θα πρέπει λοιπόν πιστεύω η πολιτεία να δίνει τη δυνατότητα σε υπογόνιμα ζευγάρια να τεκνοποιήσουν με τη βοήθεια της τεχνολογίας με την προϋπόθεση πάντα ότι συντρέχουν σοβαροί λόγοι υγείας και ότι τηρούνται όλες οι απαραίτητες προϋποθέσεις.

Η ελευθερία της αναπαραγωγής ασφαλώς αποτελεί τρόπο αυτοπραγμάτωσης και αυτοκαθορισμού κάθε ατόμου αλλά ρόλος της Πολιτείας είναι η διασφάλιση των όρων εφαρμογής των μεθόδων ΙΥΑ, ώστε το μέσο πραγμάτωσης της ελευθερίας να μην γίνει μέσο απαξίωσης κοινωνικών αξιών. Πιο συγκεκριμένα σχετικά με τη μέθοδο της παρένθετης μητρότητας πιστεύω ότι θα πρέπει να διασφαλίζεται το ότι η γυναίκα που αναλαμβάνει να κυοφορήσει το έμβρυο έχει αποκτήσει πρώτα και δικά

της παιδιά. Με τον τρόπο αυτό διασφαλίζεται το γεγονός ότι η κυοφόρος αντιλαμβάνεται καλύτερα και με αμεσότερο τρόπο για το τι ακριβώς πρόκειται, ότι δηλαδή η εννιάμηνη περίοδος εγκυμοσύνης ενέχει ένα βαθμό δυσκολίας και σωματικής καταπόνησης, ότι επέκειται ο τοκετός κλπ. Ακόμα, συνειδητοποιεί ότι δεν το κυοφορεί για να το αναθρέψει η ίδια αλλά για να εκπληρώσει το καθήκον της και να το παραδώσει στους γονείς του.

Το μείζον λοιπόν ερώτημα, αν αναλογισθεί κανείς τα υπέρ και τα κατά της διαδικασίας της παρένθετης μητρότητας είναι, αν το πρόσωπο έχει το δικαίωμα να χρησιμοποιήσει απεριόριστα τη γενετική τεχνολογία για να τεκνοποιήσει. Είναι ο άνθρωπος σε θέση να παραβιάσει τους νόμους της φύσης, να γίνει ο ίδιος «Δημιουργός» και η κοινωνία να είναι έτοιμη να δεχτεί τα νέα μοντέλα οικογένειας που δημιουργούνται με τους νέους τρόπους τεχνητής αναπαραγωγής; Εκεί οφείλεται και η δημιουργία προβληματισμών, αντιδικιών και έντονων συζητήσεων ανάμεσα στους ειδήμονες, με συνέπεια την αδυναμία εύρεσης όμοφωνα αποδεκτών νομικών ρυθμίσεων που θα απολαμβάνουν την συναίνεση όλων. Ωστόσο, η ιατρικώς υποβοηθούμενη αναπαραγωγή αποτελεί αναμφίβολα ένα από τα πιο εντυπωσιακά επιτεύγματα της ιατρικής επιστήμης με βαθύτατες κοινωνικές συνέπειες και ως εκ τούτου απαιτείται μεγάλη προσοχή στη νομοθετική ρύθμιση που θα την πλαισιώσει.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

- Αγαλοπούλου Π., Παρένθετη Μητρότητα στην Ιατρική Υποβοήθηση στην Ανθρώπινη Αναπαραγωγή και Αστικό Δίκαιο, 2002.
- Αρχιμ. Χατζηνικολάου Νικόλαος, «Ελεύθεροι από το Γονιδίωμα, Προσεγγίσεις Ορθόδοξης Βιοηθικής», Κέντρο Βιοϊατρικής Ηθικής και Δεοντολογίας.
- Βιδάλης Τάκης, Ζωή χωρίς πρόσωπο (το Σύνταγμα και η χρήση του ανθρώπινου γενετικού υλικού), Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2003
- Κουνουγέρη- Μανωλεδάκη, Σπέρμα, ωάριο και γονιμοποιημένο ωάριο που βρίσκονται έξω από το ανθρώπινο σώμα- η νομική τους φύση και μεταχείριση κατά το αστικό δίκαιο.
- Κριάρη- Κατράνη Ι., Βιοϊατρικές εξελίξεις και Συνταγματικό δίκαιο, Αντ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1994.
- Μητροπολίτη Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου Ιερόθεου, Βιοηθική και Βιοτεχνολογία, Ιερά Μονή Γενεθλίου της Θεοτόκου, 2005.
- Παπαχρίστου Θ., Η τεχνητή αναπαραγωγή στον αστικό κώδικα.
- Πελεgrίνης Θ., «Ηθική και Φιλοσοφία», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1997.
- Πελεgrίνης Θ., Οι Πέντε Εποχές της Φιλοσοφίας, Ελληνικά Γράμματα, 1998.

- Πελεgrίνης Θ., Ηθική Φιλοσοφία, Ελληνικά Γράμματα, 2009.
- Πρωτοπαπαδάκης Ευ., «Η Ευθανασία απέναντι στη σύγχρονη Βιοηθική», Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2003.
- Πρωτοπαπαδάκης Ευ., «Η Ολισθηρή Πλαγιά Αντιμέτωπη με τον Εαυτό της», Ηθική (2), 2006.
- Σκορίνη-Παπαρηγοπούλου Φ., «Παρένθετη μητρότητα», Δίκαιο και Βιοηθική, Νομική Βιβλιοθήκη, 2007.
- Φαναράς Γ. Βασίλειος, «Υποβοηθούμενη Αναπαραγωγή, Ηθικοκοινωνική Προσέγγιση», Το Παλίμψηστον, Θεσσαλονίκη, 2000.

Ξένη

- Arneson J. Richard, Commodification and Commercial Surrogacy, Philosophy and Public Affairs, vol.21(2), 1992.
- Andrews B. Lori, Surrogate motherhood: The Challenge for feminists, vol.16(1-2), 1988.
- Berlin Isaiah, «Τέσσερα δοκίμια περί ελευθερίας, ελλην. μτφρ. Γιάννης Παπαδημητρίου, Scripta, 2001.
- Bezanson P. Randall, Solomon Would Weep: A Comment on In the Matter of Baby M and the Limits of Judicial Authority, Law, Medicine and Health Care, vol.16(1-2), 1988.
- Chervenak F., McCullough L., Rosenwaks Z., Ethical Dimensions of the Number of Embryos to be Transferred in In Vitro Fertilization, Journal of Assisted Reproduction and Genetics, vol.18(11), 2001.
- Corabian Paula, Hailey David, The efficacy and adverse effects of in vitro fertilization and embryo transfer, Cambridge University Press, 1999.
- Damelio Jennifer and Sorensen Kelly, “Enhancing Autonomy in Paid Surrogacy”, Bioethics, vol.22(5), 2008.

- Debra Satz, “Markets in Women Reproductive Labor”, *Philosophy and Public Affairs*, 21(2),1992.
- Edwards R.G., *Fertilization of Human Eggs in Vitro: A Defense*.
- Farrell M.Daniel, *Punishment Without the State*, vol.22(3), 1988.
- Garry Ann, *Abortion: Models of responsibility*, D.Reidel Publishing Company, vol 2, 1983.
- Gendler Tamar Szabo, *Personal Identity and Thought-Experiments*, Blackwell Publishing for the *Philosophical Quarterly*, vol.52(206), 2002.
- Hargreave T.B., *Ethics of Reproductive Research and Treatment*.
- Harris John, “In Vitro Fertilization: The Ethical Issues I”, *The Philosophical Quarterly*, 33(132), 1983.
- Harvest Song of Stan and Sena: *Surrogate motherhood*”, University Van Pretoria.
- Janice Ciccarelli, Linda Beckman, “Navigating rough waters : An Overview of Psychological Aspects of Surrogacy”, *Journal of Social Issues*, 61(1):21-43, 2005.
- Kitcher Philip, *Who’s afraid of the Human Genome Project?*, The University of Chicago Press on behalf of the Philosophy of Science Association, vol.1994.
- Lee M.Silver, Susan Remis Silver, “Confused Heritage and the Absurdity of Genetic Ownership”, *Harvard Journal of Law & Technology*”, 11(3):593-612, 1998.
- Liezl Van Zyl, *Intentional Parenthood: Responsibilities in Surrogate Motherhood*, *Health Care Analysis*, 10, 2002.
- Pantelejeva Ina, *Are Surrogate Mother Contracts Enforceable?*, *International Journal of Baltic Law*, vol.2(3), 2005.

- R.J.Edelmann, “Surrogacy : the psychological issues”, *Journal of Reproductive and Infant Psychology*,22(2), 2004.
- Ruth Macklin, *Is There Anything Wrong with Surrogate Motherhood? An Ethical Analysis*, *Ethics*, vol.16(1-2), 1988.
- Schick Frederic, *Coping with conflict*, *Journal of philosophy*, vol.85(7), 1988.
- Schwenzer I., *Tensions between legal, biological and social conceptions of parentage*, EFL Series, Intersentia, Antwerpen and Oxford 2007.
- Sue A. Meinke, “Surrogate Motherhood: Ethical and Legal Issues”, *National Reference Center for Bioethics Literature*.
- “Surrogate parenting and right to life debated”, *Can Med Assoc J*, vol.130, 1984.
- Susan R. Lamb, “The Ethics of Surrogacy, A Framework for Legal Analysis”.
- Tieu Matthew, *Oh Baby Baby: The Problem of Surrogacy*, *Bioethics Research Notes*, vol.19(1), 2007.
- Warnock Mary, *In Vitro Fertilization: The Ethical Issues(II)*, Blackwell Publishing for the *Philosophical Quarterly*, vol.33(132), 1983.
- Wertheimer Alan, *Two questions about surrogacy and Exploitation*, Blackwell publishing, vol.21(3), 1992.
- Wibren Van der Burg, *The Slippery Slope Argument*.
- Zsuzsa Berend, *Surrogate Losses: Understandingw of Pregnancy Loss and Assisted Reproduction*, *Medical Anthropology Quarterly*,vol.24(2).

Ιστότοποι

- www.bioethics.gr

